

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 4(12) / 2018



**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 4(12)

Київ 2018

ББК 65
УДК 33
М-43



COSMOS IMPACT FACTOR



Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **НЕБ elibrary.ru; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: РИНЦ; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; JOURNAL FACTOR; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Scientific Indexing Services; Electronic Journals Library; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; Open J-Gate; Cosmos Impact Factor; The Journals Impact Factor (JIF); CrossRef.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Київського кооперативного інституту бізнесу і права.
Протокол № 15 від 25 квітня 2018 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2018

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2018

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ekonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Секретар: **Колодич Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, доцент, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилук Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Белялов Талят Енверович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дудко Павло Миколайович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in ČeskéBudějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

№ 4 (12)

2018
Квітень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

Гриджук Дмитро Миколайович
СУЧАСНІ МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
В МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ 7

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Пирог Ольга Володимирівна, Катан Володимир Олександрович
МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 15

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Миронова Олена Олександрівна
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВ АПК 21

Речка Катерина Миколаївна
КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ЦІН НА АГРАРНУ ПРОДУКЦІЮ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ 29

Щербина Андрій Анатолійович
ФУНКЦІЇ УПРАВИТЕЛЯ БУДИНКУ: УКРАЇНСЬКА СПЕЦИФІКА, МІЖНАРОДНА
ПРАКТИКА І ТЕНДЕНЦІЇ 35

ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Корытный Василий Алексеевич
МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РЕГУЛИРОВАНИЮ СТОИМОСТИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ
В УЧЕТЕ ПРЕДПРИЯТИЙ 43

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Корінець Роман Ярославович, Похиленко Наталія Михайлівна
ФЕРМЕРИ ТА РИНОК ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ 48

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Савчук Дмитро Михайлович

**МЕХАНІЗМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ
ЕКОНОМІЧНИМ І СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ГРОМАДИ З УРАХУВАННЯМ НЕОБХІДНОСТІ
ЗБАЛАНСУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ ЙОГО СУБ'ЄКТІВ 55**

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА І ДЕМОГРАФІЯ

Даллакян Светлана Аркадьевна, Саркисян Саркис Арутюнович

ОСОБЕННОСТИ ДЕМО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В РА..... 62

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА І СТРАХУВАННЯ

Лашик Ирина Ігорівна, Віблій Петро Іванович, Бондаренко Лідія Петрівна

МОДЕЛЬ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІЙНИМ БАНКОМ..... 69

ІНШЕ

Пилипенко Андрій Анатолійович

РЕЦЕНЗІЯ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК «КОНСОЛІДАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ» 75

Гриджук Дмитро Миколайович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Гриджук Дмитрий Николаевич
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры банковского дела
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана
Grydzhuk Dmytro
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Banking
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3460

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ В МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ И МЕТОДЫ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА В МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СРЕДЕ

MODERN METHODS AND MODELS VALUATION BANKING BUSINESS IN THE MACROECONOMIC ENVIRONMENT

Анотація. В статті представлено деякі моделі оцінки вартості компаній. Наведена формула для розрахункових грошових надходжень за допомогою ставки дисконтування, які приводяться до їх поточної вартості. Вартість власного капіталу Банку пропонується розраховувати із застосуванням кумулятивного підходу, який починається з визначення безризикової ставки до якої додаються премія за ризик акціонерного капіталу, премія за ризик, властивий компанії, премія за ризик країни, а також премії. В якості адекватної безризикової ставки пропонується використовувати прибутковість по довгострокових казначейських облигаціях США на Дату оцінки.

Представлено аналітичний підхід до розрахунку вільного грошового потоку для банку та розрахунку середньозваженої вартості капітал, причому за методом DCF розраховується грошовий потік для власного капіталу, а ставка дисконтування визначається за моделлю оцінки вартості власного капіталу.

Показано, що для розрахунку вартості оцінюваного об'єкта в кінці прогнозного періоду до розподілених коштів найчастіше застосовується метод капіталізації, а потім вартість оцінюваного об'єкта на кінець прогнозного періоду дисконтується до її поточної вартості з урахуванням очікуваного часу реалізації вигод, а також з урахуванням відповідних ризиків.

Підкреслено, що при оцінці вартості акціонерного капіталу грошові потоки, як правило, включають в себе всі грошові надходження і витрати банку як операційного, так і капітального характеру, і показують обсяг коштів, які інвестор може вилучити з бізнесу, зберігши при цьому достатньо коштів для фінансування операційної діяльності і майбутнього зростання банку. Представлено формули розрахунку ринкової вартості об'єкта нерухомості в рамках порівняльного підходу, методом аналізу тенденцій ринкових цін, методом капіталізації чистого операційного доходу. Розглянуто особливості застосування витратного підходу до оцінки інших необоротних матеріальних активів Банку, для визначення якої використовується метод індексації історичної вартості.

Показано, що для визначення величини зносу активу застосовується метод ефективного віку, який враховує величину знецінення активу, як за рахунок погіршення початкових технічних характеристик так і за рахунок його функціонального старіння. Представлена методика компаративного підходу, який базується на припущенні, що цінність активів банку визначається ціною, за яку вони можуть бути продані за наявності досить сформованого ринку. Проаналізовано особливості компаративного підходу та приведені формули розрахунку вартості за умови його використання з урахуванням методів порівняльного аналізу парних продажів і статистичного аналізу ринкових цін.

Ключові слова: безризикова ставка, дисконтування грошових потоків, вартість банку, ставка дисконтування, період прогнозування, метод DCF, коефіцієнт капіталізації.

Аннотация. В статье представлены некоторые модели оценки стоимости компаний. Приведенная формула для расчетных денежных поступлений с помощью ставки дисконтирования, которые приводятся к их текущей стоимости. Стоимость собственного капитала Банка предлагается рассчитывать с применением кумулятивного подхода, который начинается с определения безрисковой ставки и к которому прилагаются премия за риск акционерного капитала, премия за риск, присущий компании, премия за риск, а также премии. В качестве адекватной безрисковой ставки предлагается использовать доходность по долгосрочным казначейским облигациям США на дату оценки.

Представлен аналитический подход к расчету свободного денежного потока для банка и расчета средневзвешенной стоимости капитала, причем по методу DCF рассчитывается денежный поток для собственного капитала, а ставка дисконтирования определяется по модели оценки стоимости собственного капитала.

Показано, что для расчета стоимости оцениваемого объекта в конце прогнозного периода до распределенных средств чаще всего применяется метод капитализации, а затем стоимость оцениваемого объекта на конец прогнозного периода дисконтируется к ее текущей стоимости с учетом ожидаемого времени реализации выгоды, а также с учетом соответствующих рисков.

Подчеркнуто, что при оценке стоимости акционерного капитала денежные потоки, как правило, включают в себя все денежные поступления и расходы банка в качестве операционного, так и капитального характера, и показывают объем средств, которые инвестор может изъять из бизнеса, сохранив при этом достаточно средств для финансирования операционной деятельности и будущего роста банка. Представлены формулы расчета рыночной стоимости объекта недвижимости в рамках сравнительного подхода, методом анализа тенденций рыночных цен, методом капитализации чистого операционного дохода. Рассмотрены особенности применения затратного подхода к оценке других необоротных материальных активов Банка, для определения которой используется метод индексации первоначальной стоимости.

Показано, что для определения величины износа актива применяется метод эффективного возраста, учитывающий величину обесценения, как за счет ухудшения начальных технических характеристик, так и за счет его функционального старения. Представленная методика сравнительного подхода, который базируется на предположении, что ценность активов банка определяется ценой, за которую они могут быть проданы при наличии достаточно сформированного рынка. Проанализированы особенности сравнительного подхода и приведены формулы расчета стоимости при условии его использования с учетом методов сравнительного анализа парных продаж и статистического анализа рыночных цен.

Ключевые слова: безрисковая ставка, дисконтирование денежных потоков, стоимость банка, ставка дисконтирования, период прогнозирования, метод DCF, коэффициент капитализации.

Summary. The article presents some models of valuation of companies. The above formula for estimated cash receipts using the discount rate, which are given to their present value. The cost of the Bank's equity is proposed to be calculated using a cumulative approach that begins with the definition of a risk-free rate and which is supplemented by a risk bonus for the ofshare capital, a risk bonus inherent for the company, country risk bonus, and bonuses. As an adequate risk-free rate, it is proposed to use the profitability on a long-term US Treasury bonds at the valuation date.

An analytical approach to the calculation of free cash flow for the bank and the calculation of the weighted average cost of capital is presented, and the DCF method calculates the cash flow for equity, and the discount rate is determined by the model of estimating the cost of equity.

It is shown that in order to calculate the value of the evaluated object at the end of the forecast period to the distributed funds, the capitalization method is most often applied, and then the value of the evaluated object at the end of the forecast period is discounted to its present value taking into account the expected time of realization of benefits, and taking into account the corresponding risks.

It is emphasized that when assessing the value of a share capital, cash flows generally include all cash receipts and bank expenses as an operating and capital nature, and show the amount of funds that the investor can withdraw from the business while retaining sufficient funds for financing operational activities and future bank's growth. The formulas for calculating the market value of a real estate in a comparative approach, the method of analyzing trends in market prices, the method of capitalization of net operating income are presented. The peculiarities of the application of the cost approach to the evaluation of other non-negotiable material assets of the Bank are considered, which is determined using the method of indexing the initial value.

It is presented that an effective age method is used to determine the amount of asset's depreciation, that includes the amount of impairment, both due to deterioration of the initial technical characteristics and due to its functional aging. The presented methodology of the comparative approach, which is based on the assumption that the value of the bank's assets is determined by the price for which they can be sold in the presence of a sufficiently formed market. The features of the comparative approach are analyzed and cost-calculating formulas are demonstrated on condition that it is used, considering the methods of comparative analysis of paired sales and statistical analysis of market prices.

Key words: risk-free rate, cash flow discounting, bank value, discount rate, forecasting period, DCF method, capitalization ratio.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. При визначенні конкурентоспроможності комерційного банку та його успішної діяльності на ринку важливе значення має оцінка його вартості, причому за відомою концепцією управління вартістю компанії (value based management) — чим вище вартість банку, тим він успішніший. Згідно методології оцінки вартості банківського бізнесу в макроекономічному середовищі визначення ринкової вартості відповідно до чинного законодавства України, що міститься в Міжнародних стандартах оцінки (МСО, International Valuation Standards) вважається наступним: «ринкова вартість — це розрахункова грошова сума, за яку відбувся б обмін майна на дату оцінки між зацікавленим покупцем та зацікавленим продавцем в результаті комерційної угоди, коли сторони угоди діють розумно, розташовуючи всією необхідною інформацією, а на величині ціни угоди не відбиваються які-небудь надзвичайні обставини, — після проведення належного маркетингу, при якій кожна зі сторін діяла б, будучи добре обізнаною, оцнадливо і без примусу».

Робота з оцінки ринкової вартості 100% акціонерного капіталу Банку повинна включати такі процедури [1, с. 563]:

- проведення зустрічей і переговорів з керівництвом і фахівцями Банку для збору і аналізу інформації, необхідної для проведення оцінки;
- обговорення з керівництвом і фахівцями Банку історичних і прогнозних показників його діяльності, а також передумов і припущень оцінки;
- аналіз галузі і конкурентного середовища, в якій Банк здійснює свою діяльність;
- аналіз ризиків, пов'язаних з поточною діяльністю Банку;
- розрахунок ставки дисконтування;
- побудова фінансово-економічної моделі Банку і проведення оцінки методом дисконтування грошових потоків;
- оцінка ринкової вартості Банку за допомогою витратного підходу;
- оцінка ринкової вартості Банку за допомогою порівняльного підходу;
- узгодження результатів, отриманих з використанням різних підходів.
- підготовка звіту про оцінку, що відображає результати оцінки ринкової вартості акціонерного капіталу Банку [2].

При проведенні оцінки ринкової вартості 100% акціонерного капіталу Банку потрібно ґрунтуватися на наступні джерела інформації [3, с. 156]:

- фінансову і управлінську звітність Банку за період;
- прогнози, підготовлені керівництвом Банку;
- розшифровки результатів діяльності Банку;
- підсумки обговорень прогнозів діяльності Банку з його керівництвом і фахівцями;
- незалежні галузеві і макроекономічні дослідження.

При проведенні аналізу ринкової вартості акціонерного капіталу Банку виходять з припущення про коректність, повноту і достовірність інформації про його структуру, операційної та інвестиційної діяльності, а також інформації про його фінансові результати, наданої керівництвом Банку. При цьому будь-які приховані чинники, що впливають на вартість об'єкта оцінки, повинні бути відсутніми.

Отже, зростання ринкової вартості комерційного банку через збільшення вартості акцій і акціонерного капіталу є на сьогодні вимогою його конкурентоспроможності, що обумовлює актуальність проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінювання вартості банківського бізнесу в макроекономічному середовищі досліджували в своїх наукових працях такі вчені, як А. Г. Грязнова, В. В. Григор'єв, А. Дамодаран, І. Б. Івасів, Т. Коупленд, Т. Коллер, Д. Муррін, І. А. Никонова, М. А. Федотова, О. О. Чуб, Н. С. Яременко, та інші.

В площині дослідження оцінки вартості банківського бізнесу Антилл Н. і Кеннет Л. [4, с. 310] стверджують, що основну частину активів банку складають кредити, що надаються клієнтам, а основну частину пасивів, відповідно, складають вклади клієнтів (депозити). В роботі [5, с. 112] зазначено, що у звіті про прибутки і збитки основні принципи повинні зберігатися, однак, до доходів відносяться чистий процентний дохід — різниця між процентним доходом (від кредитів) і процентними витратами (на депозити), прибуток від торгівлі цінними паперами, чисті непроцентні доходи і комісійні.

Взагалі оцінка ринкової вартості акціонерного капіталу Банку проводиться із застосуванням дохідного підходу, в рамках якого використовуються метод дисконтування грошових потоків, витратного підходу (метод чистих активів) та порівняльного підходу [6, с. 198].

При проведенні оцінки ринкової вартості 100% акціонерного капіталу Банку за допомогою методу дисконтування грошових потоків потрібно виходити з таких стандартних припущень [7, с. 112]:

1. Банк є діючою установою і продовжить свою діяльність у найближчому майбутньому.

2. В майбутньому збережеться відповідальне ставлення власників Банку та компетентне керівництво його операційною діяльністю.

3. Банк буде діяти згідно з усіма до нього положеннями законів та нормативних актів і має, отримає або продовжить всі необхідні дозволи та ліцензії відповідних федеральних і регіональних органів та організацій, на рішеннях яких ґрунтуються результати оцінки.

4. Рух грошових коштів по операційній діяльності Банку відбувається протягом того ж року, до якого відносяться відповідні отримані доходи і понесені витрати.

5. Рух грошових коштів відбувається в середині року.

Згідно дохідного підходу, вартість оцінюваного об'єкта визначається шляхом розрахунку поточної вартості очікуваних доходів (витрат) з урахуванням адекватної норми рентабельності інвестованого капіталу і всіх можливих ділових ризиків [8, с. 174]. Найбільш поширеними методами дохідного підходу є методи капіталізації доходу і дисконтування грошових потоків (DCF) [9].

При проведенні оцінки методом дисконтування грошових потоків необхідно виходити з таких загальних припущень [10]:

- Банк є діючим підприємством і буде продовжувати свою діяльність у доступному для огляду майбутньому;
- в майбутньому збережеться відповідальне ставлення власників Банку та компетентне керівництво його діяльністю;
- Банк буде діяти згідно з усіма до нього положеннями законів та нормативних актів і має, отримає або продовжить всі необхідні дозволи та ліцензії відповідних органів і організацій;
- увесь рух грошових коштів Банку відбувається протягом того ж року, до якого відносяться відповідні отримані доходи і здійснені витрати;
- увесь рух грошових коштів відбувається в середині року.

У науковій праці [11] приведено детальний опис розрахунку ставки дисконтування, методика і основні допущення, які використовувалися при визначенні ставки дисконтування, яка застосовується для дисконтування величини грошових потоків, доступних для розподілу серед акціонерів Банку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Проаналізувати сучасні моделі та методи оцінювання вартості банківського бізнесу в макроекономічному середовищі і визначити сильні сторони та недоліки дохідного і витратного підходів. Визначити особливості застосування порівняльного підходу до оцінки нерухомого майна Банку, в рамках якого використовуються два методи: метод порівняльного аналізу парних продажів і метод статистичного аналізу ринкових цін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглянемо деякі моделі оцінки вартості компаній. Відомо, що розрахункові грошові надходження за допомогою ставки дисконтування приводяться до їх поточної вартості за такою формулою [12]:

$$V = \frac{CF_1}{(1+r)} + \frac{CF_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+r)^n} + TV, \quad (1.1)$$

де V — вартість банку, CF_i — грошовий потік банку за період, r — ставка дисконтування, n — період прогнозування, TV — дисконтована пост прогнозна вартість.

Вартість власного капіталу Банку можна розраховувати із застосуванням кумулятивного підходу, який зарекомендував себе як метод, що дозволяє найбільш точно відобразити ризики, пов'язані з діяльністю підприємства. Розрахунок вартості власного капіталу із застосуванням кумулятивного підходу починається з визначення безризикової ставки. Потім до неї додаються премія за ризик акціонерного капіталу, премія за ризик, властивий компанії / галузі, премія за ризик країни, а також премії.

Математично цей підхід можна представити таким чином:

*Вартість власного капіталу =
= безризикова ставка для фондового ринку США +
+ Премія за ризик інвестування в акціонерний капітал аналогічної галузі США +
+ Премія за малу капіталізацію Банку щодо фондового ринку США +
+ Премія за ризик країни (ризик інвестування в Україну в порівнянні з США) +
+ Премія за специфічний галузевий ризик (ризик інвестування в українське підприємство в порівнянні з американськими компаніями).*

В якості адекватної безризикової ставки можна використовувати прибутковість по довгострокових казначейських облігаціях США на Дату оцінки. Наш вибір обґрунтовується тим, що зроблені розрахунки премії за ризик акціонерного капіталу базуються на показниках американського фондового ринку як найбільш розвиненого і представницького з точки зору порівнянних активів. Адекватною безризиковою ставкою є ставка прибутковості по тридцятирічним казначейських облігаціях США, яка на 01 листопада 2017 р. становила 4,94%.

Премія за ризик акціонерного капіталу відображає перевищення прибутковості корпоративних акцій над прибутковістю по казначейських облігаціях США. Згідно зі статистикою, заснованої на даних американського фондового ринку (S & P-500 Total Return), інвестори в середньому розраховують на

премію за вкладення в акціонерний капітал в розмірі 7,10% понад прибутковості довгострокових зобов'язань Казначейства США.

Важливою модифікацією формули (1.1) є поділ вільного грошового потоку на потік, створюваний поточною діяльністю банку без урахування реалізації нових інвестиційних проектів і на потік, створюваний проектами компанії в майбутньому [12]:

$$FCF_t = FCF_0 + \sum_j^n FCF_j, \quad (1.2)$$

де n — число нових інвестиційних проектів; j — номер проекту.

Таким чином, вартість компанії буде розраховуватися за формулою:

$$V = V_0 + V_{added}, \quad (1.3)$$

де V_0 — вартість компанії при поточних грошових потоках, що генеруються компанією на момент оцінки; V_{added} — додаткова вартість компанії, пов'язана з реалізацією інвестиційних проектів в майбутньому.

Для оцінки цієї величини слід скористатися формулою [13]:

$$V_{added} = \sum_{j=1}^n NPV_j, \quad (1.4)$$

З формули (5.4) випливає, що величина доданої вартості при реалізації компанією нових успішних інвестиційних проектів дорівнює сумі NPV від цих проектів.

У свою чергу, вільний грошовий потік для банку може бути розрахований наступним чином [14]:

$$FCF = Profit\ after\ taxes + Depreciation + Long\ term\ debt - Increases\ in\ operating\ NWC - Increases\ in\ Fixed\ Assets\ at\ Cost, \quad (1.5)$$

де *Profit after taxes* — прибуток після сплати податків; *Depreciation* — амортизація; *Long term debt* — довгострокові кредити і позики; *Increases in operating NWC* — збільшення чистого оборотного капіталу; *Increases in Fixed Assets* — збільшення основних засобів.

Потрібно означити, що метод DCF слід реалізувати поетапно. Автори в статті [15] розділили процес реалізації методу дисконтування грошових потоків на наступні етапи:

- визначається тривалість прогнозного періоду і періодичність надходження майбутніх грошових потоків. Термін досліджуваної майбутньої діяльності банку ділиться на прогнозний і постпрогнозний;
- аналізуються доходи і витрати за попередні періоди, темпи їх зростання;

- визначається ставка дисконтування. Це найважливіший з усіх етапів здійснення даного методу. З позиції інвестора її можна визначити як норму прибутковості на вкладений капітал, тому її вибір повинен бути обгрунтований такими факторами як можливі ризики і інфляція;
- розраховується грошовий потік для кожного прогнозного року — free cash flow (FCF_t);
- розраховується додаткова вартість;
- розраховується поточна вартість для грошових потоків в постпрогнозний період, а також майбутніх потоків.

Зупинимось докладніше на третьому етапі методу — на розрахунку ставки дисконтування. В економічній літературі мають місце два варіанти:

- проводиться оцінка компанії в цілому, тоді ставкою дисконтування виступає середньозважена вартість капіталу WACC.
- оцінюється акціонерний капітал банку з використанням FCFE, для ставки дисконтування виступає необхідна інвесторам норма прибутковості акції, яка визначається за моделлю CAPM.

Формула розрахунку WACC — середньозваженої вартості капіталу має вигляд [13]:

$$WACC = W_e * C_e + W_d * C_d * (1 - T), \quad (1.6)$$

де W_e — частка власних коштів; C_e — вартість власних коштів; W_d — частка позикових коштів; C_d — вартість позикових коштів; T — діюча ставка податку на прибуток для компанії.

У тому випадку, за методом DCF розраховується грошовий потік для власного капіталу, то ставка дисконтування визначається за моделлю CAPM — модель оцінки вартості власного капіталу і розраховується за формулою [14, с. 3]:

$$r = R_f + \beta * (R_m - R_f), \quad (1.7)$$

де R_f — безризикова ставка; β — фактор систематичного ризику; R_m — загальна прибутковість ринку;

У формулі (5.7) на думку деяких авторів повинен бути ще один доданок C — ризик країни, який означає ризик інвестування в певну країну. Також, уточнимо, що безризикова ставка — це ставка, за якою можна інвестувати з мінімальним ризиком.

Зазначимо, що для розрахунку вартості оцінюваного об'єкта в кінці прогнозного періоду до розподілених коштів найчастіше застосовується метод капіталізації, а потім вартість оцінюваного об'єкта на кінець прогнозного періоду дисконтується до її поточної вартості з урахуванням очікуваного часу реалізації вигод, а також з урахуванням відповідних ризиків.

Відповідно до моделі Гордона, постпрогнозна вартість TV розраховується за такою формулою [14]:

$$TV = \frac{CF_{n+1}}{r-g}, \quad (1.8)$$

де CF_{n+1} — скоригований грошовий потік в рік, наступний за останнім роком прогнозного періоду; n — кількість років в прогнозованому періоді; r — ставка дисконтування; g — очікувані темпи зростання в постпрогнозованому періоді.

Підкреслимо, що при оцінці вартості акціонерного капіталу грошові потоки, як правило, включають в себе всі грошові надходження і витрати банку як операційного, так і капітального характеру, і показують обсяг коштів, які інвестор може вилучити з бізнесу, зберігши при цьому достатньо коштів для фінансування операційної діяльності і майбутнього зростання банку [3].

Розрахунок ринкової вартості об'єкта нерухомості в рамках порівняльного підходу здійснюється за наступними формулами [11]:

$$V = V_U \cdot \prod K_i \cdot S, \quad (1.9)$$

де V — ринкова вартість об'єкта нерухомості;

V_U — ціна питомої показника обраного об'єкта-аналога, дол. США / кв.м;

K_i — коригуючі коефіцієнти за обраними елементами порівняння;

S — загальна площа оцінюваного об'єкта нерухомості, кв.м.

Розрахунок ринкової вартості об'єкта нерухомості методом аналізу тенденцій ринкових цін здійснюється за формулою [14]:

$$V = V_{IC} \cdot K_{TP}, \quad (1.10)$$

де V_{IC} — первісна балансова вартість об'єкта, дол. США,

K_{TP} — коефіцієнт, що враховує зміну цін на локальному ринку нерухомості, до якого належить об'єкт, який оцінюється.

Якщо первісна вартість об'єкта не відповідає ринковим цінам на нерухомість, що склалися в період їх введення в експлуатацію, розрахунок ринкової вартості об'єкта нерухомості здійснюється за формулою [11]:

$$V = C_{MP} \cdot S, \quad (1.11)$$

де C_{MP} — середня ринкова ціна на офісні приміщення в районі розташування оцінюваного об'єкта, дол. США / кв. м загальної площі.

Зауважимо, що дохідний підхід базується на врахуванні способів найбільш ефективного використання та очікування, відповідно до яких вартість об'єкта оцінки визначається як поточна вартість очікуваних доходів від найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, включаючи дохід від його можливого перепродажу. З огляду на те, що оцінювані об'єкти

нерухомості Банку не належать до професійної дохідної нерухомості, розрахунок їх ринкової вартості в рамках дохідного підходу як правило проводиться за допомогою методу прямої капіталізації.

В роботі [7] розрахунок вартості за методом капіталізації чистого операційного доходу виконується за формулою:

$$V = \frac{NOI}{R}, \quad (1.12)$$

де NOI — чистий операційний дохід, що отримується при передачі приміщень оцінюваного об'єкта в оренду, дол. США;

R — коефіцієнт капіталізації.

Розглянемо особливості застосування витратного підходу до оцінки інших необоротних матеріальних активів Банку. З огляду на незначну питому вагу вартості інших необоротних активів у вартості власного капіталу Банку, для визначення ринкової вартості цієї групи активів в рамках витратного підходу зазвичай використовується метод індексації історичної вартості.

Розрахунок ринкової вартості i -го активу даної групи здійснюється за формулою [7]:

$$V_i = V_{hc} \cdot K_{pi} \cdot \left(1 - \frac{D_i}{100}\right), \quad (1.13)$$

де V_i — ринкова вартість i -го активу, дол. США; V_{hc} — первісна балансова (історична) вартість i -го активу, дол. США; K_{pi} — коефіцієнт зміни цін на активи даного типу від дати придбання до дати оцінки; D_i — знос i -го активу, %.

Для визначення величини зносу активу застосовується метод ефективного віку. Цей метод найбільш ефективно враховує величину знецінення активу, як за рахунок погіршення початкових технічних характеристик (фізичний знос) так і за рахунок його функціонального старіння. Розрахунок зносу активу методом ефективного віку здійснюється за формулою [4]:

$$D = \frac{T_{RR} - T_{RL}}{T_{RR}} \cdot 100\%, \quad (1.14)$$

де D — знос активу, %; T_{RR} — нормативний термін служби активу, років; T_{RL} — залишковий термін експлуатації активу, років.

Перейдемо до методики компаративного підходу. Компаративний підхід до оцінки базується на припущенні, що цінність активів банку визначається ціною, за яку вони можуть бути продані за наявності досить сформованого ринку. Особливістю компаративного підходу є орієнтація, з одного боку, на ринкові ціни, а з іншого, — на специфічні характеристики оцінюваного активу.

При розрахунку вартості в рамках компаративно-го підходу використовується наступна формула [5]:

$$V = X \cdot Mult, \quad (1.15)$$

де V — ринкова вартість банку, X — величина показника, що визначає вартість банку, $Mult$ — мультиплікатор ринкової вартості.

На нашу думку основним недоліком даного підходу є те, що в багатьох випадках не представляється можливим знайти дійсно зіставні банки, а також складнощі, пов'язані з необхідністю внесення коригувань при зіставленні банків, що використовують різні стандарти фінансової звітності та / або різні внутрішні облікові політики.

У порівняльному підході прогнозованих доходів або витрат за минулий період часу) все базується на основі даних ринку, шляхом коригувань ринкових цін аналогічних об'єктів. Іншими словами, згідно з порівняльного підходу, оцінка вартості об'єкта проводиться на основі його порівняння з об'єктами-аналогами, представленими на ринку в тій самій галузі або сегменті ринку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналізуючи все викладене, можна дійти таких висновків, що сильною стороною дохідного підходу є те, що він максимально відповідає концепції ринкової вартості, а недоліком — його потенційно висока суб'єктивність і значна залежність від якості прогнозів очікуваних грошових потоків, які використовуються при оцінці. В той же час витратний підхід передбачає використання методу скоригованих чистих активів, в рамках якого здійснюється оцінка вартості чистих активів як різниці між ринковою вартістю активів і зобов'язань з використанням комбінації різних підходів для оцінки конкретних активів і зобов'язань. Визначено особливості застосування порівняльного підходу до оцінки нерухомого майна Банку, який базується на порівняльному аналізі цін продажу об'єктів, подібних оцінюваного об'єкту. В рамках даного підходу використовуються два методи: метод порівняльного аналізу парних продажів і метод статистичного аналізу ринкових цін.

Література

1. Оценка бизнеса: Учебник / Под. ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотовой. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2006. — 736 с.
2. Григорьев В. В. Оценка предприятия: теория и практика. — М.: ИНФРА, 1997. — 318 с.
3. Івасів І. Б. Управління вартістю банку. Монографія. — К.: КНЕУ, 2008. — 288 с.
4. Антилл Н., Кеннет Л. Оценка компаний: анализ и прогнозирование с использованием отчетности по МСФО / Ник Антилл, Кеннет Ли; Пер. с англ. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Альпина Паблишерс, 2010. — 454 с.
5. Коупленд Т., Коллер Т., Муррин Д. Стоимость компаний: оценка и управление. — 3-е изд. — М.: Олимп-Бизнес, 2005. — 562 с.
6. Никонова И. А., Шамгунов Р. Н. Стратегия и стоимость коммерческого банка. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 302 с.
7. Чуб О. О. Методи визначення вартості банку в угодах M&A / Економіка і регіон. — 2008. — № 4. — С. 111–115.
8. Olena Shaposhnik, Tatiana Bludova, Nadiya Schekan, Main factors of currency security as a complex of financial safety of the state. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції 20–21 листопада 2017 року м. Одеса. — Одеса: Бондаренко М. О., 2017. — с. 173–176.
9. Яременко Н. С. Оцінка вартості банку в Україні: основні підходи та можливість їх використання / uabs.edu.ua.
10. Яременко Н. С. Традиційні підходи до оцінки вартості банку та можливість їх використання в Україні / www.dspace.uabs.edu.ua
11. Benninga, Sarig. Bank valuation / Valuing financial institutions. — 2001. — Feb.1
12. Блудова Т. В. Теорія ймовірностей. Навчальний посібник Львів, ЛБІ НБУ, 2005. — 319 с.
13. Christopher L. Culp, Merton H. Miller, Andrea M. P. Neves. Value ta risk: uses and abuses / Journal of applied corporate finance / Vol. 10. — 1998. — No4.
14. Dean Baker, Travis McArthur. The Value of the «Too Big to Fail» Big Bank Subsidy / Center for Economic and Policy Research. — 2009. — p. 1–5.
15. Olena Shaposhnik, Tatiana Bludova, Nadiya Schekan, Main factors of currency security as a complex of financial safety of the state. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції 20–21 листопада 2017 року м. Одеса. — Одеса: Бондаренко М. О., 2017. — с. 173–176.

References

1. Otsenka biznesu: Uchebnyk / Pid. red. A. H. Hryaznovoy, M. A. Fedotovoy. — 2-e yzd., Pererab. i dop. — M.: Fynansy y statystyka, 2006. — 736 s.
2. Hryhor'ev V. V. Otsinka pidpryyemstva: teoryya y praktyka. — M.: YNFRA, 1997. — 318 s.
3. Ivasiv I. B. Upravlinnya vartistyu banku. Monohrafiya. — K.: KNEU, 2008. — 288 s.
4. Antyll N., Kennet L. Otsinka kompaniy: analiz ta prohnozuvannya z vykorystanniam MSFO / Nika Antylla, Kennet Li; Per s anhl. — 2-e yzd., Pererab. i dop. -M.: Al'pyna Pablyshers, 2010. — 454s.
5. Kouplend T., Koller T., Murrin D. Stoymost' kompanyy: otsenka y upravlenye. — 3-e vydannya. -M.: Olimp-Biznes, 2005. — 562 s.
6. Nykonova Y. A., Shamhunov R. N. Stratehiya ta vartist' komertsyynoyi banku. — M.: Al'pyna Biznes Buks, 2004. — 302 s.
7. Chub O. O. Metody vyznachennya vartosti banku uhodakh M & A / Ekonomika i rehion. — 2008. — № 4. — S. 111–115.
8. Olena Shaposhnik, Tetyana Bludova, Nadiya Shchekan', Osnovni faktory valyutnoyi bezpeky yak kompleks finansovoyi bezpeky derzhavy. Zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi 20–21 lystopada 2017 roku m. Odesa. — Odessa: Bondarenko M. O., 2017. s.173–176.
9. Yaremenko N. S. Otsinka vartosti banku v Ukrayini: osnovni pidkhody ta mozhlyvist' yikh vykorystannya // uabs.edu.ua.
10. Yaremenko N. S. Tradytsiyini pidkhody do otsinky vartosti banku ta mozhlyvosti yikh vykorystannya v Ukrayini // www.dspace.uabs.edu.ua
11. Beninha, Sarih. Otsinka banku / Otsinka finansovykh ustanov. — 2001. — Feb. 1.
12. Bludova T. V. Teoriya ymovirnostey. Navchal'nyy posibnyk L'viv, LBI NBU, 2005. — 319 s.
13. Kristofer L. Kal'p, Merton KH. Miller, Andrea M. P. Neves. Znachennya ta ryzyku: vykorystannya ta zlovzhyvan'nya / Zhurnal prykladnykh korporatyvnykh finansiv / Tom. 10. — 1998. — Ne4.
14. Dyn Beyker, Treyvis MakArtur. Vartist' «nadto velykoyi dlya nevdachi» subsydiy velykoho banku / Tsentr ekonomichnykh ta politychnykh doslidzhen'. — 2009. p. 1–5.
15. Olena Shaposhnyk, Tetyana Bludova, Nadiya Shchekan', Osnovni chynnyky valyutnoyi bezpeky yak kompleks finansovoyi bezpeky derzhavy. Zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi 20–21 lystopada 2017 roku m. Odesa. — Odessa: Bondarenko M. O., 2017. s. 173–176.

Пирог Ольга Володимирівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національний університет «Львівська політехніка»*

Пирог Ольга Владимировна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой менеджмента
и международного предпринимательства
Национальный университет «Львовская политехника»*

Pyrroh Olha

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Management and International Business Department
Lviv Polytechnic National University*

Катан Володимир Олександрович

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

Катан Владимир Александрович

*кандидат физико-математических наук,
доцент кафедры экономической кибернетики
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара*

Katan Volodymyr

*PhD of Physics and Mathematics,
Assistant Professor of Economic Cybernetics Department
Oles Honchar Dnipro National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3694

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

МОДЕЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

ECONOMIC DEVELOPMENT MODELING OF NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Анотація. Здійснено моделювання економічного розвитку національної економіки України за моделлю Р. Солоу за період 2000–2016 рр., уточнено склад чинників, що включені до моделі враховуючи сучасні особливості розвитку національної економіки України, та встановлено вплив кожного чинника на економічне зростання України.

Оцінено економічний розвиток національної економіки країни за базовим показником – валовим внутрішнім продуктом, на величину якого впливають безліч чинників, серед яких для постіндустріального суспільства виділено такі основні: інвестиції в основний капітал, витрати на оплату праці найманих працівників та витрати на дослідження і розробки.

За допомогою сформованої лінійної моделі регресії встановлено, що економічне зростання національної економіки України за 2000–2016 рр. відбувається переважно за рахунок екстенсивних факторів (зміни робочої сили), що характерно для розвитку індустріального суспільства, тоді як інтенсивні фактори (інвестиції та інновації), які характерні для розвитку постіндустріального суспільства, залишаються незначальними й, навіть, не прогресують (деградують) з роками. Отже, за моделлю

Р. Солоу, так званим «двигуном» економічного зростання України виступає протягом тривалого часу робоча сила. Однак, така ситуація свідчить про функціонування національної економіки на рівні «проїдання» та забезпечення лише базових потреб населення, тоді як про розвиток тут не йдеться, лише забезпечення найнеобхіднішого для виживання населення. Для забезпечення економічного розвитку національної економіки на рівні країн з постіндустріальним суспільством (країни ЄС) необхідно удосконалювати принципи державного управління із запровадженням новітніх технологій та здійснити реструктурування національної економіки України із визначенням пріоритетних – високотехнологічних видів економічної діяльності.

Ключові слова: моделювання, модель Р. Солоу, виробнича функція, економічний розвиток, національна економіка, Україна.

Аннотація. Осуществлено моделирование экономического развития национальной экономики Украины по модели Р. Солоу за период 2000–2016 гг. Уточнен состав факторов, включенных в модель учитывая современные особенности развития национальной экономики Украины, и установлено влияние каждого фактора на экономический рост Украины.

Произведена оценка экономического развития национальной экономики страны по базовому показателю – валовому внутреннему продукту, на величину которого влияют множество факторов, среди них для постиндустриального общества выделены следующие инвестиции в основной капитал, затраты на оплату труда наемных работников и расходы на исследования и разработки.

С помощью сформированной линейной модели регрессии установлено, что экономический рост национальной экономики Украины за 2000–2016 гг. происходил в основном за счет экстенсивных факторов (изменения рабочей силы), что характерно для развития индустриального общества, тогда как интенсивные факторы (инвестиции и инновации), которые характерны для развития постиндустриального общества, остаются незначительными и даже не прогрессируют (деградируют) с годами. Итак, по модели Р. Солоу, так называемым «двигателем» экономического роста Украины выступает в течении длительного времени рабочая сила. Однако, такая ситуация свидетельствует о функционировании национальной экономики на уровне «проедания» и обеспечения только базовых потребностей населения, тогда как о развитии здесь речь не идет, только обеспечение необходимого для выживания населения. Для обеспечения экономического развития национальной экономики на уровне стран с постиндустриальным обществом (страны ЕС) необходимо обновлять принципы государственного управления с использованием новейших технологий и осуществить реструктурирование национальной экономики Украины с определением приоритетных – високотехнологических видов экономической деятельности.

Ключевые слова: моделирование, модель Р. Солоу, производственная функция, экономическое развитие, национальная экономика, Украина.

Summary. The modeling of economic development of national economy of Ukraine was carried out based on the R. Solow model for the period 2000–2016. The composition of the factors included in the model is taken into account, taking into account modern features of the development of national economy of Ukraine, and the influence of each factor on economic growth of Ukraine was established.

The economic development of national economy has been estimated based on the basic indicator – the gross domestic product, which is influenced by a number of factors, among them the following investments in fixed assets, labor costs and research and development costs for the postindustrial society.

With the formed linear regression model, it was established that the economic growth of the national economy of Ukraine for 2000–2016 was mainly due to extensive factors (changes in the workforce), which is typical for the development of industrial society, whereas the intensive factors (investments and innovations) that are characteristic for the development of postindustrial society remain not significant and do not even progress (degrade) over the years. So, according to the R. Solow model, the so-called «engine» of Ukraine's economic growth is labor for a long time. However, this situation indicates the functioning of the national economy at the level of «eating away» and providing only basic needs of the population, while development is not discussed here, only providing the necessary for the survival of the population. To ensure the economic development of the national economy at the level of countries with a postindustrial society (countries of EU), it is necessary to update the principles of state management using the latest technologies and to restructure the national economy of Ukraine with the definition of high-priority economic activities.

Key words: modeling, model of R. Soloy, production function, economic development, national economy, Ukraine.

Постановка проблеми. Розвиток постіндустріального суспільства створює нові можливості та виявляє шляхи економічного розвитку, але водночас істотно загострює старі суперечності на-

ціональних економік країн світу. Результати емпіричних досліджень [1, с. 119] свідчать, що провідні країни світового господарства систематично вдосконалюють свої моделі розвитку національ-

них економік, здійснюючи реструктурування економічної системи з максимально ефективним та результативним використанням всіх чинників виробництва. У моделях економічного розвитку національних економік відбуваються істотні зміни та пріоритетними чинниками економічного розвитку національних економік країни в умовах постіндустріального суспільства є інвестиційно-інноваційні, які формують основи довгострокового економічного зростання країни, визначають можливості проведення структурно-технологічної трансформації та оновлення виробничих потужностей.

Економічний розвиток національної економіки України на сучасному етапі демонструє нестабільну динаміку розвитку та характеризується стратегічною невизначеністю, регіональною та галузевою асиметрією, функціонуванням переважно низькотехнологічних виробництв, відсутністю прогресивних структурних змін, високим рівнем зносу основних засобів, хаотичним інвестуванням видів економічної діяльності. У таких умовах виникає гостра необхідність моделювання економічного розвитку національної економіки України, що створить умови для позитивних структурно-технологічних зрушень за рахунок інтенсивних факторів виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемні аспекти моделювання економічного розвитку національної економіки, зважаючи на різноманітність видів моделей, їх форм й різні умови функціонування, розкрито у працях вітчизняних та іноземних науковців: Дж. Велкер [2], Т. С. Вакарчук [3], В. В. Корольков [4], Н. В. Кугай [5], Б. В. Кульчицький, Е. І. Лавров [6], І. Г. Манцуров, Ю. І. Паршин [7], В. Г. Сумцов [8] та інші.

Водночас наявні концептуальні, теоретико-методологічні та прикладні напрацювання у сфері моделювання економічного розвитку національної економіки характеризуються різноманітністю поглядів та численністю методичних підходів дослідження за сучасних умов господарювання; невизначеністю стратегічних напрямів його розвитку в умовах постіндустріального суспільства. Так, невирішеним залишається питання щодо моделювання економічного розвитку національного господарства України за моделлю Р. Солоу в частині складу чинників та їх впливу на економічне зростання України за сучасних умов господарювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є здійснити моделювання економічного розвитку національної економіки України за моделлю Р. Солоу за період 2000–2016 рр., уточнити склад чинників, що включені до моделі враховуючи сучасні особливості розвитку національної економіки України, та встановити вплив кожного чинника на економічне зростання України.

Виклад основного матеріалу. Погляди вітчизняних та закордонних дослідників на сучасний економічний розвиток національного господарства досить відрізняються, що проявляється у різноманітній теорії та моделях економічного розвитку та зростання, визначенні пріоритетних факторів та чинників. Серед чинників економічного розвитку та зростання національного господарства в умовах постіндустріального суспільства пріоритетним називають інновації, заощадження та інвестиції. Як стверджує Дж. Велкер [2], зростання інвестицій призводить до підвищення продуктивності та зростанню доходів для суб'єктів господарювання в промисловості та сфері послуг, які зазвичай забезпечують економічне зростання національного господарства країни.

Для здійснення об'єктивного дослідження використаємо економіко-математичне моделювання економічних систем (квазідинамічні моделі), що базується на виробничих функціях і факторних моделях, за якими виявляється закономірний зв'язок між результатуючим показником та виробничими чинниками.

Визнання значення інтенсивних чинників (інвестиції та інновації), які характерні для розвитку постіндустріального суспільства, в моделі розвитку національного господарства вимагає оцінювання його впливу на економічний розвиток економічної системи. При вирішенні цієї проблеми вже не можна обмежитися «залишковим» підходом, а необхідна економічна оцінка, що припускає включення інновацій у виробничу функцію, яка характеризує зв'язок між витратами факторів виробництва і валовим випуском економічної системи. Для вирішення даної задачі використаємо модель економічного зростання Р. Солоу [6], що ґрунтується на виробничій функції Кобба-Дугласа.

Оцінити розвиток національної економіки країни можна за багатьма показниками, але, як правило, основним показником — є валовий внутрішній продукт. На величину даного показника впливає безліч чинників, серед яких для постіндустріального суспільства можна виділити кілька основних:

- інвестиції в основний капітал (K) — витрати на придбання основних засобів, які в подальшому використовуються при виробництві товарів, робіт, послуг;
- витрати на оплату праці найманих працівників (L) є головним стимулом у роботі персоналу, дозволяють підвищувати продуктивність праці;
- витрати на дослідження і розробки (T) — у результаті розробки нової техніки, технології також підвищується продуктивність праці, досягається економія ресурсів.

Моделювання економічного розвитку національної економіки України за 2000–2016 рр. розпочнемо

із основних припущень, зроблених у зазначених моделях. Валовий випуск національного господарства країни визначається виробничою функцією (1):

$$Y = f(K, L, T) \quad (1)$$

де Y — ВВП країни, млрд грн.; K — обсяг капіталу, необхідного для виробництва ВВП, млрд грн.; L — реальний рівень оплати праці найманих працівників, млрд грн.; T — інноваційний чинник, який визначає вплив технічного прогресу на валовий випуск (витрати на проведення наукових та науково-технічних робіт (ННТР), млрд грн.

Частковим випадком виробничої функції є функція Кобба-Дугласа:

$$Y = T^\varphi \cdot K^\alpha \cdot L^\beta \quad (2)$$

де α , β , φ — параметри моделі, які визначають вклад кожного з факторів у виробництво ВВП.

Прологарифмувавши обидві частини рівняння (2), одержуємо функцію Кобба-Дугласа в логарифмах:

$$\ln Y = \varphi \ln T + \alpha \ln K + \beta \ln L \quad (3)$$

Логарифмічна модель є простішою з точки зору її ідентифікації, тому в подальшому застосовуватимемо такий запис виробничої функції.

Для побудови виробничої функції для національної економіки України використаємо дані офіційної

статистики: реальний ВВП, реальне валове нагромадження основного капіталу, реальний рівень оплати праці найманих працівників та витрати на проведення ННТР за період 2000–2016 рр., які згрупуємо в табл. 1 та графічно представимо на рис. 1.

Залежність між обраними показниками підтверджується коефіцієнтом детермінації на рівні 0,999, який є близьким до 1 та свідчить про існування тісної взаємозалежності між показниками у визначений період.

Результати економіко-математичного моделювання за методом екстраполяції обчислені за допомогою стандартної програми «Регресія» електронних таблиць Excel.

Лінійне регресійне рівняння має вигляд (4):

$$Y = 3,86L + 0,57K - 119,57T + 102,41 \quad (4)$$

Регресійне рівняння (4) свідчить про те, що зростання на 1 грн реального валового нагромадження основного капіталу при незмінному реальному рівні оплати праці найманих працівників та витрат на проведення ННТР призводить до зростання ВВП на 0,57 грн. Слід зазначити, що досліджуючи вплив факторів за період 2000–2012 рр. [1, с. 195], зростання реального валового нагромадження основного капіталу на 1 грн призводило лише на 0,047 грн. Порівнюючи отриманий вплив з результатами попередніх досліджень, можна стверджувати про

Таблиця 1

Вхідні дані для виробничої функції національної економіки України за 2000–2016 рр.

Роки	Y реальний ВВП, млрд грн.	K реальне валове нагромадження основного капіталу, млрд грн.	L реальний рівень оплати праці найманих працівників, млрд грн.	T витрати на проведення ННТР, млрд грн.
2000	170,07	33,42	71,93	1,97
2001	204,19	40,21	86,44	2,27
2002	225,81	43,28	103,11	2,49
2003	267,34	55,07	122,18	3,31
2004	345,11	77,82	157,45	4,11
2005	441,45	96,96	216,60	4,81
2006	544,15	133,87	268,63	5,35
2007	720,73	198,34	351,93	6,70
2008	948,05	250,15	470,46	8,53
2009	913,34	167,64	451,34	8,65
2010	1079,34	183,86	518,18	9,86
2011	1299,99	229,40	610,61	10,34
2012	1404,66	266,79	705,83	11,48
2013	1465,19	247,05	730,65	12,19
2014	1586,91	224,32	734,94	11,31
2015	1988,54	269,42	777,64	13,16
2016	2383,18	361,03	877,27	12,66

Джерело: складено та розраховано авторами за даними [9–11]

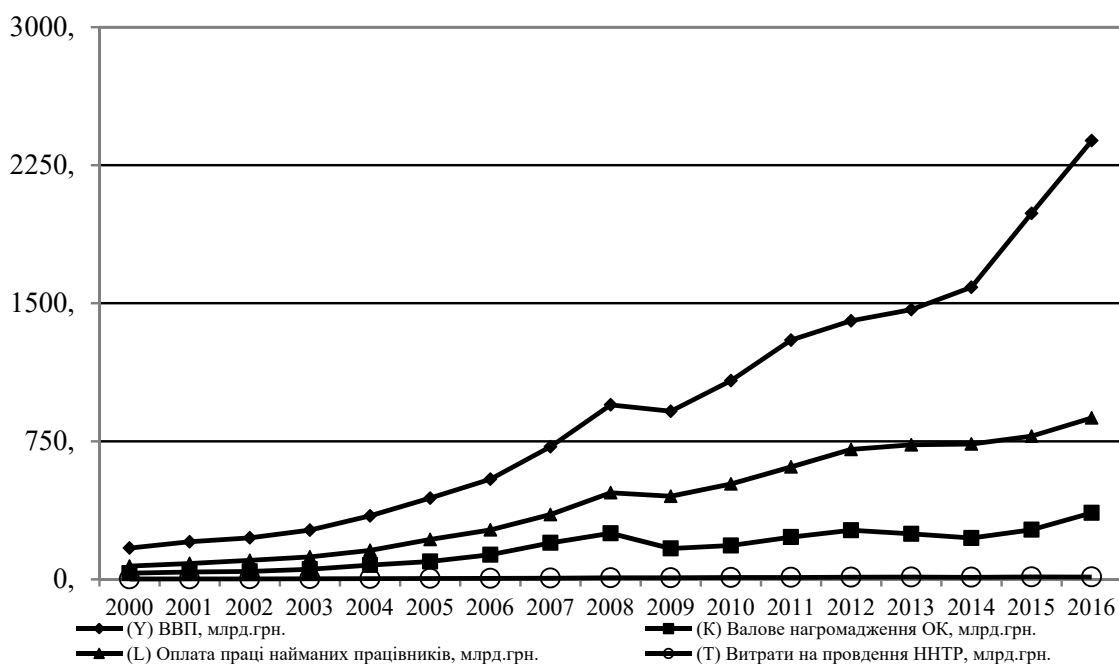


Рис. 1. Динаміка основних макроекономічних показників економічного розвитку національної економіки України за 2000–2016 рр, млрд грн.

Джерело: складено та розраховано авторами за даними [9–11]

посилення впливу інвестицій (валового нагромадження основного капіталу) на економічне зростання.

Зростання другого фактора — реального рівня оплати праці найманих працівників на 1 грн при незмінному реальному валовому нагромадженню основного капіталу та витрат на проведення ННТР стимулює зростання ВВП на 3,86 грн. Вплив цього фактора залишається визначальним для економічного зростання національної економіки України та, навіть, посилюється, порівняно з результатами дослідження за 2000–2012 рр. [1, с. 197].

Зростання на 1 грн витрат на проведення ННТР при незмінному реальному рівні оплати праці найманих працівників та реального валового нагромадження основного капіталу призводить до зниження ВВП на 119,57 грн. Зворотній вплив цього фактора, порівняно з результатами дослідження за 2000–2012 рр. [1, с. 197], посилюється, що негативно позначається на економічному розвитку національної економіки України та нівелює зростаючий позитивний вплив інвестиційного фактора, оскільки свідчить про суттєве зниження інноваційної активності суб'єктів господарювання, відсутність стимулів щодо інноваційної діяльності з боку держави та інвестування відбувається екстенсивно.

Отже, сформована лінійна модель регресії дає можливість стверджувати, що економічне зростання національної економіки України за 2000–2016 рр., як й за період 2000–2012 рр., відбувається переважно

за рахунок екстенсивних факторів (зміни робочої сили), що характерно для розвитку індустріального суспільства, тоді як інтенсивні фактори (інвестиції та інновації), які характерні для розвитку постіндустріального суспільства, залишаються невизначальними й, навіть, не прогресують (деградують) з роками.

Виробнича функція моделі економічного зростання України за Р. Солоу (логарифмічна функція), що враховує реальні макроекономічні показники за період 2000–2016 рр., має такий загальний вигляд (5):

$$Y = -0,20L^{1,381}K^{-0,101}T^{-0,393} \quad (5)$$

Наведена виробнича функція (5) ще раз підтверджує отримане раніше регресійне рівняння. За моделлю Р. Солоу, так званім «двигуном» економічного зростання України виступає робоча сила. Однак, така ситуація свідчить про функціонування національної економіки на рівні «проїдання» та забезпечення лише базових потреб населення. Про розвиток тут не йдеться, лише забезпечення найнеобхіднішого для виживання населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи отримані результати дослідження, можна стверджувати, що протягом 2000–2016 рр. національне господарство України розвивається за моделлю індустріального суспільства з пріоритетністю екстенсивних факторів, тоді як інноваційно-інвестиційні фактори, пріоритетний вплив яких характерний для постіндустріального суспільства,

залишаються невизначальними й, навіть, мають деградуєчий характер. Отже, для забезпечення економічного розвитку національної економіки на рівні країн з постіндустріальним суспільством (країни ЄС) необхідно удосконалювати принципи державного управління із запровадженням новітніх технологій та здійснити реструктурування національної економіки України із визначенням пріоритетних — високотехнологічних видів економічної діяльності на довгостроковій період (до 2030 р.).

Література

1. Пирог О. В. Економічний розвиток національного господарства України: особливості та моделі в умовах постіндустріального суспільства: [монографія] / О. В. Пирог. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. — 336 с.
2. Welker J. Models of Economic Growth and Development / J. Welker [Electronic resource] — Access mode: welker-wikinimics.com — Economics in Plan English.
3. Вакарчук Т. С. Модифікована модель економічного зростання, що враховує можливість державного регулювання / Т. С. Вакарчук // Академічний огляд. — 2016. — № 2 (45). — С. 101–109.
4. Корольков В. В. Технологічна домінанта забезпечення розвитку економіки, заснованої на знаннях: еволюція моделі виробничої функції / В. В. Корольков // Економіка і прогнозування. — 2011. — № 1. — С. 131–142.
5. Кугай Н. В. Методологічні аспекти математичного моделювання / Н. В. Кугай, Є. М. Борисов // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. — 2015. — Т. 19. — № 38. — С. 39–42.
6. Лавров Е. И. Экономический рост: теории и проблемы: учеб. пособие / Е. И. Лавров, Е. А. Капогузов. — Омск: Изд-во ОмГУ, 2006. — 214 с.
7. Паршин Ю. И. Стратегія забезпечення сталого економічного розвитку національного господарства: теорія, методологія та практика: [монографія] / Ю. И. Паршин. — Дніпропетровськ: Університет імені Альфреда Нобеля, 2016. — 408 с.
8. Сумцов В. Г. Україна: моделі економічного зростання / В. Г. Сумцов, І. Г. Филиппова // Формування ринкової економіки: збірник наукових праць. — Т. 3. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 336–346.
9. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. — К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. — 560 с.
10. Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2001–2013 роки / Державна служба статистики України; за ред. І. М. Нікітіної. — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. — 168 с.
11. Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2010–2016 роки / Державна служба статистики України; за ред. І. М. Нікітіної. — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. — 140 с.

References

1. Pyroh O. V. Ekonomichnyi rozvytok natsionalnoho hospodarstva Ukrainy: osoblyvosti ta modeli v umovakh postindustrialnoho suspilstva: [monohrafiia] / O. V. Pyroh. — Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2013. — 336 s.
2. Welker J. Models of Economic Growth and Development / J. Welker [Electronic resource] — Access mode: welker-wikinimics.com — Economics in Plan English.
3. Vakarchuk T. S. Modyfikovana model ekonomichnoho zrostannia, shcho vrakhovuie mozhlyvist derzhavnoho rehu-liuvannia / T. S. Vakarchuk // Akademichniy ohliad. — 2016. — № 2 (45). — S. 101–109.
4. Korolkov V. V. Tekhnolohichna dominanta zabezpechennia rozvytku ekonomiky, zasnovanoi na znanniakh: evoliutsiia modeli vyrobnychoi funktsii / V. V. Korolkov // Ekonomika i prohnouzuvannia. — 2011. — № 1. — S. 131–142.
5. Kuhai N. V. Metodolohichni aspekty matematychnoho modeliuвання / N. V. Kuhai, Ye. M. Borysov // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. — 2015. — Т. 19. — № 38. — S. 39–42.
6. Lavrov E. Y. Ekonomicheskyi rost: teoryu y problemy: ucheb. posobyie / E. Y. Lavrov, E. A. Kapohuzov. — Omsk: Yzd-vo OmHU, 2006. — 214 s.
7. Parshyn Yu. I. Stratehiia zabezpechennia staloho ekonomichnoho rozvytku natsionalnoho hospodarstva: teoriia, metodolohiia ta praktyka: [monohrafiia] / Yu. I. Parshyn. — Dnipropetrovsk: Universytet imeni Alfreda Nobelia, 2016. — 408 s.
8. Sumtsov V. H. Ukraina: modeli ekonomichnoho zrostannia / V. H. Sumtsov, Fylyppova I. H. // Formuvannia rynkovoї ekonomiky: zbirnyk naukovykh prats. — Т. 3. — К.: КНЕУ, 2010. — S. 336–346.
9. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2010 rik / za red. O. H. Osaulenka. — К.: TOV «Avhust Treid», 2011. — 560 s.
10. Kvartalni rozrakhunky valovoho vnutrishnoho produktu Ukrainy za 2001–2013 roky / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; za red. I. M. Nikitinoi. — К.: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo», 2014. — 168 s.
11. Kvartalni rozrakhunky valovoho vnutrishnoho produktu Ukrainy za 2010–2016 roky / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; za red. I. M. Nikitinoi. — К.: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo», 2017. — 140 s.

Миронова Олена Олександрівна
старший викладач кафедри маркетингу
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Миронова Елена Александровна
старший преподаватель кафедры маркетинга
Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

Myronova Olena
Senior Lecturer of the Marketing Department
Dnipro State Agrarian and Economic University

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3638

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВ АПК

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССАМИ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

FEATURES OF BUSINESS-PROCESSES MANAGEMENT OF ENTERPRISES IN THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX

Анотація. Доведена актуальність впровадження процесного підходу до управління сільськогосподарською організацією, зумовлена зміцненням конкуренції на агропродовольчому ринку. Розглянута сутність та необхідність реалізації процесного підходу до управління сільськогосподарськими підприємствами. В сучасних умовах зміни ділового середовища підприємства, організаційна структура яких базується на функціональних та ієрархічних принципах, не здатні забезпечити адекватну ефективну реакцію на зміни та розробити відповідні заходи щодо організації та здійснення підприємницької діяльності. У цих умовах процесний підхід до управління є одним з найбільш ефективних способів підвищення конкурентоспроможності підприємства. Розглядаються основні категорії класифікації бізнес-процесів підприємства. Підвищення ефективності діяльності підприємств АПК базується на аналізі результативності бізнес-процесів; визначенні специфічних, проблемних і ключових бізнес-процесів підприємств АПК, виявленні причин неефективного управління функціями і процесами підприємства, виявленні ресурсних і інтелектуальних можливостей для реалізації методів удосконалення бізнес-процесів; розрахунку ефективності запропонованих заходів, контролю і реалізації цих заходів. Визначені характерні риси бізнес-процесів сільськогосподарських підприємств: послідовність технологічно взаємозалежних дій; специфічність ресурсів, що використовуються на вході; продукція на виході є: ресурсом, предметом життєвої необхідності і відіграє стратегічну роль у продовольчому забезпеченні населення. У роботі узагальнено основні напрями вдосконалення бізнес-процесів та можливості їх застосування у сільськогосподарських організаціях. Визначені принципи вдосконалення управління бізнес-процесів: мінімальна кількість учасників процесу; єдиний контроль бізнес-процесу; зниження частки погоджень; паралельне виконання управлінських функцій; типізація процесів; спрощення процесів: зниження кількості входів, об'єднання робіт; підвищення автономності бізнес-процесів та інші.

Ключові слова: процесний підхід до управління, бізнес-процес, додана вартість в АПК.

Аннотация. Доказана актуальность внедрения процессного подхода к управлению сельскохозяйственной организацией, что обусловлено усилением конкуренции на агропродовольственном рынке. Рассмотрена сущность и необходимость реализации процессного подхода к управлению сельскохозяйственными предприятиями. В современных условиях изменения деловой среды предприятия, организационная структура которого базируется на функциональных и иерархических принципах, не способны обеспечить адекватную эффективную реакцию на изменения и разработать соответствующие мероприятия по организации и осуществлению предпринимательской деятельности. В этих условиях процессный подход к управлению является одним из наиболее эффективных методов повышения

конкурентоспособности предприятия. Рассматриваются основные категории классификации бизнес-процессов предприятия. Повышение эффективности деятельности предприятий АПК базируется на анализе результативности бизнес-процессов; определении специфических, проблемных и ключевых бизнес-процессов предприятий АПК, выявлении причин неэффективного управления функциями и процессами предприятия, выявлении ресурсных и интеллектуальных возможностей для реализации методов совершенствования бизнес-процессов; расчетах эффективности предлагаемых мер, контроле и реализации этих мероприятий. Определены характерные особенности бизнес-процессов сельскохозяйственных предприятий: последовательность технологически взаимозависимых действий; специфичность ресурсов, которые используются на входе; продукция на выходе является: ресурсом, предметом жизненной необходимости и играет стратегическую роль в продовольственном обеспечении населения. В работе обобщены основные направления совершенствования бизнес-процессов и возможности их использования в сельскохозяйственных организациях. Определены принципы совершенствования управления бизнес-процессами: минимальное количество участников процесса; единый контроль бизнес-процесса, снижение доли согласований; параллельное выполнение управленческих функций; типизация процессов; упрощение процессов: снижение количества входов, объединение работ; повышение автономности бизнес-процессов и прочие.

Ключевые слова: процессный подход к управлению, бизнес-процесс, добавленная стоимость в АПК.

Summary. The urgency of implementation of the process approach to management of the agricultural organization was proved due to the strengthening of competition in the agro-food market. The essence and necessity of realization of the process approach to management of agricultural enterprises are considered. In the current conditions, changing the business environment of an enterprise, which organizational structure is based on functional and hierarchical principles, can not provide an adequate effective response to changes and develop appropriate measures for the organization and implementation of entrepreneurial activities. In these conditions, the process approach to management is one of the most effective ways to increase the competitiveness of the enterprise. The main categories of classification of business processes of the enterprise are considered. Improving the efficiency of agribusiness enterprises is based on an analysis of the effectiveness of business processes; identification of specific, problematic and key business processes of the agroindustrial complex, identifying the causes of inefficient management of the functions and processes of the enterprise, identifying resource and intellectual opportunities for implementation of methods for improving business processes; calculation of the effectiveness of the proposed measures, control and implementation. Features of business processes of agricultural enterprises were identified: a sequence of technologically inter-related actions; specificity of the resources used at the input; output product is: a resource, a matter of vital necessity and then it plays a strategic role in food security of the population. The paper summarizes the main directions of improvement of business processes and their application in agricultural organizations. The principles of improving the management of business processes are defined: the minimum number of participants in the process; the singular control over the business process, reducing the share of approvals; parallel execution of managerial functions; typification of processes; simplification of processes: decreasing the number of inputs, combining works; increasing the autonomy of business processes and others.

Key words: process approach to management, business process, added value.

Постановка проблеми. Бізнес-процеси є одним з основних інструментів підвищення ефективності підприємницької діяльності. Це пов'язане, у першу чергу, з високою динамічністю підприємницького зовнішнього середовища, в умовах якого для ефективного функціонування підприємства керівники та менеджери повинні швидко адаптуватися і ухвалювати грамотні, своєчасні управлінські рішення. У конкурентному середовищі організації змушені постійно реагувати на зміни ринку, знаходити креативні рішення і одержувати в такий спосіб переваги над конкурентами. Тому перед керівниками сільськогосподарських організацій стоїть важливе завдання — формування ефективної системи управління, яка здатна забезпечити прориви в ключових, перспек-

тивних виробничих процесах, що дозволить добитися в підсумку високих виробничих і фінансових результатів.

Орієнтація агропромислових організацій на ефективне виконання окремих функцій призвела за минулі десятиліття до локальної оптимізації та удосконалення функціональних областей. Завдяки застосуванню нових інформаційних і комунікаційних технологій у бухгалтерському обліку, виробництві або логістиці, а також реалізації нових організаційних концепцій, наприклад, виведення за рамки підприємства його окремих допоміжних функцій, значно підвищилися продуктивність праці і якість кінцевої продукції. Однак, внаслідок локальної оптимізації функціональних областей, відійшов на задній план загальний контекст виробничих функ-

цій. Чим автономніше стають функціональні області, тем вище витрати на узгодження та координацію між ними. Використання сучасних інформаційних технологій, само по собі, не вирішує ці структурні проблеми, а тільки згладжує їхні симптоми, зменшує тривалість процесів узгодження за рахунок інформатизації внутрішньої комунікації підприємства.

Щоб забезпечити цілісність підприємства і зменшити число внутрішніх організаційних взаємодій, необхідно зосередитися на процесах даного підприємства.

В процесному підході до управління функції різних центрів формування доданої вартості підприємства АПК досліджуються з позиції спільного використання в загальних бізнес-процесах, на відміну від функціонального підходу, що організовує управління безліччю часто безпосередньо не пов'язаних функцій одного підрозділу, які використовуються у різних типах бізнес-процесів.

Тому підприємства АПК повинні мати обґрунтування необхідності відмови від функціонального підходу в менеджменті та одержати методичні рекомендації з впровадження системи управління бізнес-процесами, шляхом удосконалення наявної в організації структури в систему бізнес-процесів, що створюють додану вартість у виробленій продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи досліджень управління бізнес-процесами склали наукові розробки закордонних учених і фахівців з впровадження управління бізнес-процесами у виробничу практику М. Хаммера [14], Д. Харрінгтона [15], А.-В. Шеєра [17]. Подальший розвиток проблеми управління бізнес-процесами знайшли в працях учених: К. Безгіна [1], О. Виноградової [3], В. Єліферова [5], Т. Лепейко [6], Т. Луцької [7], Р. Муртазаєвої [10], В. Репіна [11], В. Чаадаєва [16]. У їх дослідженнях були виявлені умови, тенденції і закономірності управління бізнес-процесами на підприємствах, сформовані підходи до побудови організаційно-управлінської та інституціональної структури управління бізнес-процесами в різних формах бізнесу. Висновки і рекомендації, що містяться в роботах названих учених дозволили сформувати теоретико-методологічну базу дослідження системи управління бізнес-процесами підприємств АПК.

Недостатня увага в економічній літературі приділена питанням удосконалення системи управління бізнес-процесами сільськогосподарського підприємства, глибина розроблення цієї проблеми практично не задовольняє потреби економіки, що орієнтована на сталий розвиток агропромислового виробництва. Багато питань технології управління сільськогосподарськими підприємствами в умовах

мінливого ринкового середовища, а також практики реформування агропромислових організацій у достатньому ступені не розглянуті.

Недостатньо освітлені в літературі та реалізовані на практиці питання використання процесно-орієнтованих технологій управління діяльністю організацій, які служать інструментарієм командної роботи із проблем адаптивності, результативності, ресурсозабезпеченості та інноваційності діяльності підприємств АПК, що є факторами підвищення їх конкурентоспроможності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування та розробка теоретичних і практичних рекомендацій з удосконалення управління бізнес-процесами на сільськогосподарських підприємствах, що сприяють підвищенню ефективності їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існують два підходи до формування та удосконалення системи управління сучасним підприємством: функціональний і процесний. Традиційний функціональний підхід до управління, що використовується на багатьох підприємствах, будується на принципах функціонального поділу праці в управлінні. З погляду процесного підходу, організація уявляється набором процесів (при функціональному підході — це набір функцій). Кожний процес при цьому має свою мету. Управляючи процесами і постійно їх удосконалюючи, підприємство досягає високої ефективності своєї діяльності.

Завдання управління бізнес-процесами підприємств АПК, у свою чергу являє собою процес, який включає наступні дії: аналіз результативності бізнес-процесів; визначення специфічних, проблемних і ключових бізнес-процесів підприємств АПК, виявлення причин неефективного управління функціями і процесами підприємства, виявлення ресурсних і інтелектуальних можливостей для реалізації методів удосконалення бізнес-процесів; розрахунок ефективності запропонованих заходів, контроль і реалізація заходів щодо вдосконалення.

Управління бізнес-процесами в сільськогосподарських організаціях має свою специфіку, яка впливає з особливостей сільського господарства.

Залежність від природних факторів: ґрунтово-кліматичних умов, біокліматичного потенціалу зони господарювання, визначає спеціалізацію виробництва і, відповідно, є визначальним критерієм при виділенні основних бізнес-процесів.

Сільськогосподарським підприємствам більше часу слід приділяти оперативному управлінню у зв'язку з наявністю підвищеного ризику. Для ефективного функціонування виробничих

бізнес-процесів необхідно передбачити створення натуральних запасів для наступного циклу виробництва. При плануванні та виділенні бізнес-процесів необхідно враховувати сезонність виробництва для максимально ефективного використання трудових та матеріальних ресурсів.

Для сільськогосподарського підприємства характерними рисами бізнес-процесу є:

- послідовність технологічно взаємозалежних дій;
- специфічні ресурси, що використовуються на вході (імобільність земельних ресурсів, використання як засобів виробництва живих організмів);
- продукція, що одержується на виході, є: ресурсом, який використовується на вході іншого бізнес-процесу; предметом життєвої необхідності і, що дуже важливо, відіграє стратегічну роль у гарантуванні продовольчої безпеки країни.

У зв'язку із цим потрібно враховувати наступні основні аспекти проблеми, породжені галузевими особливостями сільського господарства: виробництво сільськогосподарського продукту пов'язано з використанням землі та інших природних багатств; природний процес вирощування тварин і рослин обумовлює тривалий кругообіг обігових коштів, авансованих у виробництво; результат діяльності підприємства можна визначити лише наприкінці року; залежність сільськогосподарського виробництва від природних явищ; попит на сільськогосподарську продукцію слабо еластичний за ціною; споживча цінність продукту харчування міняється в процесі циклічного розвитку економіки; обсяг виробництва неможливо швидко змінити, тому що це пов'язане зі специфікою відтворення (у садівництві, скотарстві цикл становить 5–7 років, у рільництві 1–2 роки); агропромислове виробництво потребує постійних вкладень при низькій фондвіддачі [18, с. 12].

Бізнес будь-якого підприємства можна представити як сукупність бізнес-процесів виробничого і невиробничого характеру. При цьому не існує якого-небудь стандартного переліку бізнес-процесів, тому кожне підприємство повинно виділяти свої власні бізнес-процеси на основі організації активного, стабільного та збалансованого механізму управління.

Для побудови ефективної системи управління бізнес-процесами сільськогосподарських організацій необхідно враховувати, насамперед: галузеві особливості, розміри підприємства, вплив макроекономічних факторів, а також наявність формалізованої стратегії і довгострокового планування.

В основі класифікації і виділення бізнес-процесів у сільськогосподарських організаціях, на наш погляд, повинен лежати галузевий поділ. Так, виробни-

чі процеси можна розділити на бізнес-процеси в рослинництві і тваринництві. Допоміжні бізнес-процеси в сільськогосподарських організаціях супроводжують роботу основних процесів, а саме забезпечують виробничі потреби основних сільськогосподарських галузей (рослинництва і тваринництва), виконуючи для них роботи і послуги [10, с. 336].

Бізнес-процеси розвитку — це процеси вдосконалення, освоєння інноваційних технологій. У сільському господарстві в цей час освоюються:

- у механізації: ресурсозберігаючі технології, комунікаційні технології (системи паралельного водіння, точне землеробство);
- у тваринництві: нові породи, типи і кроси тварин і птиці, біологічні системи розведення тварин, інтенсивне кормовиробництво;
- у рослинництві нові сорти сільгоспкультур, нові добрива і їх системи, регулятори росту рослин, біологізація землеробства [2, с. 78].

Бізнес-процеси управління охоплюють увесь комплекс функцій управління як на рівні підрозділів, так і сільськогосподарської організації в цілому.

Аналіз галузевих особливостей управління бізнес-процесами підприємств АПК носить комплексний характер, оскільки дозволяє модернізувати повний управлінський цикл підприємства за рахунок послідовної розробки методик абсолютних і відносних показників оцінки ефективності бізнес-процесів, розробки системи безпосереднього управління підвищенням ефективності бізнес-процесів підприємства АПК і створення системи контролю ефективності бізнес-процесу організації [13, с. 115]. Опис управлінського циклу підприємств АПК упорядковує процес переходу системи менеджменту сільськогосподарських підприємств від функціонального до процесного, вирішуючи при цьому не тільки виробничі і збутові завдання, але й специфічні відтворювальні (пов'язані з використанням землі, інших специфічних активів).

При перебудові системи управління обов'язковим результатом підвищення ефективності бізнес-процесів і вдосконалення самого агропромислового бізнесу повинно стати підвищення рівня доданої вартості, виробленої підприємством [12]. Саме додана вартість у сільськогосподарській організації є умовою для розширеного відтворення та довгострокової конкурентоспроможності і узагальнюючим абсолютним показником результативності бізнесу-процесу. Інструментом оцінки ефективності бізнес-процесу є система збалансованих показників ефективності [8, с. 75], яка дозволяє погодити в єдине ціле стратегічні цілі підприємства АПК із її бізнес-процесами та щоденними діями працівників організації на кожному рівні управління.

Будь-які процеси підприємства АПК можна розділити на дві складові — ту, яка додає цінності продукту, і ту, яка не збільшує його споживчу цінність [4, с. 99]. Критерій збільшення доданої вартості процесу може використовуватися як основа для оптимізації і спрощення бізнес-процесів підприємства. Коли продукт проходить по ланцюжку бізнес-процесів підприємства, то з його цінністю відбуваються два перетворення: по-перше, у процесі виробництва продукт вбирає вартість витрачених на нього праці, матеріалів, енергії та інші супутніх витрат, хоча додана цінність продукції не залежить прямо від цих витрат; по-друге, цінність продукту харчування збільшується при додаванні таких якостей, як функціональність, естетичність, лікувальні властивості, підвищена біологічна цінність, фірмовий бренд і тому подібних аспектів, важливих для споживача. В остаточному підсумку це дасть можливість реалізувати продукт по більш високій ціні, тобто одержувати додаткові фінансові джерела розширеного відтворення.

Для представників агробізнесу характерні наступні негативні риси в управлінні процесами, що знижують рівень доданої вартості, виробленої в організації: більша частина операцій, які проводяться на підприємстві, мають відношення до підтримки внутрішнього її функціонування, а не до створення доданої вартості продукції; вузькопрофільні фахівці, виконуючи своє завдання, не мають поняття про підсумкову якість продуктів, на створення яких ці функції спрямовані; передача інформації та етапів робіт усередині організації між її відділами, контроль і узгодження результатів забирають найбільший час у ланцюжку створення кінцевої продукції.

Систематизація абсолютних і відносних показників ефективності бізнес-процесу підприємств АПК передбачає врахування такої особливості бізнес-процесу сільськогосподарських підприємств як неоднорідність виробленої продукції в рамках одного технологічного циклу. Потребує уточнення поняття цінності продукту для споживача та ув'язування його з показниками якості сільськогосподарської сировини і продуктів харчування одержаних при здійсненні бізнес-процесу. Застосування якісних показників виробленої сільськогосподарської сировини дає можливість комплексного вирішення проблеми збільшення рівня доданої вартості в організації.

Потенційні можливості використання результатів аналізу галузевих особливостей бізнес-процесів підприємств АПК використовується при вирішенні прикладних завдань:

– розробці методики збільшення рівня доданої вартості на основі реінжинірингу бізнес-процесів сільськогосподарських підприємств може

бути використана як підприємствами АПК, так і регіональними органами управління для збільшення податкового потенціалу територій;

- побудови системи контролінгу бізнес-процесів підприємств АПК, що реалізує технологічні, споживчі і відтворювальні особливості діяльності організацій, як специфічної системи управління бізнес-процесом може бути впроваджена в діяльність менеджерів підприємств АПК;
- методика оцінки і контролю показників ефективності бізнес-процесів сільськогосподарських підприємств дає можливість діагностувати результати процесу управління специфічними бізнес-процесами підприємств АПК.

Концепція вдосконалення управління бізнес-процесами сільськогосподарських підприємств [18, с. 13] містить наступні цілі:

- мінімізація ресурсів;
- скорочення втрат робочого часу, затрат праці на вирощування сільськогосподарських культур і обслуговування тварин;
- підвищення якості сільськогосподарської продукції;
- оптимізація організаційної структури, скорочення функцій;
- зменшення тривалості циклу виробничого процесу.

Ми розділяємо позицію Т. Моїсеєнко, що вважає, що процесні системи будуються на базі кількох основних принципів:

- принцип об'єднання процедур, що припускає об'єднання операцій, що виконувалися різними співробітниками, в одну. Якщо не вдається звести всі кроки процесу до однієї роботи, то створюється команда, яка відповідає за даний процес;
- принцип нерозривної послідовності, що припускає виконання окремих кроків процесу в природньому порядку, у тому місці де це доцільно, змішаними групами, що складаються із працівників різної функціональної приналежності;
- принцип самостійності вибору, що припускає прийняття самостійних рішень виконавцями, які відповідають за одержання заданого результату діяльності;
- принцип горизонтального контролю, що припускає перевірку якості результату його споживачем — наступним елементом процесного ланцюжку;
- принцип системності (цілісності) управління, що припускає здійснення управління витратами по місцю їх виникнення;
- принцип «власника» процесу, що забезпечує єдину точку координації та контакту між складним процесом і його замовником [9].

Вдосконалення управління бізнес-процесами повинно забезпечити: мінімальну кількість учасників процесу; єдиний контроль за бізнес-процесом, зниження частки погоджень; паралельне виконання управлінських функцій; типізацію процесів; спрощення процесів: зниження кількості входів, об'єднання робіт; підвищення автономності бізнес-процесів, за допомогою розширення децентралізації з одночасним поглибленням централізації обміну інформацією; усунення розривів у технологічному ланцюжку процесу; створення максимального числа можливих варіантів здійснення процесу.

Практичну ефективність показало використання наступних універсальних методів поліпшення організації бізнес-процесів:

- *організація точок контролю* здійснення бізнес-процесу, що дозволяє підвищити відповідність результатів вимогам, призводить до якісного виконання бізнес-процесу, тобто без проблем з виділенням контрольованих операцій якості виконання бізнес-процесу, і дозволяє менеджеру ухвалювати управлінські рішення, проводячи регулювання, виходом якого є коригувальний вплив;
- *узгодження результатів з вимогами* — даний метод найбільше часто застосовується на практиці, дає ефективні результати по оптимізації бізнес-процесу та заснований на застосуванні моделі «постачальник-виробник-клієнт», де виробник визначає вимоги до постачальника по невідповідності умов договору;
- *стандартизація форм збору і передачі інформації*, сприяє зниженню витрат, зменшенню часу та підвищенню якості бізнес-процесів підприємства шляхом стандартизації всіх форм документів і забезпечення виконання співробітниками вимог по використанню в стандартних ситуаціях типових форм документів;
- *мінімізація усної інформації*, що означає зменшення викривлення інформації при її проходженні від одного учасника бізнес-процесу до іншого.

Таким чином, удосконалення управління бізнес-процесами на підприємствах АПК з використанням вище згаданих методів буде сприяти раціо-

нальному використанню виробничого потенціалу, росту конкурентоспроможності та ефективності виробничої діяльності, а також підвищенню якості управління підприємств АПК.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Впровадження процесно-орієнтованого підходу до управління сільськогосподарськими підприємствами має наступні переваги: висока гнучкість і адаптивність системи управління, що обумовлена розподілом відповідальності між власниками процесів і підвищенням її саморегульованості; динамічність внутрішніх процесів завдяки вертикальній інтеграції ресурсних потоків; зниження ролі бюрократичного механізму, спрощення процедур координації та контролю за діяльністю підприємства; моніторинг діяльності на основі процесного підходу забезпечує прозорість усіх операцій та дозволяє аналізувати можливі наслідки збоїв на тому або іншому етапі роботи, вчасно виявити і усунути помилки системи; поліпшує контроль над операційними витратами підприємства на всіх етапах ділового циклу; зростання мотивованості персоналу, оскільки дозволяє орієнтувати кожного працівника на кінцевий продукт, на підвищення його якості та якості виконання конкретної роботи.

При впровадженні процесного підходу до управління найбільший ризик представляє перехід на нову організаційну управлінську структуру, тому що для такого підходу характерні інтенсивність та результативність. Крім того, ризики можуть бути пов'язані з такими елементами впровадження процесного підходу як: зрив строків розробки регламентуючої документації; відсутність необхідного контролю з боку керівника організації або власників бізнес-процесів; недостатня кваліфікація власників процесів, учасників робочої групи в області методики процесного управління.

Процесний підхід до управління сільськогосподарськими підприємствами дозволить визначати стратегію розвитку організації, об'єктивно розробляти плани діяльності окремих підрозділів, створить резерв підвищення ефективності управління розвитком підприємства, використання якого не вимагає залучення значних матеріально-технічних і людських ресурсів зі сторони.

Література

1. Безгін К. С. Методичний підхід до прийняття рішень стосовно реінжинірингу процесу створення цінності на підприємстві / К. С. Безгін // *Вісник Донецького національного університету*. — 2010. — № 1. — С. 208–212.
2. Білінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження / В. Білінська // *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. — 2015. — № 7. — С. 74–80.
3. Виноградова О. В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті: монографія. / О. В. Виноградова — Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барновського, 2005. — 195 с.
4. Гончарова И. А. Системно-функциональный анализ процесса корпоративного контроля в агроформированиях / И. А. Гончарова // *Аграрная наука — основа успешного развития АПК и сохранения экосистем. Материалы Международной научно-практической конференции*. — Волгоград: Волгоградский ГАУ, 2012. — С. 98–102.
5. Елиферов В. Г. Бизнес-процессы: регламентация и управление / В. Г. Елиферов, В. В. Репин. — Институт экономики и финансов «Синергия». — М.: Инфра-М, 2006. — 318 с.
6. Лепейко Т. И. Применение процессного подхода к управлению конкурентоспособностью предприятия / Т. И. Лепейко, А. В. Котлик // *Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. Випуск 216*. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. — Т. 2. — С. 437–445.
7. Луцька Т. В. Методичні підходи до управління бізнес-процесами підприємств сфери послуг / Т. В. Луцька // *Агросвіт*. — 2011. — № 4 — С. 68–73.
8. Міхеєнко К. С. Управління бізнес-процесами підприємства на основі збалансованої системи показників / К. С. Міхеєнко // *Інноваційна економіка*. — 2013. — № 6. — С. 74–76.
9. Моїсеєнко Т. Є. Побудова процесно-орієнтованої системи управління підприємством, як елементу стратегії сталого розвитку [електронний ресурс] / Т. Є. Моїсеєнко // *Ефективна економіка*. — 2015. — № 11. [Режим доступу] <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4533>.
10. Муртазаева Р. Н. Концепция и функциональные особенности системного процесса развития и модернизации субъектов аграрного сектора / Р. Н. Муртазаева, С. Е. Алифанова // *Аудит и финансовый анализ*. — 2014. — № 6. — С. 334–337.
11. Репин В. В. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов. / Репин В. В., Елиферов В. Г. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. — 554 с.
12. Світовий О. М. Додана вартість та її роль у розвитку агропромислового комплексу України [електронний ресурс] / О. М. Світовий // [Режим доступу] <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/264.pdf>
13. Тігарева В. А., Станкевіч І. В. Аналіз існуючих підходів та методів оцінювання бізнес-процесів підприємств та організацій / В. А. Тігарева, І. В. Станкевіч // *Вісник КрНУ імені М. Остроградського*. — 2016. — № 3 (98). Частина 1. — С. 113–121.
14. Хаммер М. Реінжиніринг корпорації: Манифест революції в бізнесі / пер. с англ. // М. Хаммер, Дж. Чампи. — СПб.: Изд-во СПбУ, 1997. — 332 с.
15. Харрингтон Д. Оптимизация бизнес-процессов: документирование, анализ, управление, оптимизация / Харрингтон Д., Эсселинг К. С., Харм Ван Нимберен. — СПб.: АЗБУКА БМикро, 2002. — 314 с.
16. Чаадаев В. К. Особенности реинжиниринга бизнес-процессов как метода проведения изменений / *Вестник Челябинского государственного университета*. 2007. № 10. С. 149–156.
17. Шеер А.-В. Бизнес-процессы. Основные понятия. Теория. Методы / Август-Вильям Шеер — М.: Весть-Мета-технология, 2008. — 182 с.
18. Goncharova I. A., Karpova A. A. Systematic approach to strategic controlling in Russian agricultural companies / *Futurum*. — 2015. — № 1. — P. 12–13.

References

1. Bezgin K. S. Metodichnij pidhid do priynyattya rishen stosovno reinzhiniringu procesu stvorenniya cinnosti na pidpriyemstvi / K. S. Bezgin // *Visnik Doneckogo nacionalnogo universitetu*. — 2010. — № 1. — S. 208–212.
2. Bilinska V. Suchasni innovacijni tehnologiyi v silskomu gospodarstvi: osnovna harakteristika ta perspektivi vprovadzhennya / V. Bilinska // *Visnik Kiyivskogo nacionalnogo universitetu imeni T. Shevchenka*. — 2015. — № 7. — S. 74–80.
3. Vinogradova O. V. Reinzhiniring biznes-procesiv u suchasnomu menedzhmenti: monografiya / O. V. Vinogradova — Doneck: DonDUET im. M. Tugan-Barnovskogo, 2005. — 195 s.
4. Goncharova I. A. Sistemno-funktsionalnyy analiz protsessa korporativnogo kontrolya v agroformirovaniyakh / I. A. Goncharova // *Agrarnaya nauka — osnova uspeshnogo razvitiya APK i sokhraneniya ekosistem. Materialy Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*. — Volgograd: Volgogradskiy GAU, 2012. — S. 98–102.

5. Eliferov V. G. *Biznes-processy: reglamentaciya i upravlenie* / V. G. Eliferov, V. V. Repin. — Institut ekonomiki i finansov «Sinergiya». — M.: Infra-M, 2006. — 318 s.
6. Lepejko T. I. *Primenenie processnogo podhoda k upravleniyu konkurentosposobnostyu predpriyatiya* / T. I. Lepejko, A. V. Kotlik // *Ekonomika: problemi teorii ta praktiki: zb. nauk. prac. Vipusk 216*. — Dnipropetrovsk: DNU, 2006. — T. 2. — S. 437–445.
7. Lucka T. V. *Metodichni pidhodi do upravlinnya biznes-procesami pidpriyemstv sferi poslug* / T. V. Lucka // *Agrosvit*. — 2011. — № 4 — S. 68–73.
8. Mihyeyenko K. S. *Upravlinnya biznes-procesami pidpriyemstva na osnovi zbalansovanoj sistemi pokaznikov* / K. S. Mihyeyenko // *Innovacijna ekonomika*. — 2013. — № 6. — S. 74–76.
9. Moiseyenko T. Ye. *Pobudova procesno-orijentovanoj sistemi upravlinnya pidpriyemstvom, yak elementu strategiji stalogo rozvitku [elektronnij resurs]* / T. Ye. Moiseyenko // *Efektivna ekonomika*. — 2015. — № 11. [Rezhim dostupu] <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4533>.
10. Murtazaeva R. N. *Kontseptsiya i funktsionalnye osobennosti sistemnogo protsessa razvitiya i modernizatsii subektov agrarnogo sektora* / R. N. Murtazaeva, S. Ye. Alifanova // *Audit i finansovye analiz*. — 2014. — № 6. — S. 334–337.
11. Repin V. V. *Processnyj podhod k upravleniyu. Modelirovanie biznes-processov*. / Repin V. V., Eliferov V. G. — M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2013. — 554 s.
12. Svitovij O. M. *Dodana vartist ta yiyi rol u rozvitku agropromislovogo kompleksu Ukrayini [elektronnij resurs]* / O. M. Svitovij // [Rezhim dostupu] <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/264.pdf>
13. Tigareva V. A., Stankevich I. V. *Analiz isnuyuchih pidhodiv ta metodiv ocinyuvannya biznes-procesiv pidpriyemstv ta organizacij* / V. A. Tigareva, I. V. Stankevich // *Visnik KrNU imeni M. Ostrogradskogo*. — 2016. — № 3 (98). Chastina 1. — S. 113–121.
14. Hammer M. *Reinzhiniring korporacii: Manifest revolyucii v biznese* / per. s angl. // M. Hammer, Dzh. Champi. — SPb.: Izd-vo SPbU, 1997. — 332 s.
15. Harrington D. *Optimizaciya biznes-processov: dokumentirovanie, analiz, upravlenie, optimizaciya* / Harrington D., Esseling K. S., Harm Van Nimberen. — SPb.: AZBUKA BMikro, 2002. — 314 s.
16. Chaadaev V. K. *Osobennosti reinzhiniringa biznes-processov kak metoda provedeniya izmenenij* // *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2007. № 10. S. 149–156.
17. Sheer A.-V. *Biznes-processy. Osnovnye ponyatiya. Teoriya. Metody* / Avgust-Vilyam Sheer — M.: Vest-Metatehnologiya, 2008. — 182 s.
18. Goncharova I. A., Karpova A. A. *Systematic approach to strategic controlling in Russian agricultural companies* // *Futurum*. — 2015. — № 1. — P. 12–13.

Речка Катерина Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
Таврійський державний агротехнологічний університет*

Речка Екатерина Николаевна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики
Таврический агротехнологический университет*

Rechka Kateryna

*PhD in Economics, Associate Professor
Tavria State Agrotechnological University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3692

КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ЦІН НА АГРАРНУ ПРОДУКЦІЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ РЫНОЧНЫХ ЦЕН НА АГРАРНУЮ ПРОДУКЦИЮ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

CRITERIA FOR MARKETING PRICES FOR AGRICULTURAL PRODUCTION IN MODERN CONDITIONS

Анотація. На сучасному етапі розвитку аграрних підприємств України одним із основних завдань є вирішення проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Відомо, що ціна має істотний вплив на ефективність діяльності підприємства, оскільки від неї залежить і відшкодування витрат виробництва і прибуток підприємства. В умовах ринкової економіки успіх сільськогосподарських підприємств багато в чому залежить від того, наскільки грамотно й вдало вони встановлюють ціни на свої товари. Проте нині повільність становлення процесу ціноутворення на сільськогосподарських підприємствах свідчить про відсутність дієвого теоретичного та методичного забезпечення прийняття рішень у сфері цінової політики, що часто призводить до серйозних прорахунків під час встановлення ціни, і, як наслідок, до значних збитків. Отже, є необхідність у вивченні принципів, методів та особливостей процесу ціноутворення в галузі та їх впливу на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств. Удосконалення процесу ціноутворення передбачає створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, що дасть змогу збільшити кількість партнерів сільськогосподарських підприємств, задіяних у процесі реалізації їх продукції. Йдеться про розвиток інституту посередників, розгортання діяльності збутових чи багатофункціональних обслуговуючих кооперативів, гуртових ринків та інших елементів ринкової інфраструктури. Конкуренція між посередниками, наявність у сільськогосподарських підприємств можливостей вибрати вигідний канал реалізації продукції, усунення негативних наслідків монополії в системі її збуту дасть змогу створити ринкове середовище, в якому в процесі ціноутворення не буде явних перекосів на користь однієї зі сторін. У даній статті досліджуються особливості формування цін на сільськогосподарську продукцію. Розглянуті причини і наслідки помітного коливання в динаміці цін на окремі види продукції. Показано зростання впливу на процес ціноутворення зовнішньоекономічних операцій, концентрації виробництва сільськогосподарської продукції. Зроблено висновок про посилення позицій сільськогосподарських підприємств у процесі формування цін на їхню продукцію.

Ключові слова: ціна реалізації, сільськогосподарська продукція, сільськогосподарське підприємство, варіація цін, ціноутворення.

Аннотация. На современном этапе развития аграрных предприятий Украины одной из основных задач является решение проблемы ценообразования на сельскохозяйственную продукцию. Как известно, цена оказывает существенное влияние на эффективность деятельности предприятия, поскольку от нее зависит и возмещения издержек производства и прибыль предприятия. В условиях рыночной экономики успех сельскохозяйственных предприятий во многом зависит от того, насколько грамотно и удачно они устанавливают цены на свои товары. Однако сейчас несколько замедлен

процесс становления ценообразования на сельскохозяйственных предприятиях, что свидетельствует об отсутствии действенного теоретического и методического обеспечения принятия решений в области ценовой политики, что часто приводит к серьезным просчетам при установлении цены, и, как следствие, к значительным убыткам. Следовательно, возросла необходимость в изучении принципов, методов и особенностей процесса ценообразования в отрасли и их влияния на эффективность деятельности сельскохозяйственных предприятий. Совершенствование процесса ценообразования предусматривает создание благоприятных условий для развития предпринимательской деятельности, что позволит увеличить количество партнеров сельскохозяйственных предприятий, задействованных в процессе реализации их продукции. Речь идет о развитии института посредников, увеличении деятельности сбытовых или многофункциональных обслуживающих кооперативов, оптовых рынков и других элементов рыночной инфраструктуры. Конкуренция между посредниками, наличие у сельскохозяйственных предприятий возможностей выбрать выгодный канал реализации продукции, устранение негативных последствий монополии в системе ее сбыта позволит создать рыночную среду, в которой процесс ценообразования не будет иметь явных перекосов в пользу одной из сторон. В данной статье исследуются особенности формирования цен на сельскохозяйственную продукцию. Рассмотрены причины и последствия заметного колебания в динамике цен на отдельные виды продукции. Показан рост влияния на процесс ценообразования внешнеэкономических операций, концентрации производства сельскохозяйственной продукции. Сделан вывод об усилении позиций сельскохозяйственных предприятий в процессе формирования цен на их продукцию.

Ключевые слова: цена реализации, сельскохозяйственная продукция, сельскохозяйственное предприятие, вариация цен, ценообразование.

Summary. At the present stage of development of agrarian enterprises of Ukraine one of the main tasks is to solve the problem of pricing agricultural products. It is known that the price has a significant impact on the efficiency of the enterprise, since it also depends on the reimbursement of production costs and profits of the enterprise. In a market economy, the success of agricultural enterprises largely depends on how competently and successfully they set prices for their goods. However, the slowness of the formation of the pricing process at agricultural enterprises is now evidence of the lack of effective theoretical and methodological support for decision-making in the area of pricing policy, which often leads to serious miscalculations in price setting and, consequently, significant losses. Consequently, there is a need to study the principles, methods and peculiarities of the pricing process in the industry and its impact on the efficiency of agricultural enterprises. Improving the pricing process involves creating favorable conditions for the development of entrepreneurial activity, which will allow increase the number of partners of agricultural enterprises involved in the process of selling their products. It is about the development of the intermediary institution, the deployment of sales or multi-functional service cooperatives, wholesale markets and other elements of market infrastructure. Competition among intermediaries, the availability of opportunities for agricultural enterprises to choose a profitable channel for product sales, and the elimination of the negative effects of monopsony in its sales system will make it possible to create a market environment in which there will be no obvious distortions in the pricing process in favor of one of the parties. In this article the peculiarities of formation of prices for agricultural products are investigated. The reasons and consequences of a noticeable fluctuation in the dynamics of prices for certain types of products are considered. The growth of influence on the process of pricing foreign economic operations, concentration of production of agricultural products is shown. The conclusion is made of strengthening the positions of agricultural enterprises in the process of forming prices for their products.

Key words: selling price, agricultural products, agricultural enterprise, price variation, pricing.

Постановка проблеми. Перехід України до нових економічних відносин, що базуються на ринкових принципах ведення господарства, зумовив необхідність кардинальних змін у підході до виробничої та комерційної діяльності аграрних підприємств. У ринкових умовах ціна, як правило, встановлюється на основі співвідношення між попитом та пропозицією. Проте, слід зауважити, що, окрім попиту і пропозиції, у сільському господарстві є ціла низка чинників, що впливають на процес ціноутворення та рівень цін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості процесу ціноутворення в аграрній сфері та

вплив цінового механізму на розвиток аграрного сектору України є предметом досліджень багатьох вітчизняних вчених. Серед опублікованих останнім часом праць варто виділити ґрунтовний доробок М. М. Артуса [1], А. М. Гура [2], Є. М. Кирилюка [4], М. К. Пархомця [6], Є. А. Фірсова [8], М. Й. Хорунжого [9], О. М. Шпичака [10] та інших авторів. Дані автори достатньо докладно висвітлили в своїх працях теоретичні аспекти формування цін на сільськогосподарську продукцію в контексті теорії вартості [1; 4, с. 140–163; 8; 10], а також дослідили принципи та особливості функціонування механізму ціноутворення в аграрному секторі [6]. Також були

розглянуті організаційно-економічні засади формування системи збуту прибутковості в сільському господарстві та їх вплив на формування ринкової ціни на аграрну продукцію [2, с. 23; 3; 5; 9, с. 59]. Проте, на нашу думку, питання формування ціни у сільському господарстві потребують подальшого вивчення та опрацювання.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення чинників, методичних підходів та особливостей процесу ціноутворення на продукцію сільського господарства в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжна і вітчизняна практика однозначно дають підстави стверджувати про те, що аграрний ринок порівняно не сприятливий для умов, за яких ринок є досконалим. Йому притаманний нееластичний попит на вироблену аграрними виробниками продукцію і в певній мірі її надлишок (як абсолютний для високорозвинених країн світу, так і відносний щодо «недоступності» ринкових цін, зумовленою низькими доходами населення).

Разом з тим, принаймні теоретично, ринкові умови в будь-якій сфері і галузі економіки мають забезпечувати еквівалентність обміну. Інакше який сенс було створювати ринково-підприємницьке середовище в Україні щодо сільського господарства, роздержавлювати останнє. Адже в останні роки абсолютна більшість науковців пропонують втручання держави в механізм ринкового ціноутворення.

Науково обґрунтована відповідь на питання об'єктивної необхідності «втручання держави в механізм ринкового ціноутворення» щодо аграрного ринку має велике практичне значення. Самоочевидним є той факт, що впродовж усіх років незалежності аграрний ринок є недосконалим, оскільки не досягнуто еквівалентних міжгалузевих відносин. «Існуюча модель аграрного ринку, сформована протягом двох останніх десятиліть, дозволяє забезпечити вагомі фінансові результати лише великим виробникам — аграрним холдингам. В той же час, малі і середні фермерські господарства не набувають належного розвитку» [7, с. 623]. Через недосконалість міжгалузевих економічних відносин, зокрема цінового механізму, за 15 років галузь втратила понад 600 млрд грн., що зумовило значне зменшення надходження коштів на формування її матеріально-технічної бази та оплати праці, яка в сільському господарстві удвічі нижча, ніж у промисловості.

Низька прибутковість більшості агропідприємств у кінцевому підсумку не сприяє реалізації ключової рушійної сили економічного зростання і розвитку сільського господарства — задоволення економічних потреб і інтересів його суб'єктів. Принагідно зазначимо, що більшість науковців, досліджуючи природу нееквівалентного міжгалузевого обміну,

вважають його хронічною проблемою сільського господарства в ринкових умовах і зовсім уникнути її не вдасться.

У зв'язку з цим спочатку розглянемо теоретичне питання щодо спроможності ринку врегулювати, забезпечити еквівалентні міжгалузеві відносини в сфері АПК. Водночас дати відповідь на питання щодо об'єктивності втручання держави в цей процес.

Як вже зазначалося нами, більшість вітчизняних науковців визнають дію об'єктивного економічного закону вартості і в сільському господарстві, а відповідно його саморегуляцію. А це означає, що основою ціни є суспільні витрати на виробництво і реалізацію товару. Тобто ринкові ціни формуються на засадах закону вартості, який є законом цін. І тут, як справедливо вважають науковці, важливо визначитись, про які витрати йдеться, оскільки на практиці індивідуальні витрати, особливо в землеробстві, істотно відрізняються по галузі. Умовно їх можна поділити на три групи: найбільш високі; середні; низькі. Згідно трудової теорії вартості (і це логічно), ринкова ціна має компенсувати ті витрати, які здійснені за суспільно нормальних умов виробництва, при середньому рівні техніко-технологічної оснащеності, кваліфікації працівників, середній інтенсивності їхньої праці. Такі витрати більш-менш відповідають тим господарським одиницям, які на даний час виробляють основну масу продукції даного виду. Але навіть здоровий глузд і логіка дають підстави стверджувати, що для продавця товару ціна на його товар, при всіх маніпуляціях цін, має нижню межу — витрати виробництва. Крім того, виробник товару має не тільки відшкодувати понесені витрати. Сенс його діяльності — отримати певний прибуток. Покупців, що формують попит, цікавить передусім «гранична корисність» товару і, зрозуміло, він враховує свою платоспроможність. Будь-який товаровиробник, таким чином, не зможе відтворювати навіть просте виробництво, якщо ринкова ціна постійно не компенсує йому витрат. У такому разі можливі варіанти: 1) неповне відтворення; 2) зміна профілю виробництва; 3) економічне банкрутство. Тобто йдеться про занепад і руйнацію певного виду чи галузі виробництва [5, с. 211–212].

Розвиток продуктивних сил супроводжується суттєвими зрушеннями виробничої структури. Певні види виробництва скорочуються і навіть повністю витісняються іншими (наприклад, виплавка чавуну і сталі в значній мірі замінюється пластмасою, керамікою). У той же час не можна уявити собі припинення виробництва в такій галузі як сільське господарство, в якому виробляється найважливіша для життя людей продукція і сировина для багатьох

переробних підприємств. Теоретично в умовах світового поділу праці це можливо для невеликих країн, наприклад Ісландії. Для більшості країн світу масовий імпорт продукції — це продовольча і економічна небезпека, потреба в значних коштах.

Якщо сільське господарство розглядати в межах національної економіки тих країн, в яких воно є основним виробником сільськогосподарської продукції, то масове банкрутство агробізнесових господарств без втручання держави неминуче призвело б до підвищення цін до рівня достатньої прибутковості (за умови суспільно необхідних витрат). Ринкові умови природним шляхом посилюють концентрацію, централізацію і інтеграцію виробництва і знизили б рівень суспільних витрат. Від цього виграло б все суспільство, але значно зменшилася б кількість господарюючих суб'єктів. Тому нині більшість країн Заходу підтримують невеликі і середні ферми.

В Україні дещо інша ситуація. Про вагому підтримку цін державою мова не йде. Сектор сільських домогосподарств у таких умовах виживає тому, що він у значній мірі має натурально-споживчий характер. У секторі сільськогосподарських підприємств витрати компенсуються для близько 9/10 агропідприємств. Інші задовольняються порівняно низькою дохідністю, а кожне десяте підприємство є збитковим. Зрештою усе це суттєво гальмує економічне зростання і розвиток сільського господарства.

У зв'язку з цим актуальною є проблема врегулювання паритетних міжгалузевих відносин у сфері АПК. І тут треба опрацювати різні варіанти приведення в дію головного фактора, який впливає на прибутковість агробізнесових господарств, а тим самим на досягнення головної їх господарської мети. Наукою і практикою доведено, що в сучасних умовах один із найбільш доступних є переведення сільського господарства в режим ринкових відносин типу вільної конкуренції, а відповідно і спонтанної самоорганізації. Проте, як вже зазначалося нами, практично у всіх країнах з розвинутою ринковою економікою цей варіант не використовується. Сільське господарство регулюється як ринком, так і державою. Як саме — це питання досить повно висвітлено в багатьох економічних публікаціях. Зокрема, ще в кінці 90-х років минулого століття С. Дем'яненко зазначав, що тепер дедалі більше економістів схиляються до думки, що досягти паритету цін досить складно, і взагалі сама його доцільність викликає сумнів. При цьому підкреслюються істотні недоліки концепції паритету цін.

Тому нині більшість західних економістів схиляються до двох інших концепцій вирівнювання можливостей виробництва в сільському господарстві та інших галузях економіки. Це концепції паритету

доходу й паритету віддачі ресурсів, які сьогодні є найбільш популярними в аграрній політиці.

Концепція паритету доходу передбачає, що в сільському господарстві чистий прибуток і прибутковість (питома вага прибутку в ціні на сільськогосподарську продукцію) мають бути такими самими, як і в інших галузях економіки.

Концепція паритету віддачі ресурсів полягає в тому, що сільське господарство повинне забезпечувати таку саму ефективність використання ресурсів, як і несільськогосподарські галузі економіки. Тут маються на увазі, в першу чергу, рівень ресурсовіддачі виробництва і оптимізація його обсягів, при яких би досягалось оптимальне (з точки зору розподілу ресурсів між різними галузями народного господарства) залучення ресурсів у виробництво.

В основі аграрної політики держави повинні лежати концепція паритету доходів сільськогосподарських виробників з доходами працівників інших галузей економіки, а також концепція паритету віддачі ресурсів. Це означає відхід від концепції паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію.

Концепція паритету доходів є набагато ширшою від концепції паритету цін. Вона полягає у вирівнюванні доходів трудівників сільського господарства з доходами працівників інших галузей економіки і передбачає комплекс спрямованих на це заходів, серед яких підтримання цін на промислові ресурси для сільського господарства, субсидування окремих видів сільськогосподарської продукції (і зокрема — тваринницької), створення сприятливого податкового клімату для аграрних підприємств, поліпшення соціальних умов життя на селі. Втілення в життя концепції паритету доходів дозволить не тільки підняти доходи сільськогосподарських виробників (які сьогодні є вдвічі нижчими, ніж у середньому по народному господарству), але й у цілому збалансувати розвиток аграрної сфери економіки [1, с. 24–27].

Питання державного регулювання цін і доходів щодо України не слід ні недооцінювати, ні переоцінювати. Принаймні за всі роки незалежності воно є дуже проблематичним.

На сьогодні, у реальних умовах ринку сільськогосподарської продукції в Україні сформована розгалужена система комерційних посередників. Вони вклинилися між агровиробниками і кінцевим споживачем. Оскільки посередники виконують певні функції, пов'язані з рухом продукції від виробника до кінцевого споживача, то вони не є зайвими. За певних умов посередники є вигідними і для аграріїв, і кінцевих споживачів, і суспільства. Головною умовою цього є належна цінова політика посередників щодо обох їхніх контрагентів. На сьогодні в «...механізм

ринкового обігу вклинилася надто розгалужена та практично ніким не регульована і не контрольована система комерційних посередників. А тому рух аграрної продукції здійснюється за таким напрямом: аграрне підприємство — посередник — кінцевий споживач... Через це ціна, сформована в такий спосіб, практично не забезпечує прибутку аграрію й виробництво стає збитковим. Натомість, посередник, придбавши продукцію за безцінь (собівартість її вища, ніж запропонована ціна), продає її кінцевому споживачеві за ціною, яка забезпечує посереднику високий прибуток. Отже, ринковий механізм набуває такої форми: аграрне підприємство — збиток; посередник — надприбуток; переробник — прибуток; кінцевий споживач. Звідси випливає, що збиток, який одержує аграрне підприємство, трансформується в надприбуток посередника і прибуток переробника. Їхня участь на аграрному ринку визначається алгоритмом: купив дешевше — продав дорожче» [9, с. 59].

Зауважимо, що офіційних даних щодо надприбутків посередників аграрного ринку немає. Відповідно і неможливо точно визначити «збиток» аграрних підприємств від того, що вони не самі реалізують продукцію кінцевому споживачу. Можна лише гіпотетично оцінити втрати від диспаритету цін.

За таких умов невідкладним стає завдання використання всіх можливих напрямів, механізмів і важелів участі безпосередніх агровиробників у функціонуванні всього продовольчого ланцюга руху їхньої продукції до кінцевого споживача. Як саме? Загальновідомо, що це потребує витрат обігу, починаючи із транспортування, зберігання, доробкою і переробкою продукції агровиробників і закінчуючи формуванням торгової і логістичної інфраструктури, будівництвом елеваторів і портових потужностей, товарних бірж, аукціонів, організованих ринків. Зрозуміло, що виробники беруть на себе ризики, можливі втрати при зберіганні продукції. Зрештою ситуація на аграрному ринку стає більш прозорою і прогнозованою для всіх його учасників.

Висновки з даного дослідження. Із викладеного вище випливає висновок, згідно з яким у сучасних економічних умовах більшість сільськогосподарських підприємств не реалізують вироблену ними продукцію безпосередньо кінцевому споживачу своєї країни, а тим більше зарубіжним споживачам. Це пояснюється багатьма причинами. Головні з них: відсутність спільних об'єктів у сільськогосподарських підприємств, пов'язаних із проміжним рухом виробленої продукції від виробника до кінцевого споживача. Йдеться передусім про різні види кооперативів, спільні елеватори, переробні підприємства, оптові ринки, торгові дома тощо. Відносно продажу

продукції переробним підприємствам, то тут важливо встановлення тривалих і взаємовигідних взаємозв'язків аграріїв і переробників. Головне — компенсація суспільно необхідних витрат сільськогосподарським підприємствам і одержання ними нормального прибутку. Інакше кажучи, отримання взаємних максимальних вигід для кожного із учасників інтеграції.

Створення усіх цих умов не виключає наявності посередників на аграрному ринку. Але вони змушені будуть діяти в конкурентному середовищі. У кінцевому підсумку суттєво зменшиться потреба участі держави в регулюванні і підтримці ринкових цін. Чи під силу окремим агровиробникам здійснювати реалізацію виробленої продукції кінцевому споживачу? Очевидно тільки тим, у кого досягнута надконцентрація виробництва, агрохолдингам зокрема. Усім іншим нагальною є потреба і доцільність об'єднатися з метою спільного виконання тих функцій, які сьогодні здійснюють посередники.

Досвід економічно високорозвинених країн дає підстави стверджувати, що одним із ефективних напрямів виходу на кінцевого споживача є створення багатьма фермерами «своїх посередників», як правило, некомерційних. Такий посередник також діє на аграрному ринку за алгоритмом: «купив дешевше — продав дорожче», наприклад, постачально-збутові кооперативи. Але економія від цього розподіляється між членами кооперативу. Важливими є й інші напрями виходу агровиробників на кінцевого споживача або переробні підприємства.

Практика відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і покупцями сільськогосподарської продукції свідчить про відсутність дієвої договірної системи, яка б гарантувала зменшення ризиків для покупців і продавців, вчасну оплату та була способом уникнення банкрутства й продажу неприбуткових компаній. Вирішення проблеми вбачається в опрацюванні відповідної законодавчої бази, яка регулюватиме питання укладання, змісту та виконання договорів, відповідальності сторін за невиконання договірних зобов'язань і захисту сторони, права якої були порушені.

Досвід зарубіжних країн підтверджує важливість існування договірної системи збуту сільськогосподарської продукції. Так, у США 90% бройлерів, до 30% телятини, чверть всієї оптової торгівлі товарною продукцією реалізується за системою, коли всі відносини між постачальником і заготівельником обумовлюються договірними відносинами, де чітко визначаються обсяг і ціна продукції. Такі заходи дають змогу здійснювати ефективніший контроль за якістю продукції, а ситуація на ринку є більш прогнозованою для всіх його операторів [2, с. 23].

Література

1. Артус М. М. Державна політика та фінансовий механізм ціноутворення на сільськогосподарську продукцію: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук / М. М. Артус. — К., 2011. — 38 с.
2. Гура А. М. Організаційно-економічні засади формування системи збуту в сільськогосподарських підприємствах / А. М. Гура // *Агросвіт*. — 2013. — № 21. — С. 21–24.
3. Дем'яненко С. До концепції національної аграрної політики / С. Дем'яненко // *Економіка України*. — 1998. — № 1. — С. 22–30.
4. Кирилук Є. М. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем: монографія / Є. М. Кирилук. — К.: КНЕУ, 2013. — 571 с.
5. Мельник Л. Л. Економічні засади прибутковості сільського господарства: Монографія / Л. Л. Мельник. — Дніпро, видавництво «Свідлер А. Л.». — 2016. — 346 с.
6. Пархомець М. К. Ціноутворення у підприємствах агропромислового виробництва: організація та методика: монографія / М. К. Пархомець, М. З. Матвійчук. — Тернопіль: Економічна думка, 2012. — 228 с.
7. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників (Київ, 16–17 жовтня 2012 р.) / редкол.: Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. — 762 с.
8. Фирсов Е. А. Развитие теории стоимости и ценообразования / Е. А. Фирсов // *Економіка АПК*. — 2014. — № 3. — С. 42–49.
9. Хорунжий М. Й. Проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / М. Й. Хорунжий // *Економіка АПК*. — 2011. — № 1. — С. 57–61.
10. Шпичак О. М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О. М. Шпичак // *Економіка АПК*. — 2012. — № 8. — С. 3–10.

References

1. Artus M. M. Derzhavna polityka ta finansovij mekhanizm tsinoutvorennia na sil's'kohospodars'ku produktsiiu: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora ekon. nauk. (2011). State policy and financial mechanism of pricing for agricultural products: author's abstract dissertation for obtaining sciences. Degree of Doctor of Economics sciences.
2. Hura A. M. Orhanizatsijno-ekonomichni zasady formuvannia systemy zbutu v sil's'kohospodars'kykh pidprijemstvakh. (2013). Organizational and economic principles of the formation of a system of sales in agricultural enterprises: *Agrosvit*.
3. Dem'ianenko S. Do kontseptsii natsional'noi ahrarnoi polityky. (1998). Demyanenko S. To the Concept of National Agrarian Policy: *Economy of Ukraine*.
4. Kyryliuk Ye. M. Ahrarnyj rynek v umovakh transformatsii ekonomichnykh system: monohrafiia. (2013). *Agrarian market in the conditions of transformation of economic systems: monograph*.
5. Mel'nyk L. L. Ekonomichna zasady prybutkovosti sil's'koho hospodarstva: Monohrafiia. (2016). Economic principles of profitability of agriculture: *Monograph, Svidler A. L. Publishing House*.
6. Parkhomets' M. K. Tsinoutvorennia u pidprijemstvakh ahropromysloвого vyrobnytstva: orhanizatsiia ta metodyka: monohrafiia. (2012). Pricing in agribusiness enterprises: organization and methodology: *monograph*
7. Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: zbirnyk materialiv Chotyrynadtsiatykh richnykh zboriv Vseukrains'koho konhr. vchen. ekonomistiv-ahrarynkiv. (2013). Strategy for the development of the agrarian sector of the economy for the period up to 2020: a collection of materials of the Fourteenth Annual Meeting of the All-Ukrainian Cong. scientist economists-agrarians (Kyiv, October 16–17, 2012).
8. Fyrsov E. A. Razvytye teoryy stoymosty y tsenoobrazovanyia. (2014). Development of the theory of value and pricing: *Economy of the agroindustrial complex*.
9. Khorunzhij M. J. Problemy tsinoutvorennia na sil's'kohospodars'ku produktsiiu. (2011). Problems of Pricing on Agricultural Products: *Economy of agroindustrial complex*.
10. Shpychak O. M. Teoretyko-metodolohichni aspekty tsinoutvorennia na sil's'kohospodars'ku produktsiiu. (2012). Theoretical and methodological aspects of pricing for agricultural products: *Economy of agroindustrial complex*.

Щербина Андрій Анатолійович
перший заступник директора
Головний інформаційно-обчислювальний центр
Київської міської державної адміністрації
Щербина Андрей Анатольевич
первый заместитель директора
Главный информационно-вычислительный центр
Киевской городской государственной администрации
Shcherbyna Andriy
First Deputy Director
Main Information and Accounting Center
of Kyiv City State Administration

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3697

ФУНКЦІЇ УПРАВИТЕЛЯ БУДИНКУ: УКРАЇНСЬКА СПЕЦИФІКА, МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА І ТЕНДЕНЦІЇ

ФУНКЦИИ УПРАВЛЯЮЩЕГО ДОМОМ: УКРАИНСКАЯ СПЕЦИФИКА, МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА И ТЕНДЕНЦИИ

FUNCTIONS OF FACILITY MANAGER: UKRAINIAN SPECIFICITY, INTERNATIONAL PRACTICE AND TRENDS

Анотація. Досліджено функції управителів на ринку житлово-комунальних послуг в умовах, коли мешканці як споживачі послуг виступають одночасно співвласниками багатоквартирних будинків.

Аналізується законодавство України, відзначається обмеженість і другорядність поточних функцій з обслуговування будинків і прибудинкових територій, покладених на управителів законом «Про житлово-комунальні послуги» і невизначеність механізму обов'язкового здійснення ними стратегічних функцій. Зокрема, критикується відсутність у цих функціях організації проведення капітальних ремонтів будинків. З іншого боку, показано, що закон «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» зобов'язує співвласників забезпечувати нормальний технічний стан будинку, проводити його обстеження, капітальні ремонти і реконструкцію, що вимагає залучення до цього професійних управителів. Їхні функції кваліфікація мають бути суттєво вдосконалені.

Аналізуються відповідні науково-практичні підходи і функції фесиліті менеджерів (Facility Manager) та менеджерів нерухомості (Property Manager) за кордоном. На основі досліджень українських і російських авторів показана типова спеціалізація менеджменту за сферами: управління будівлею, організація надання стандартних житлово-комунальних послуг (водопостачання, енергопостачання, поводження з побутовими відходами тощо) і управління нерухомою власністю. Доведено, що за цих умов інтереси мешканців-співвласників будинків і функції професійних управителів мають охоплювати усі три вказані сфери. З урахуванням тенденцій розширення функцій фесиліті менеджменту з орієнтацією на різні категорії мешканців (Service Engineering Approach) показана можливість пропозиції управителями низки додаткових функцій.

Зроблений висновок про необхідність суттєвого поглиблення підходів українського законодавства, методології і практики діяльності компаній-управителів до забезпечення надання усього спектру технічних, фінансових та інших послуг мешканцям-співвласникам будинків.

Ключові слова: управитель, будинок, функції, послуги, власники, мешканці.

Аннотация. Исследованы функции управляющих на рынке жилищно-коммунальных услуг в условиях, когда жители как потребители услуг выступают одновременно совладельцами многоквартирных домов.

Анализируется законодательство Украины, отмечается ограниченность и второстепенности текущих функций по обслуживанию домов и придомовых территорий, возложенных на управляющих законом «О жилищно-коммунальных услугах» и неопределенность механизма обязательного осуществления ими стратегических функций. В частности, критикуется отсутствие в этих функциях организации проведения капитальных ремонтов домов. С другой стороны, показано, что закон «Об особенностях осуществления права собственности в многоквартирном доме» обязывает совладельцев обеспечивать нормальное техническое состояние дома, проводить его обследование, капитальный ремонт и реконструкцию, что требует привлечения к этому профессиональных управляющих. Их функции и квалификация должны быть существенно усовершенствованы.

Анализируются соответствующие научно-практические подходы и функции фесилити менеджеров (Facility Manager) и менеджеров недвижимости (Property Manager) за рубежом. На основе исследований украинских и российских авторов показана типичная специализация менеджмента по сферам: управление зданием, организация предоставления стандартных жилищно-коммунальных услуг (водоснабжение, энергоснабжение, обращения с бытовыми отходами и т.д.) и управлением недвижимой собственностью. Доказано, что при этих условиях интересы жителей-совладельцев домов и функции профессиональных управляющих должны охватывать все три указанные сферы. С учетом тенденций расширения функций фесилити менеджмента с ориентацией на разные категории жителей (Service Engineering Approach) показана возможность предложения управляющими ряда дополнительных функций.

Сделан вывод о необходимости существенного углубления подходов украинского законодательства, методологии и практики деятельности компаний-управителей к обеспечению предоставления всего спектра технических, финансовых и других услуг жителям-совладельцам домов.

Ключевые слова: управляющий, дом, функции, услуги, владельцы, жители.

Summary. The functions of managers on the market of housing and communal services are investigated in a situation where residents as consumers of services act simultaneously as co-owners of multi-apartment houses.

Analyzing the legislation of Ukraine there are noted the limited and routine current functions for servicing buildings and land, imposed on managers by the law «On Housing and Municipal Services» and the uncertainty of the mechanism for the mandatory implementation of their strategic functions. In particular, it is criticized the lack of organization of capital repairs in these functions. On the other hand, it has been shown that the Law «On the peculiarities of realization of the right of ownership in an apartment building» obliges the co-owners to provide a normal technical condition of the house, to carry out its inspection, major repairs and reconstruction, which requires the involvement of professional managers. Their qualifications should be substantially improved.

The relevant scientific-practical approaches and functions of facility managers and managers of real property abroad are analyzed. On the basis of researches of Ukrainian and Russian authors the typical specialization of management in the spheres is shown: building management, organization of provision of standard housing and communal services (water supply, power supply, waste management, etc.) and management of property. It is proved that under these conditions the interests of homeowners and professional managers should cover all three areas mentioned above. Taking into account the tendencies of the expansion of functions of facility management with the focus on different categories of tenants (Service Engineering Approach) it is shown the possibility of offering by managers a number of additional functions.

The conclusion is made on the necessity of substantially deepening the approaches of Ukrainian legislation, methodology and practice of housing managing companies to ensure the provision of the full spectrum of technical, financial and other services to homeowners-co-owners of houses.

Key words: manager, house, functions, services, owners, residents.

Постановка проблеми. Сьогодні у світі ринок управління об'єктами нерухомості є, з одного боку, комбінованим і концентрованим у рамках керуючих компаній, а з іншого боку, досить внутрішньо спеціалізованим за кількома основними функціями, чи то сферами контролю управителів: управління утриманням і ремонтами будівель — Building Management (BM), управління експлуата-

цією простору будівель і ділянки, включно з комунальними послугами — Facility Management (FM), управління власністю — Property Management (PM), а також управління активами — Assets Management (AM).

На цьому фоні ринок управлінських і житлово-комунальних послуг в Україні, сам набір послуг, вимоги до кваліфікації управителів, визначені

у відповідному законі [1] та затвердженому переліку послуг [2], виглядають значно спрощеними і обмеженими, що, на наш погляд, не забезпечує ані належного утримання та ремонту будівель, ані їхньої ефективної експлуатації, включаючи надання житлових і комунальних послуг мешканцям, ані збереження вартості нерухомості.

Так, житлово-комунальні послуги визначаються як результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення на підставі відповідних договорів умов проживання та перебування осіб у житлових і нежитлових приміщеннях, будинках і спорудах відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил. До житлово-комунальних послуг належать:

- 1) житлова послуга — послуга з управління багатоквартирним будинком, яка включає лише *поточне* утримання спільного майна багатоквартирного будинку, зокрема прибирання внутрішньобудинкових приміщень та прибудинкової території, виконання санітарно-технічних робіт, обслуговування внутрішньобудинкових систем, утримання ліфтів, купівлю електричної енергії для забезпечення функціонування спільного майна багатоквартирного будинку, поточний ремонт спільного майна багатоквартирного будинку;
- 2) комунальні послуги з постачання та розподілу природного газу, електричної енергії, постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водовідведення, поводження з побутовими відходами — послуги, які надаються споживачам безпосередньо без участі управителя.

Разом з тим, управитель багатоквартирного будинку, як вказано у законі [1], зобов'язаний, крім забезпечення (поточного) утримання спільного майна багатоквартирного будинку та прибудинкової території відповідно до нормативних вимог і *договору* про надання послуг з управління багатоквартирним будинком, від власного імені укладати договори про виконання різних робіт та послуг; вести і зберігати технічну та іншу встановлену законом та/або договором документацію багатоквартирного будинку; інформувати співвласників багатоквартирного будинку про необхідність капітального ремонту (заміни) спільного майна багатоквартирного будинку; у разі прийняття співвласниками багатоквартирного будинку відповідного рішення від імені, в інтересах та за рахунок співвласників укладати з виконавцями комунальних послуг договори про надання таких послуг, забезпечувати виконання умов договорів та контроль якості цих послуг; за рішенням співвласників багатоквартирного будинку та в межах виділених ними коштів організувати виконання та виступати замовником робіт з *капітального ремонту (заміни)*

спільного майна багатоквартирного будинку; у разі прийняття відповідного рішення співвласниками багатоквартирного будинку приймати на банківський рахунок, відкритий для розрахунків за окремим багатоквартирним будинком для цієї мети, внески на проведення капітального ремонту спільного майна багатоквартирного будинку, орендну плату і плату за сервітути та забезпечувати проведення відповідних розрахунків, вести окремий облік доходів і витрат за кожним багатоквартирним будинком, що перебуває в його управлінні, та забезпечувати співвласникам багатоквартирного будинку вільний доступ до такої інформації щодо їхнього будинку у порядку, визначеному договором; щороку звітувати перед споживачами про виконання кошторису витрат та подавати кошторис витрат на поточний рік споживачам на погодження.

За згодою сторін договором про надання послуг з управління багатоквартирним будинком також може бути передбачено інші права та обов'язки управителя багатоквартирного будинку. Тож серед функцій управителів бачимо дій юридичного, технічного, облікового та фінансового характеру, які *можуть бути або не бути* зазначеними у договорі на управління.

Широкий спектр функцій власників, а відтак і управителя передбачений Законом України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [3], зокрема, що співвласники зобов'язані: забезпечувати належне утримання та належний санітарний, протипожежний і технічний стан спільного майна багатоквартирного будинку; забезпечувати технічне обслуговування та у разі необхідності проведення поточного і капітального ремонту спільного майна багатоквартирного будинку; додержуватися вимог правил утримання багатоквартирного будинку і прибудинкової території, правил пожежної безпеки, санітарних норм; забезпечувати додержання вимог житлового і містобудівного законодавства щодо проведення реконструкції, реставрації, поточного і капітального ремонтів, технічного переоснащення приміщень або їх частин; відшкодовувати збитки, завдані майну інших співвласників та спільному майну багатоквартирного будинку; забезпечувати поточний огляд і періодичне обстеження прийнятого в експлуатацію в установленому законодавством порядку багатоквартирного будинку протягом усього життєвого циклу будинку та нести відповідальність за неналежну експлуатацію згідно із законом; своєчасно сплачувати за спожиті житлово-комунальні послуги.

Як видно, специфіка України полягає у поєднанні в особі мешканця, по-перше, споживача

житлово-комунальних послуг, а по друге, співвласника будинку. Відповідно, на нашу думку, мають бути сформовані і функції професійного управителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Позиції науковців часто розходяться щодо розуміння співвідношень між функціями і спеціалізаціями управителів, а фахівці-практики вживають відповідні терміни у рекламі своїх послуг, не завжди вникаючи у їхню сутність і плутаючи їхній зміст.

Так, А. В. Талонов, критикуючи занадто широке вживання поняття FM як загального управління нерухомістю, визначив його для випадку організацій як управління допоміжними службами, зокрема фізичним простором наявних будівель для кращого забезпечення основних цілей організації. Натомість, FM він визначив як управління нерухомістю заради отримання прибутку від власності у процесі експлуатації або купівлі-продажу; AM — як частину фінансового менеджменту стосовно усіх видів активів підприємства (матеріальних і нематеріальних, оборотних і необоротних тощо), використання яких має на меті максимізацію прибутку. Зміст VM зводиться до технічних питань будівництва і ремонтів на різних стадіях життєвого циклу [4, с. 19–29]. Щодо співвідношень між термінами, А. В. Талонов бачить їх як взаємодоповнювальні.

Натомість, Т. В. Ніколаєва вважає, що ці сфери можна представити як взаємопідпорядковану систему знань, починаючи від загального: AM – FM – VM, але необхідну для ефективного управління будинками [5, с. 91].

Зазначені та інші автори відзначають погану обізнаність учасників ринку житлово-комунальних послуг з сучасним зарубіжним рівнем менеджменту.

Мета статті — систематизувати теоретичні підходи до діяльності і кращий зарубіжний досвід професійних управителів багатоквартирних житлових будинків і показати напрями розширення їхніх функцій та компетенцій.

Виклад основного матеріалу. Повернемось до новітніх спеціалізацій з управління нерухомістю. Розглянемо визначення Асоціації власників і менеджерів будівель — Building Owners and Managers Association (BOMA), спочатку безвідносно до житлових будинків.

FM — це процес координації фізичного робочого місця з людьми та роботою організації. Основною функцією управління об'єктами є планування, створення та підтримка робочого середовища, яке ефективно підтримує цілі та завдання організації. AM — це процес максимізації вартості майна або портфеля нерухомості від придбання до використання в рамках цілей, визначених власником. Управління активами

використовує стратегічне планування, яке включає інвестиційний аналіз, аналіз операцій та позиціонування майна на ринку відповідно до ринкових тенденцій та умов. FM — це процес підтримання та створення цінності нерухомого майна відповідно до цілей власника завдяки ефективному балансу відносин між орендарем та власником, фінансового бюджетування та управління витратами, управління ризиками та всіма іншими операційними аспектами майна. VM здійснюється в рамках управління в усіх перелічених випадках [6].

Чітко бачимо різну орієнтацію сфер управління: на користувача (FM і частково VM) і власника (AM, FM і частково VM).

Натомість, публікація Австралійської асоціації фесиліті менеджменту — Australian Facility Management Association [7] цікава тим, що присвячується прикладним питанням управління саме багатоквартирними будинками. Управління об'єктами у сенсі FM передбачає управління операціями з обслуговуванням будівель, земельних ділянок та інфраструктури від імені *власників майна з орієнтацію на мешканців*. В Україні ці функції поєднані, тобто мешканці як власники мали би укладати договори з управителем щодо того, що вони пропонують мешканцям як споживачам.

Так, FM організовує, контролює та координує стратегічне та оперативне управління будинками та супутніми об'єктами, аби забезпечити належне та ефективне функціонування всіх фізичних активів, створюючи та підтримуючи безпечне та продуктивне *середовище для мешканців*.

FM може складатися з окремої особи або команди, а послуги можуть бути надані власними спеціалістами, або із зовнішніх джерел. Важлива роль менеджера полягає у наданні послуг, задоволенні різноманітних очікувань, підтримки, інформації, вирішенні конфліктів. До їхньої ролі входить робота з різними підрядниками та постачальниками при проведенні технічного обслуговування, ремонту та модернізації, а також надання послуг, таких як безпека, прибирання та обслуговування майна. У великих будівлях менеджеру може знадобитися керувати персоналом. Тому їм потрібні навички управління людьми. Їх взаємозв'язок з обслуговуючим персоналом та підрядниками є надзвичайно важливим для забезпечення того, щоб будівля була зручним місцем для життя та роботи.

Австралійські автори відзначають, що у багатьох областях назва «фесиліті менеджер» для управителя об'єктів ще не використовується, однак, оскільки галузь рухається у бік більшої стандартизації, сьогодні більшість фахівців застосовують саме її. Нижче

наведені деякі альтернативні назви, прийняті професіоналами, які можуть бути фесиліті менеджерами: менеджер з розміщення (Accommodation Manager), менеджер будівель (Building Manager), наглядач за будинками (Building Supervisor), менеджер контрактів (Contracts Manager), менеджер з утримання та обслуговування (Maintenance and Services Manager), адміністратор об'єктів (Facilities Administrator), менеджер операцій з об'єктами (Facility Operations Manager), менеджер нерухомості/власності (Property Manager). Для нас це цікаво з точки зору багатоаспектності FM.

В Австралії існують також чотири рівні спеціалістів у сфері управління об'єктами, кожен з яких можуть бути залучені до управління багатоповерховим житловим будинком. На початковому рівні Facilities Officer (службовець будинку), майстер — періодично здійснює нагляд за технічним обслуговуванням, щоб забезпечити повсякденну безперебійну роботу інфраструктури будівлі. На оперативному рівні Facilities Administrator (адміністратор будинку) передбачає надання адміністративної підтримки, включаючи бюджетування, переговори щодо закупівель, контрактних зв'язків та документацію, а також координацію роботи персоналу та обладнання для безперебійної роботи інфраструктури будівлі. Facilities Manager (менеджер будинків) несе повну відповідальність за координацію та виконання заходів з управління об'єктами в межах своєї організації або підрозділу. Обов'язки можуть охоплювати кілька площадок, кілька типів об'єктів і можуть включати відповідальність за сотні співробітників. Director of Facilities (директор керуючої компанії) організує, контролює та координує стратегічне та оперативне управління будинками та об'єктами у державних та приватних організацій для забезпечення належного та ефективного функціонування всіх фізичних активів, включаючи створення та підтримку безпечного та продуктивного середовища для мешканців.

Вимоги до вміння, освіти та досвіду для кожної з цих ролей збільшуються на кожному рівні, при цьому переважна більшість фахівців займаються наданням послуг з управління об'єктами на рівні FM. Наприклад, для них необхідно: 2 роки досвіду роботи та диплом з менеджменту у суміжній галузі; 5 років досвіду без формального навчання. Це доповнюється постійним професійним розвитком, необхідним для підтримки професійної компетенції.

Поглиблений підхід до управління будинками у сенсі FM, представлений німецькими авторами у [8], називається Service Engineering Approach (SEA). Сервісна інженерія — це концепція розвитку послуг, заснована на розробках відповідних продуктів. Окрім з них зосереджуються на будівельному

секторі. Зокрема у житловому секторі застосовуються підходи до розвитку послуг за допомогою опитувань мешканців, внутрішніх семінарів керуючої компанії або робочих груп.

Розвиток будівельно-комунальної галузі, на думку авторів концепції, вимагає на перспективу більш структурованого та ефективного процесу розробки та проектування послуг. Ця тенденція, як і зростаюча кількість конкурентів, посилює насиченість ринку, робить його динамічнішим та збільшує тиск на виконавців послуг. Окрім того, управителям об'єктів необхідно враховувати більшу кількість груп користувачів, аніж мешканці будинку загалом, наприклад, їхню структуру. Так, потрібно враховувати потреби і можливості одинаків, одиноких літніх людей, повних сімей, бездітних пар, неповних сімей з дітьми, сімей з трьох поколінь, багатодітних сімей. Важливим є майновий стан мешканців.

Таким чином, надання мешканцям необхідних послуг і отримання відповідного доходу управителя є важливим і складним завданням. І усе це повинно бути максимально інтегрованим, оскільки мешканці звертаються до управителів як до *центральної контактних осіб* для координації різних послуг у будинках, які надаються різними виконавцями.

Ключовою перевагою інжинірингу послуг є можливість їхнього структурованого попереднього планування. Сьогодні рішення про необхідні послуги з управління об'єктами часто приймаються інтуїтивно, без ретельного аналізу того, що дійсно потрібно і як це потрібно робити. І більшість рішень приймаються занадто пізно, тобто, коли проектування будівлі вже завершено або будівля навіть побудована без урахування витрат життєвого циклу та зручності для користувачів.

Визначення управлінських послуг, що використовуються авторами [8], відповідає досить широкому визначенню FM, наданому Міжнародною асоціацією фесиліті менеджменту International Facility Management Association (IFMA), яка описує його як «професію, яка охоплює багато дисциплін для забезпечення функціональності побудованого середовища шляхом інтеграції людей, місця, процесів і технологій» [9].

Таким чином, послуги з управління об'єктами (FM) надаються управителями переважно упродовж етапу використання будівлі. Вони включають дві основні групи:

- 1) пов'язані з будівлею, такі як технічне обслуговування (утримання) та ремонт, включно капітальний;
- 2) пов'язані з користувачами, такі як комунальні послуги та інші, навіть такі як використання

енергії, харчування, транспорт, консультивання, догляд за дітьми тощо.

Автори, однак, помилково, на наш погляд, не розглядають діяльність управителів на стадії знесення або реконструкції будинків, що, однак, тяжіє до функцій РМ. Адже сьогодні діяльність, яку проводять ФМ, може поширюватися на весь життєвий цикл будівлі (рис. 1).

Для концепції SEA важливо, щоб клієнти мали *один контактний пункт*, який відповідає за координацію всіх наданих послуг. Ця контактна точка і називається управителем у значенні «фесиліті менеджер», на відміну від «постачальника послуг». Менеджери розробляють та координують портфель послуг для своїх клієнтів. Менеджери можуть бути командою генерального підрядника, який пропонує наступні послуги разом з будівлями, або це може

бути команда приватної чи комунальної керуючої компанії.

На противагу цьому, «постачальник послуг», навпаки, це суб'єкт господарювання, який фактично надає послугу, тобто комунальні служби, служби безпеки, послуг з прибирання тощо.

Це можуть бути і ФМ безпосередньо, якщо їхні компанії надають саме послуги разом з компаніями субпідрядниками. У кожному разі підкреслюється, що повинна бути *лише одна команда* менеджерів об'єктів, відповідальних за розробку та узгодження надання комплексу послуг. Це принципово відрізняється від децентралізації взаємовідносин вітчизняних споживачів і постачальників послуг.

Зі зростаючою тенденцією до розвитку управління портфелями житлових будинків з боку керуючих компаній, ФМ відіграють важливу роль у забезпе-

Таблиця 1

Переліки послуг з управління будинками

Розширений перелік послуг [8]	Перелік послуг [2]
<ul style="list-style-type: none"> - управління енергопостачанням і водопостачанням, забезпеченням інших основних комунальних послуг, поводження з відходами - прибирання та загальне технічне обслуговування - обслуговування насаджень та озеленення; - консьерж, поштова служба та інші так звані «м'які» послуги - управління механічним обладнанням - контракти та контроль виконавців послуг - доступ на територію, до будинку і вихід з території чи будинку - забезпечення охорони майна мешканців та майна будинку - системи автоматики, пожежні системи тощо - відстеження та облік витрат енергії та води - ремонт і утримання будівель, покращення стану будинку - збереження вартості активів - забезпечення ідентичності та іміджу будівлі - ведення справ (юридичні та облікові послуги) - забезпечення відповідності нормативним актам - зниження негативних експлуатаційних впливів та витрат життєвого циклу - управління ризиками - ефективне використання простору (площ та приміщень) - упровадження проектів з забезпечення сталого розвитку - здійснення великих капітальних або ремонтних проектів - покращення комфорту та зручності для мешканців - залучення зацікавлених сторін до управління - відповіді на скарги та пропозиції. 	<ul style="list-style-type: none"> - прибирання прибудинкової території - прибирання сходових кліток - вивезення побутових відходів (збирання, зберігання, перевезення, перероблення, утилізація, знешкодження та захоронення) - прибирання підвалу, технічних поверхів та покрівлі - - технічне обслуговування ліфтів - обслуговування систем диспетчеризації - технічне обслуговування внутрішньо-будинкових систем: гарячого водопостачання, холодного водопостачання, водовідведення, централізованого опалення, зливової каналізації - дератизація - дезінсекція - обслуговування димових та вентиляційних каналів - технічне обслуговування та поточний ремонт мереж електропостачання та електрообладнання, систем протипожежної автоматики та димовидалення, а також інших внутрішньобудинкових інженерних систем у разі їх наявності - поточний ремонт конструктивних елементів, внутрішньобудинкових систем гарячого і холодного водопостачання, водовідведення, централізованого опалення та зливової каналізації і технічних пристроїв будинків та елементів зовнішнього упорядження, що розміщені на закріпленій в установленому порядку прибудинковій території (в тому числі спортивних, дитячих та інших майданчиків) - поливання дворів, клумб і газонів - прибирання і вивезення снігу, посипання частини прибудинкової території, призначеної для проходу та проїзду, протижелезними сумішами - експлуатація номерних знаків на будинках - освітлення місць загального користування і підвалів та підкачування води - енергопостачання ліфтів

Джерело: складено автором на основі [8; 2].

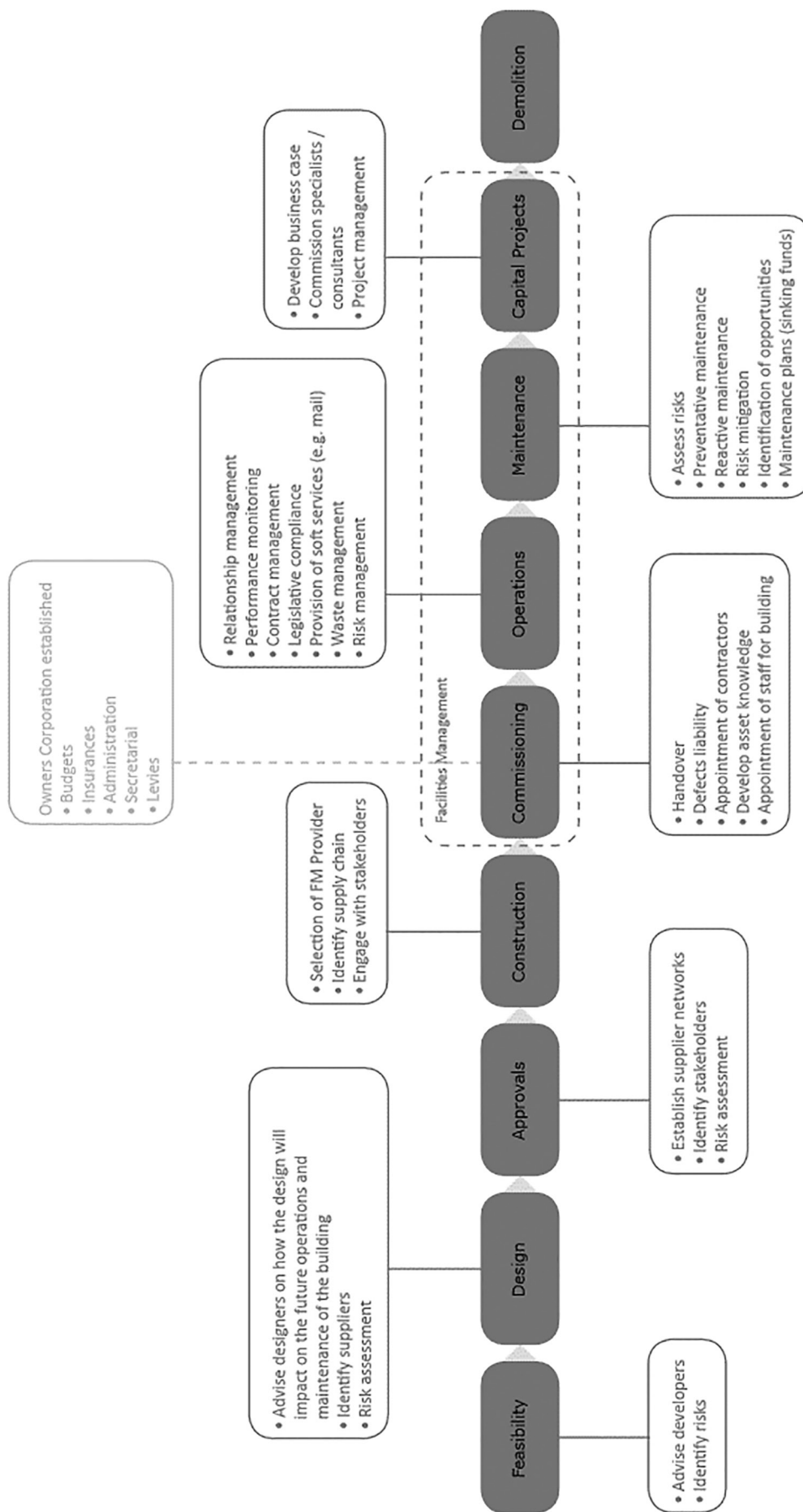


Рис. 1. Функції управління упродовж життєвого циклу будинку
 Джерело [8]

ченні ефективного управління активами (АМ) та підтриманні вартості майна (РМ). Це, в свою чергу, вимагає від них додаткового навчання.

Нижче наведений розширений перелік функцій управління будинками і перелік, що затверджений в Україні (табл. 1).

Висновки. Розглядаючи положення «управління багатоквартирним будинком» та «управління багатоквартирним будинком управителем» помітні суттєві відмінності між ними. Так, якщо управління багатоквартирним будинком здійснюється управителем за чинною на даний час схемою поточного обслуговування будинків і споруд та прибудинкових територій, співвласники такого будинку можуть і повинні реалізовувати у той чи інший спосіб

й інші свої права щодо стратегічного управління багатоквартирним будинком (капітальний ремонт, реконструкція). Ці функції вимагають поглибленої спеціалізації менеджменту і не можуть здійснюватися безпосередньо власниками.

У цьому разі пропонується розширення обов'язкового переліку функцій управителів з охопленням принаймні управління капітальними ремонтами та реконструкцією, включно з питаннями управління правами спільної власності, наприклад, при зміні площі забудови, поверховості або знесення будинку.

Крім того, управитель може пропонувати на договірній основі й інші послуги мешканцям як споживачам і як власникам нерухомості.

Література

1. Закон України «Про житлово-комунальні послуги» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2189-19>.
2. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства № 330 від 26.11.2014 «Про затвердження Примірного переліку послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій та послуг з ремонту приміщень, будинків, споруд» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1046-04/page>.
3. Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/417-19>.
4. Талонов, А. В. Управление недвижимостью: учебник для академического бакалавриата / А. В. Талонов [и др.]; под ред. А. В. Талонова. — М.: Издательство Юрайт, 2014. — 411 с.
5. Ніколаєва Т. В. Вартісно-орієнтоване управління нерухомим майном державної власності [монографія] / Тетяна Володимирівна Ніколаєва; Університет державної фіскальної служби України. — Ірпінь, 2018. — 354 с.
6. BOMA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.boma.org/about/Pages/default.aspx>.
7. Multi-Unit Residential Facilities Management Good Practice Guide / — Melbourne: FMA Australia. 2012. — 60 p.
8. Wohlfart L. Step-by-step development of facility management services / L. Wohlfart, L. Bilan, S. Schimpf. — Stuttgart: Fraunhofer IRB publishing house, 2010. — 69 p.
9. IFMA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ifma.org

References

1. Zakon Ukrainy «Pro zhytlovo-komunal'ni poslugy» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2189-19>.
2. Nakaz Ministerstva regional'nogo rozvytku, budivnyctva ta zhytlovo-komunal'nogo gospodarstva № 330 vid 26.11.2014 «Pro zatverdzhennja Prymirnogo pereliku poslug z utrymannja budynkiv i sporud ta prybudynkovyh terytorij ta poslug z remontu prymishhen', budynkiv, sporud» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1046-04/page>.
3. Zakon Ukrainy «Pro osoblyvosti zdijsnennja prava vlasnosti u bagatokvartyrnomu budynku» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/417-19>.
4. Talonov, A. V. Upravlenye nedvyzhymost'ju: uchebnyk dlja akademicheskogo bakalavryata / A. V. Talonov [y dr.]; pod red. A. V. Talonova. — M.: Yzdatel'stvo Jurajt, 2014. — 411 s.
5. Nikolajeva T. V. Vartisno-orijentovane upravlinnja neruhomym majnom derzhavnoi' vlasnosti [monografija] / Tetjana Volodymyrivna Nikolajeva; Universytet derzhavnoi' fiskal'noi' sluzhby Ukrainy. — Irpin', 2018. — 354 s.
6. BOMA [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.boma.org/about/Pages/default.aspx>.
7. Multi-Unit Residential Facilities Management Good Practice Guide / — Melbourne: FMA Australia. 2012. — 60 r.
8. Wohlfart L. Step-by-step development of facilitu management services / L. Wohlfart, L. Bilan, S. Schimpf. — Stuttgart: Fraunhofer IRB publishing house, 2010. — 69 p.
9. IFMA [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: www.ifma.org

Корытный Василий Алексеевич

соискатель

Национального научного центра «Институт аграрной экономики»

Korytnyy Vasylyi

Aspirant of the

Institute of Agrarian Economics of the National Scientific Centre

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3695

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РЕГУЛИРОВАНИЮ СТОИМОСТИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В УЧЕТЕ ПРЕДПРИЯТИЙ

METHODICAL APPROACHES TO REGULATION THE VALUE OF FIXED ASSETS IN ACCOUNTING ENTERPRISES

Аннотация. Статья посвящена исследованию методического обеспечения оценки основных средств в бухгалтерском учете. Определено переоценку и амортизацию инструментами приведения балансовой стоимости основных средств к справедливой. Проведено оценку состояния нормативно-методического обеспечения переоценки и амортизации. Представлены рекомендации по усовершенствованию переоценки и амортизации, которые повышают достоверность информации о стоимости основных средств в бухгалтерском учете и способствуют формированию средств для их воспроизводства.

В частности, предложено уточнить методику переоценки, в основу которой положить справедливую первоначальную стоимость существующих объектов на дату переоценки, а также фактический износ; механизм исчисления справедливой первоначальной стоимости; методику расчета фактического износа основных средств в процессе их эксплуатации путем учета в расчетах коэффициентов экстенсивности, интенсивности и влияния условий среды эксплуатации на физический износ, а также сумм уменьшения/восстановления полезности объектов; осуществлять переоценку основных средств на конец отчетного года, как первоначальной/переоцененной стоимости объектов, так и их износа, если она приведет к увеличению или уменьшению итога баланса на 5 и более процентов.

Относительно амортизации основных средств, предлагается использование линейно-производственного метода, который базируется на прямолинейном методе и учитывает уровень физического использования объектов. На основе выделенных факторов, влияющих на срок полезного использования (эксплуатации) основных средств, выведено методику его расчета, в основу которой положено уровни физического и морального износа, нормативный срок эксплуатации, а также ожидаемые коэффициенты экстенсивности, интенсивности и влияния условий среды эксплуатации на физический износ.

Ключевые слова: основные средства, стоимость, переоценка, амортизация, износ, показатели использования.

Summary. The article is devoted to study of methodical support the valuation of fixed assets in accounting. Revaluation and amortization are determined by instruments for bring the book value of fixed assets to fair value. State of the normative and methodical provision of revaluation and amortization appraised. Recommendations to improve revaluation and amortization are presented, which increase the information reliability about the value of fixed assets in accounting and contribute to the formation of funds for their reproduction.

In particular, it proposed to specify the method their revaluation, based on the fair initial cost of existing objects at the date of revaluation, and actual wear and tear; a mechanism for calculating the fair value; method of calculating the actual wear and tear of fixed assets in the process of their operation by taking into account in the calculations the coefficients of extensiveness, intensity and influence of operating environment conditions on physical depreciation, and the amounts of reduction/restoration of utility objects; consummate the fixed assets revaluation at the end of reporting year, both the initial/revalued value of the objects, and their depreciation, if it leads to an increase or decrease in the balance sheet by 5 percent or more.

With regard to amortization, proposed to use the linear-production method, which bases on a straight-line method and considers the level physical using of objects. Based on the identified factors affecting to useful life (operation) of fixed assets, has been derived a method for calculating it, the basis of which is the level of physical and moral wear, the standard operating life, as well as the expected coefficients of extensiveness, intensity and influence of environmental conditions on physical wear and tear.

Key words: fixed assets, value, revaluation, amortization, depreciation, indicators using.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными или практическими задачами. Одним из наиболее актуальных вопросов в учете предприятий Украины является вопрос достоверности учетных данных о стоимости активов. От этого зависит качество информации, что непосредственно влияет на эффективность принятых решений ее пользователями.

Основные средства используются на протяжении долговременного периода — от 1 (некоторые малоценные объекты) до 20 и больше лет (объекты недвижимости). Под влиянием внешних и внутренних факторов, стоимость объектов изменяется, что должно находить свое отражение в бухгалтерском учете. Вместе с тем, существующее методическое обеспечение учета не позволяет формировать объективную информацию об основных средствах посредством их переоценки и амортизации.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы переоценки основных средств и отображения ее результатов в учете рассмотрены К. Безверхим, С. Головым, М. Зюковой, Н. Малюгой [4], Л. Ловинской, М. Могиловой [7], В. Палием, Г. Подлисецким, В. Шевчуком. Исследованием проблем амортизации и воспроизводства основных средств занимались Л. Городянская [1], С. Голов, Н. Демьяненко [2], В. Дыба [3], Н. Довгопол, В. Моссаковский, Н. Огийчук [8], Я. Соколов, Н. Чумаченко, Н. Шемякина. Вместе с тем, недостаточно изучены вопросы повышения достоверности сумм переоценки и амортизационных отчислений в бухгалтерском учете, а также влияния уровня использования объектов на стоимость основных средств.

Формулировка целей статьи. Целью статьи является анализ состояния и предоставление рекомендаций по усовершенствованию методики оценки основных средств в бухгалтерском учете. Для этого следует решить следующие задачи:

- выявить недостатки законодательства относительно переоценки и амортизации, их влияние на оценку основных средств;
- сформировать рекомендации по усовершенствованию переоценки и амортизации объектов, их отражению в учете.

Изложение основного материала исследования. Основой обеспечения достоверности информации обо всех основных средствах является объективность оценки каждого их объекта. Для этого нужен контроль за формированием их стоимости как на дату признания активом, так и стоимостью в периоде использования.

Наиболее действенным инструментом, который обеспечивает принудительное приведение балансовой

стоимости активов к справедливой, является их переоценка. Сущность переоценки состоит в уточнении учетной стоимости объектов в сторону увеличения (дооценка) или в сторону уменьшения (уценка).

Согласно П(С)БУ 7, изменение первоначальной стоимости и суммы износа осуществляется на индекс переоценки, который является соотношением справедливой стоимости объекта на дату переоценки к его остаточной стоимости. Причем, в случае хотя бы одной переоценки, в дальнейшем остаточная стоимость объекта на дату баланса не должна существенно отличаться от его справедливой стоимости [10].

Отметим, что существующий в Украине и международной практике механизм переоценки не обеспечивает обоснованность величины первоначальной стоимости объектов и износа. В частности, основной причиной несоответствия амортизационных отчислений фактическим расходам основного капитала в сельскохозяйственном производстве является стоимость основных средств, которая не отвечает рыночной вследствие отсутствия действенной практики переоценки [7, с. 61].

Для повышения достоверности информации об основных средствах в бухгалтерском учете следует уточнить методику их переоценки, в основу которой положить справедливую первоначальную стоимость существующих объектов на дату переоценки. За необходимость такого подхода высказываются некоторые ученые [4, с. 163; 8, с. 52]. Для расчета справедливой первоначальной стоимости целесообразно брать среднюю цену на аналогичный объект минимум 3-компаний того региона, где находится предприятие. В нее следует включить ожидаемые дополнительные расходы на доставку и введение в эксплуатацию. Эта сумма сравнивается с первоначальной стоимостью основных средств в учете — разница будет суммой, на которую нужно дооценить/уценить объект.

Переоценив справедливую первоначальную стоимость, необходимо также определить соответствие начисленного износа объекта фактическому. Для исчисления фактического износа объектов в процессе их эксплуатации целесообразно применить следующую формулу:

$$I_{\phi} = OC_{\text{пс}} \cdot \left(\sqrt{\bar{K}_{\text{экт}} \cdot \bar{K}_{\text{инт}}} \cdot \bar{K}_{\text{усл}} \cdot (c / C_{\text{ос}}) \right) \pm \text{ПОЛ} = (OC_{\text{пс}} \cdot K_{\text{физ.изн}}) \pm \text{ПОЛ} \quad (1)$$

где I_{ϕ} — износ фактический, ден. ед.; $OC_{\text{пс}}$ — первоначальная/переоцененная стоимость объекта; $\bar{K}_{\text{экт}}$ — средний коэффициент экстенсивности использования с начала эксплуатации; $\bar{K}_{\text{инт}}$ — средний коэффициент интенсивности использования

с начала эксплуатации; $\bar{K}_{\text{усл}}$ — средний коэффициент влияния условий среды эксплуатации на физический износ с начала эксплуатации; c — срок использования с начала эксплуатации, лет; $C_{\text{ос}}$ — срок полезного использования (эксплуатации), лет; ПОЛ — сумма уменьшения/восстановления полезности; $K_{\text{физ.изн}}$ — коэффициент физического износа ($\geq 0, \leq 1$).

При этом, разница между фактическим и начисленным износом должна найти свое отражение в учете путем увеличения/уменьшения износа объекта до величины, не превышающей стоимость объекта, которая амортизируется.

Законодательством Украины определено порог существенности отклонения стоимости, который устанавливается собственником самостоятельно и может равняться 1 проценту чистой прибыли (убытка) предприятия, или величине, что равняется 10 процентному расхождению остаточной стоимости объектов основных средств от их справедливой стоимости [6]. Вместе с тем, МСБУ 16 не устанавливает порог существенности, то есть предприятие самостоятельно решает существенна ли такая разница [5].

По нашему мнению, за основу следует взять Письмо Министерства финансов Украины «О существенности в бухгалтерском учете и отчетности», согласно которого для определения существенности отдельных объектов учета, которые относятся к активам, обязательствам и собственному капиталу предприятия, ориентировочным является порог существенности величиной 5 процентов от итога соответственно всех активов или всех обязательств и собственного капитала на определенную дату [9].

При этом, переоценку основных средств предприятий следует осуществлять на конец отчетного года, как первоначальной/переоцененной стоимости объектов, так и их износа. Что же касается арендованных средств, то арендодателю следует требовать от арендатора предоставления отчета о состоянии и использовании основных средств, а также высылать арендатору уведомление и копии документов, подтверждающие изменение учетной стоимости объектов в связи с их износом и переоценкой.

Для отражения изменения стоимости основных средств вследствие изнашивания в бухгалтерском учете предназначен механизм амортизации: начисленные суммы амортизационных отчислений включаются в расходы деятельности и одновременно уменьшают остаточную стоимость основных средств.

Исчисление сумм амортизационных отчислений на протяжении срока полезного использования (эксплуатации) объекта осуществляется на основе метода амортизации, под которым понимают прием,

обеспечивающий систематичность в распределении стоимости объектов основных средств на протяжении их полезного использования [2, с. 48].

Использование существующих методов, кроме производственного (суммы единиц продукции), дает лишь приближенную к физическому износу сумму амортизационных отчислений. Вместе с тем, для исчисления сумм амортизационных отчислений объектов целесообразней учитывать коэффициенты экстенсивности и интенсивности их использования. Это связано с тем, что уровень использования и потеря стоимости активов в процессе их эксплуатации взаимозависимы. Показателем, который учитывает их одновременно является коэффициент физического использования (корень из произведения перечисленных коэффициентов), повышение которого приводит к увеличению экономических выгод и потери стоимости объекта вследствие изнашивания, и наоборот.

Предлагается в учете применять методику расчета амортизационных отчислений на основе прямолинейного метода амортизации с учетом уровня физического использования объекта (линейно-производственный метод). Для этого, за соответствующий период (месяц, квартал, год) необходимо определить коэффициент физического использования и, откорректировать им сумму амортизационных отчислений, рассчитанную прямолинейным методом. Методика обеспечивает обоснованность амортизационных отчислений, а также срока эксплуатации объекта, который пропорционально сократится при увеличении уровня их физического использования и соответственно удлинится при недоиспользовании.

Сумма амортизационных отчислений, а следовательно, и балансовая (остаточная) стоимость объектов, зависит также от точности определения срока полезного их использования (эксплуатации). Для этого, согласно П(С)БУ 7, нужно учитывать ожидаемое использование объекта предприятием/учреждением с учетом его ожидаемой мощности или продуктивности, ожидаемый физический и моральный износ, правовые или другие ограничения относительно сроков использования объекта и другие факторы; МСБУ 16 — ожидаемое использование актива с учетом его ожидаемой мощности или физической продуктивности; ожидаемый физический и моральный износ; технический или коммерческий износ; правовые или подобные ограничения использования.

Кроме того, ученые еще выделяют полезность объекта для конкретного предприятия, срок полезного использования подобных активов [3, с. 110], технические характеристики, условия, в которых будет эксплуатироваться [11, с. 67], общую физическую

долговечность и экономичность конкретных видов основных средств, их капитальный ремонт, условия эксплуатации, возможные темпы обновления, ликвидационную стоимость [1, с. 83].

Для расчета срока полезного использования (эксплуатации) объектов основных средств (C_{oc}) предлагается использовать следующую формулу:

$$C_{oc} = \frac{C_n \cdot (1 - K_{\text{физ.изн}}) \pm C_{\text{изм}}}{\sqrt{K_{\text{экт.ож.}} \cdot K_{\text{инт.ож.}} \cdot K_{\text{усл.ож.}}}}, \quad (2)$$

где C_n — нормативный срок эксплуатации; $C_{\text{изм}}$ — изменение срока эксплуатации в результате улучшения, частичной ликвидации и других факторов; $K_{\text{экт.ож.}}$ — ожидаемый коэффициент экстенсивности использования; $K_{\text{инт.ож.}}$ — ожидаемый коэффициент интенсивности использования; $K_{\text{усл.ож.}}$ — ожидаемый коэффициент влияния условий среды эксплуатации на физический износ. Эта методика применяется в случаях введения в эксплуатацию основных средств, после их улучшения, капитального ремонта, частичной ликвидации, признании факта уменьшения/восстановления полезности, а также по самортизированным объектам.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Согласно законодательству Украины и международных стандартов переоценка основных средств

в случае их учета по первоначальной стоимости (себестоимости) необязательна, а существующая методика переоценки несовершенна, что ставит под сомнение достоверность учетной информации предприятий. Кроме того, требует усовершенствования механизм амортизации. Для повышения качества информации в бухгалтерском учете необходимо:

1. Усовершенствовать методику проведения переоценки путем приведения первоначальной стоимости объектов к их справедливой стоимости и начисленного износа к фактическому.

2. Осуществлять переоценку объектов на конец отчетного года, в случае, если она приведет к увеличению/уменьшению итога баланса на 5 и более процентов.

3. Начислять амортизационные отчисления основных средств линейно-производственным методом.

4. Для расчета срока полезного использования (эксплуатации) применять рекомендованную методику, которая учитывает нормативный срок эксплуатации, физический износ, ожидаемый уровень использования основных средств.

Предоставленные рекомендации повышают достоверность информации о стоимости основных средств в бухгалтерском учете и способствуют формированию средств для их воспроизводства.

Литература

1. Городянська Л. В. Відтворення основних засобів на підприємствах України: теорія і практика обліку та аналізу: монографія / Л. В. Городянська. — К.: КНЕУ, 2008. — 224 с.
2. Дем'яненко М. Проблеми амортизації в аграрному секторі АПК (обліково-фінансовий аспект): монографія / М. Дем'яненко, С. Євтушенко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2006. — 178 с.
3. Діба В. М. Облік та аналіз необоротних активів: монографія / В. М. Діба. — К.: КНЕУ, 2008. — 288 с.
4. Малюга Н. М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи: монографія / Н. М. Малюга. — Житомир: ЖІТІ, 1998. — 384 с.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 16 «Основні засоби» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.minfin.gov.ua/file/link/394616/file/IAS%2016%20\(ed_2013\)ua.pdf](http://www.minfin.gov.ua/file/link/394616/file/IAS%2016%20(ed_2013)ua.pdf)
6. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів: Приказ Міністерства фінансов України №561 от 30.09.2003 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293623&cat_id=293536.
7. Могилова М. М. Економічні проблеми формування та відтворення основних засобів у сільському господарстві / М. М. Могилова, Г. М. Підлісецький, Я. К. Білоусько // Економіка АПК. — 2012. — № 1. — С. 58–65.
8. Огійчук М. Амортизаційна політика в сільському господарстві / М. Огійчук, В. Коваленко, Л. Кучеренко // Економіка України. — 2003 — № 4 — С. 49–54.
9. Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності: Письмо Міністерства фінансов № 04230–108 от 29.07.03 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=33638&cat_id=34931
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 7 «Основні засоби»: Приказ Міністерства фінансов України №92 от 27.04.2000 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
11. Шемякина Н. Амортизация основных средств: проблемы и методы решения: Монография. — Д.: НАН Украины, Ин-т экономики промышленности, 2009. — 98 с.

References

1. Horodianska, L.V. (2008). Vidtvorennia osnovnykh zasobiv na pidpriemstvakh Ukrainy: teoriia i praktyka obliku ta analizu [Restoration of fixed assets at Ukrainian enterprises: theory and practice of accounting and analysis]. Kyiv: KNEU, 224 s.
2. Demianenko, M. and Yevtushenko, S. (2006), Problemy amortyzatsii v ahrarnomu sektori APK (oblikovo-fiansovyi aspekt). [Problems of depreciation in agrarian sector of agroindustrial complex (accounting and financial aspect)]. Kyiv: NNTs IAE, 178 s.
3. Dyba, V.M. (2008). Oblik ta analiz neoborotnykh aktyviv. [Accounting and analysis of non-current assets], Kyiv: KNEU, 288 s.
4. Maliuha, N.M. (1998), Shliakhy udoskonalennia otsinky v bukhhalterskomu obliku: teoriia, praktyka, perspektyvy. [Ways to improve assessment in accounting: theory, practice, perspectives]. Zhytomyr: ZhITI, 384 s.
5. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku № 16 «Osnovni zasoby» [International Standard of Accounting № 16 «Fixed Assets»]. Retrieved from [http://www.minfin.gov.ua/file/link/394616/file/IAS%2016%20\(ed_2013\)ua.pdf](http://www.minfin.gov.ua/file/link/394616/file/IAS%2016%20(ed_2013)ua.pdf)
6. Ministerstvo finansov Ukraini. (2003). Metodychni rekomendatsii z bukhhalterskoho obliku osnovnykh zasobiv: Prikaz [Methodological recommendations on the accounting of fixed assets]. Retrieved from http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293623&cat_id=293536.
7. Mohylova, M.M., Pidlisetskyi, H.M. and Bilousko, Ya.K. (2012). Ekonomichni problemy formuvannia ta vidtvorennia osnovnykh zasobiv u silskomu hospodarstvi. [Economic problems of the formation and reproduction of fixed assets in agriculture]. Ekonomika APK, № 1, ss. 58–65.
8. Ohiichuk, M. Kovalenko, V. and Kucherenko, L. (2003), Amortyzatsiina polityka v silskomu hospodarstvi. [Amortization policy in agriculture]. Ekonomika Ukrainy, № 4, ss. 49–54.
9. Ministerstvo finansov Ukraini. (2003). Pro suttievist u bukhhalterskomu obliku i zvitnosti: Pismo [About materiality in accounting and reporting]. Retrieved from http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=33638&cat_id=34931
10. Ministerstvo finansov Ukraini. (2000). Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku № : 7 «Osnovni zasoby»: Prikaz. [Regulation (standard) of accounting № 7 «Fixed assets»]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
11. Shemyakina, N. (2009), Amortizatsiya osnovnykh sredstv: problemy i metody resheniya. [Depreciation of fixed assets: problems and methods of solution]. Donetsk: NAN Ukrainyi, In-t ekonomiki promyishlennosti, 98 s.

Корінець Роман Ярославович

*кандидат економічних наук,
радник Національної асоціації сільськогосподарських
дорадчих служб України*

Корінець Роман Ярославович

*кандидат экономических наук,
советник Национальной ассоциации сельскохозяйственных
консультационных служб Украины*

Korinets Roman

*Candidate of Economics Science,
Advisor of the National Association of Agricultural
Advisory Services of Ukraine*

Похиленко Наталія Михайлівна

*аспірант, науковий співробітник відділу організації менеджменту,
публічного управління та адміністрування
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Похиленко Наталья Михайловна

*аспирант, научный сотрудник отдела организации менеджмента,
публичного управления и администрирования
Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»*

Pohylenko Natalia

*Postgraduate Student, Researcher of Department of Management,
Public Administration and Administration
National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»*

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3693

ФЕРМЕРИ ТА РИНОК ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

ФЕРМЕРЫ И РЫНОК ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

FARMERS AND AGRICULTURAL LAND MARKET

Анотація. У статті представлені результати дослідження «Виявлення позиції фермерів щодо вирішення актуальних проблем розвитку сільського господарства», що стосуються ставлення фермерів до скасування мораторію та запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, що проводилося методом анкетування та охопило 98 юридичних осіб – фермерських господарств із 12 областей України. На основі дослідження виявлено бачення фермерів щодо запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. Встановлені найбільш вагомі, з точки зору фермерів, чинники зовнішнього впливу на ведення фермерського господарства: стабільність у суспільстві, в тому числі політична, доступність дешевих довгострокових кредитів, державної підтримки для фермерів. Встановлено визначальність особистих якостей та навичок для створення фермерського господарства, зокрема, наявність сільськогосподарських та економічних знань, життєвого досвіду, природних здібностей, таланту займатися сільським господарством, здоров'я, підтримки членів сім'ї, родичів, які дозволяють частково нівелювати різні ризики, які виникають внаслідок становлення української держави загалом та ринку земель сільськогосподарського призначення зокрема. Встановлено, що фермери не вважають ринок земель сільськогосподарського призначення важливим чинником, що впливає на їхню діяльність, а також негативно ставляться до його запровадження. Наймолодшою причиною такого ставлення є побоювання, що землю скуплять олігархи. Зроблено припущення про існування когнітивного дисонансу у свідомості фермерів, породженого невідповідністю фактично існуючих умов для їх діяльності фермерським очікуванням максимально комфортних умов для

цього, що може бути причиною існування їх протесних настроїв щодо запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Розкрито бачення фермерських господарств щодо перспективності форм господарювання, що мають стати основою української аграрної економіки. Окреслено основні напрямки формування консолідованого розуміння та прийняття земельних реформ фермерами.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, ринок, земельна реформа, фермерські господарства.

Аннотация. В статье представлены результаты исследования «Выявление позиции фермеров по решению актуальных проблем развития сельского хозяйства», касающиеся отношения фермеров к отмене моратория и введению рынка земель сельскохозяйственного назначения, которое проводилось методом анкетирования и охватило 98 юридических лиц – фермерских хозяйств из 12 областей Украины. На основе исследования выявлено видение фермеров, касающееся введения рынка земель сельскохозяйственного назначения в Украине. Установлены наиболее значимые, с точки зрения фермеров, факторы внешнего воздействия на ведение фермерского хозяйства: стабильность в обществе, в том числе политическая, доступность дешевых долгосрочных кредитов, государственной поддержки для фермеров. Установлено определяющее значение личных качеств и навыков для создания фермерского хозяйства, в частности, наличие сельскохозяйственных и экономических знаний, жизненного опыта, природных способностей, таланта заниматься сельским хозяйством, здоровья, поддержки членов семьи, родственников, которые позволяют частично нивелировать различные риски, возникающие в результате становления украинского государства в целом и рынка земель сельскохозяйственного назначения в частности. Установлено, что фермеры не считают рынок земель сельскохозяйственного назначения важным фактором, влияющим на их деятельность, а также негативно относятся к его внедрению. Главнейшей причиной такого отношения есть опасение, что землю скупят олигархи. Сделано предположение о существовании когнитивного диссонанса в сознании фермеров, порожденного несоответствием фактически существующих условий для их деятельности фермерским ожиданиям максимально комфортных условий для этого, что может быть причиной существования их протестных настроений относительно внедрения рынка земель сельскохозяйственного назначения. Раскрыто видение фермерских хозяйств о перспективности форм хозяйствования, которые должны стать основой украинской аграрной экономики. Определены основные направления формирования консолидированного понимания и принятия земельных реформ фермерами.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, рынок, земельная реформа, фермерские хозяйства.

Summary. The article presents the results of the research «Identifying the position of farmers regarding solving actual problems of agricultural development», concerning the attitude of farmers towards the abolition of the moratorium and the introduction of agricultural land market, conducted by the survey method and covered 98 legal entities – farms from 12 regions of Ukraine. Based on the research, farmers' perceptions regarding the introduction of agricultural land market in Ukraine were identified. The most preferable, from the point of view of farmers, factors of external influence on the management of the farm are established: stability in society, including political, availability to cheap long-term loans, state support for farmers. Importance of personal qualities and skills for creating a farm are established, namely: availability of agricultural and economic knowledge, life experience, natural abilities, talent for agriculture, health, support of family members and relatives allow partially to lower various risks, which arise as a result of the formation of the Ukrainian state in general, and the market of agricultural lands in particular. It is established that farmers do not consider the market of agricultural lands as an important factor influencing their activity, as well as negative attitude to its introduction. The most important reason for such an attitude is the fear that the oligarchs will buy the land. The work assumes that the existence of cognitive dissonance is in the minds of farmers caused by the discrepancy between the actual conditions for their activity and the expectations of farmers for the most comfortable conditions for this, which may be the reason for their protest at the introduction of the market of agricultural land. The vision of farms regarding the prospects of business forms, which should become the basis of the Ukrainian agrarian economy, is revealed. The main directions of formation of consolidated understanding and adoption of land reforms by farmers are outlined.

Key words: agricultural land, market, land reform, farms.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення тривалий час відкладається (тепер не раніше 01.01.2019 р. [1]), що можна пояснити існуванням невизначеностей у соціально-економічному

розвитку країни, зокрема відсутністю консолідованого суспільного бачення майбутнього аграрного устрою, що не дає змоги визначитися із моделлю земельного ринку. Водночас, за останній період все частіше артикулюється ідея про те, що основою аграрного устрою держави має стати фермерське господарство, що відображено у законопроектних

ініціативах [2], наукових дослідженнях [3; 4]. Про переміщення фокусу аграрної політики держави на підтримку фермерських господарств для створення середнього класу на селі йдеться й у Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки [5]. Із викладеного випливає, що запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, має відбуватися із урахуванням цих тенденцій, тому постає завдання проаналізувати бачення фермерів у цій сфері для врахування у процесах формування та реалізації такої політики, завдяки чому може суттєво підвищитися рівень її реалістичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на існування тенденцій переміщення фокусу політики держави на підтримку фермерських господарств, її бачення безпосередньо фермерами ще не стали центром наукових пошуків. Дослідженню різних аспектів запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, зокрема щодо його моделі, присвячено праці багатьох вчених, та вони, як правило, мають теоретичний характер. У рамках реалізації проекту USAID АгроІнвест 2015 року здійснено соціологічне дослідження «Актуальні питання земельної реформи в Україні» [6]. Однак, не виявлено досліджень, які б опиралися на аналіз відношення фермерів до запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення у більш пізній період.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З метою заповнення прогалин у вивченні відношення фермерів як ключових реципієнтів аграрної політики авторами до різних аспектів розвитку сільського господарства Робочою групою з питань розвитку сільських територій при Мігнарополітики, Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України наприкінці 2017 року було проведено дослідження «Виявлення позиції фермерів щодо вирішення актуальних проблем розвитку сільського господарства», частиною якого є виявлення ставлення фермерів до скасування мораторію та запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення.

Метою статті є обґрунтування та формулювання теоретичних і практичних пропозицій для розробки дорожньої карти запровадження та формування ринку земель сільськогосподарського призначення, що опираються на позицію фермерів у цій сфері, на основі проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У дослідженні, що проводилося методом анкетування, взяли участь 98 юридичних осіб — фермерських господарств, які є такими відповідно

до Закону України «Про фермерське господарство», із 12 областей України: Черкаська, Чернівецька, Херсонська, Львівська, Чернігівської, Хмельницька, Івано-Франківська, Полтавська, Кіровоградська, Закарпатська, Одеська, Вінницька. Серед респондентів переважну більшість сформували чоловіки 86% (84 особи), жінок — 14%. Серед опитаних у віці до 30 років — 6%, від 31 до 60 років — 76%; понад 61 рік — 18%. Більшість (78%) опитаних мають вищу освіту, середню — 22% і жодного з початковою. Розподіл респондентів за розмірами землекористування вийшов (табл. 1) більш-менш рівномірним.

Таблиця 1

Розподіл респондентів за розміром землекористування

Розмір землекористування, га	% у сукупності
до 10	4,0
10,1–25	11,1
25,1–50	20,2
50,1–100	13,1
100,1–250	14,1
250,1–500	12,1
500,1–1000	6,1
більше 1000	16,2

Джерело: складено авторами за результатами опитування.

Учасниками опитування стали фермери із значним досвідом роботи (табл. 2). Тому, про їхнє ставлення до різних аспектів сільського господарства, земельної реформи можна говорити як про сформоване, виважене та таке, що опирається на багаторічну практику. Водночас, воно може містити ознаки певного консерватизму, оскільки за тривалий період могли сформуватися певні стереотипи мислення та поведінки, пов'язані із такою діяльністю у не завжди дружньому до фермерів середовищі.

Таблиця 2

Розподіл респондентів за стажем ведення фермерського господарства

Років	% у сукупності
до 4	7,1
5–10	23,5
11–20	43,9
понад 21	25,5

Джерело: складено авторами за результатами опитування.

Тільки 7,1% опитаних фермерів вважають знаття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення важливим зовнішнім чинником для



Рис. 1. Важливість зовнішніх чинників для ведення фермерського господарства

Примітка: респондент мав змогу вибрати декілька варіантів відповіді

Джерело: складено авторами за результатами опитування

ведення фермерського господарства (рис. 1). Значно більше, 28,6% опитаних віднесли до важливих зовнішніх чинників прийняття закону про обіг земель сільськогосподарського призначення.

Таке ігнорування фермерами «земельного фактору» може мати декілька причин: фермери пристосувалися до існуючого порядку речей і не прагнуть змін; фермери не очікують змін у земельній політиці найближчим часом. Стабільність у суспільстві, в тому числі політична, дешеві довгострокові кредити, державна підтримка, на думку фермерів, матиме більший вплив на них, аніж зміни у земельній політиці. Водночас, майже третина фермерів хотіла б розширити власні господарства за рахунок відкриття доступу до земельних аукціонів, а кожен п'ятий фермер хотів би використати землю як заставу для отримання довгострокових кредитів.

Відповідаючи на запитання «Як Ви вважаєте, які особисті якості та навички є важливими для

створення фермерського господарства?», тільки 42% опитаних віднесли особисту поінформованість у земельному законодавстві до таких навичок та якостей — після сільськогосподарських знань (81%), життєвого досвіду (61%), економічних знань (53%), природних здібностей, таланту займатися сільським господарством (50%), здоров'я (50%), підтримки членів сім'ї, родичів (47%). Існування певної вторинності земельної політики для фермерів підтверджується їх ставленням до ринку земель сільськогосподарського призначення (рис. 2).

Те, що 63,3% респондентів не підтримують скасування мораторію та запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення може бути свідченням існування системних проблем вітчизняної аграрної політики загалом та земельної політики зокрема.

У ході опитування не знайшла підтвердження поширена теза: фермери бояться, що землю скуплять

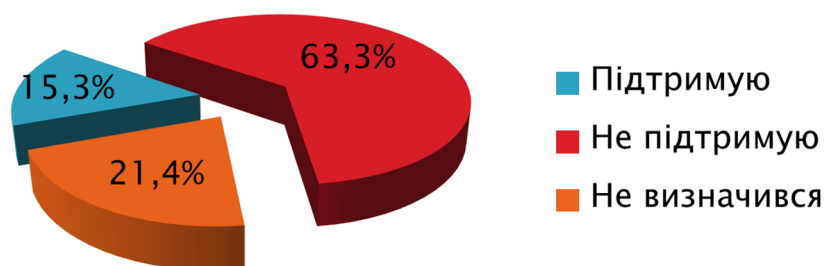


Рис. 2. Ставлення до скасування мораторію та запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення

Джерело: складено авторами за результатами опитування

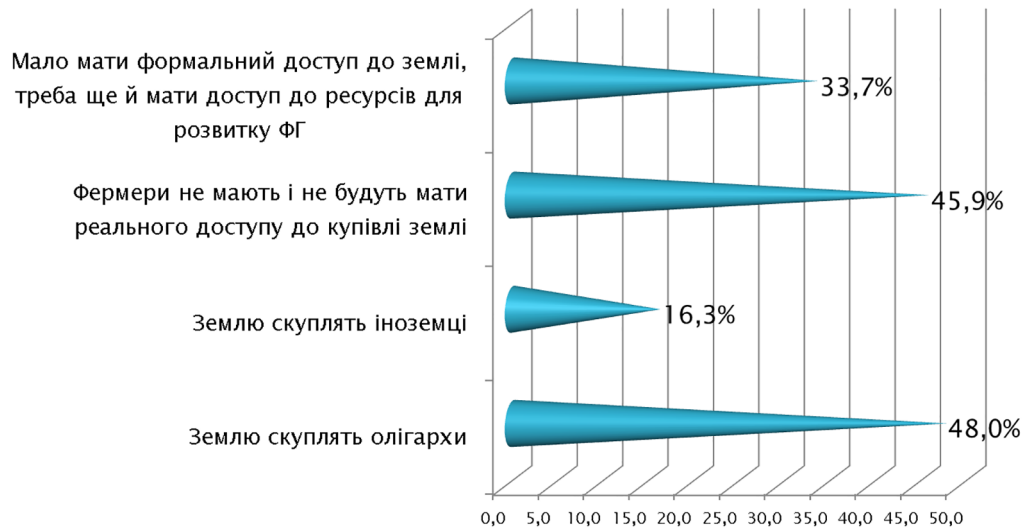


Рис. 3. Причини негативного ставлення фермерів до запровадження ринку земель

Примітка: респондент мав змогу вибрати декілька варіантів відповіді

Джерело: складено авторами за результатами опитування

іноземці. Тільки 16,3% відсотка респондентів вважають реальною таку загрозу (рис. 3).

Найбільшою небезпекою для фермерського руху, на думку опитаних, є українська олігархічна система влади: майже половина фермерів переконана, що після знаття мораторію та запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення землю скуплять олігархи. Чи не саме тому 45,9% опитаних вважають що фермери не мають і не будуть мати реального доступу до купівлі землі? Однак, у сьогоденних умовах, якщо б такий доступ формально існував, то він мало що важить для фермерів, оскільки потрібен ще й доступ до ресурсів, необхідних для розвитку фермерських господарств.

Ці проблеми лежить не стільки у площині земельної чи навіть аграрної політики, як у ставленні до малого і середнього підприємництва. Без змін у такому ставленні з боку влади та політиків складно очікувати змін у позиції фермерів, а будь-які кроки щодо запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення наштовхуватимуться на їхній опір. У випадку збереження status quo, ця готовність фермерів до опору може й надалі використовуватися політичними силами для досягнення власних цілей, особливо під час виборів. Це дає підстави песимістичних прогнозів: зазначений мораторій має шанс бути збереженим й після 1 січня 2019 року.

Спостерігаються песимістичні настрої у фермерів щодо перспектив розвитку їхніх господарств. Тільки половина фермерів схильна вважати, що їхні господарства та сімейні фермерські господарства мають стати основою української аграрної економі-

ки (табл. 3), а 42,9% опитаних вважають, що треба розвивати всі види господарств.

Таблиця 3

**Розподіл відповідей на запитання
«Які господарства мають стати основою
української аграрної економіки»**

Тип господарств	% у сукупності
Великі господарства (агрохолдинги)	1,0
Сімейні фермерські господарства	51,0
Фермерські господарства, які діють сьогодні	51,0
Треба розвивати всі види господарств	42,9
Важко відповісти	3,1

Примітка: респондент мав змогу вибрати декілька варіантів відповіді

Джерело: складено авторами за результатами опитування

Один із опитаних фермерів вважає, що основу української аграрної економіки мають стати агрохолдинги. Це, звичайно, може бути недоглядом при заповненні анкети, а, з іншого боку, у сукупності з іншими відповідями, може бути непрямим свідченням існування певного когнітивного дисонансу у масові свідомості [7], породженого невідповідністю фактично існуючих умов для діяльності фермерських господарств консервативній складові фермерських уявлень, зафіксованих, зокрема, у гаслах «Без селянина нема держави, без фермера — майбутнього!», «Продаж землі — це продаж України як держави» [8], «Землю тим, хто її обробляє» [9], що ідеалізують поняття «фермер»,

обіцянкам влади («Розвинуте фермерство — майбутнє українського сільського господарства» [10]), які породили у частини фермерів очікування супердоходів та максимально комфортних умов для діяльності. Такий дисонанс може викликати психологічний дискомфорт у фермерів, обумовлює необхідність їх пристосування до існуючих умов, що може виражатися через протести, навіть прояви соціальної агресії із блокуванням доріг [11] щодо будь-яких дій, спрямованих на запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Інший прояв, існування якого можна припустити, аналізуючи результати дослідження: апатія фермерів до «земельного питання», оскільки воно не є для них важливим зовнішнім чинником, що впливає на ведення справ фермерського господарства. Ще один прояв когнітивного дисонансу — ірраціональна поведінка: «...фермери ще побоюються земельної реформи і не бажають змінювати законсервованій земельний порядок. Коли розмовляєш з ними, головний лейтмотив такого ходу думок — не хочемо, бо не хочемо. Втім, коли запитуєш, яких запобіжних заходів вони вжили б, щоб зупинити цей процес, лише розводять руками» [12].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження засвідчує, що, незважаючи на тривалий період земельної реформи, у фермерів існує упереджене

ставлення до запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення.

При розробці дорожньої карти запровадження та формування ринку земель сільськогосподарського призначення, нагальність якого є очевидною, слід врахувати, що існуючі страхи фермерів щодо ринку земель сільськогосподарського призначення неможливо усунути тільки інструментами земельної політики. Необхідні суттєві зміни у державній політиці підтримки та розвитку фермерських господарств як форми малого і середнього підприємництва, визнання їх осердям аграрної економіки. Слід, в першу чергу, обмежити доступ олігархічного капіталу до земельних ресурсів та розширити доступ фермерів до ресурсів, необхідних для розвитку їхніх господарств.

Такий підхід, такі заходи відкриють нові перспективи для розвитку фермерських господарств, що, у свою чергу, усуне причини для існування когнітивного дисонансу у свідомості фермерів та упереджень щодо запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, дасть можливість перетворити землю у важливий чинник розвитку фермерських господарств.

Зміна парадигми політики розвитку фермерських господарств, її вплив на формування ринку земель сільськогосподарського призначення відкриває нові можливості для подальших наукових досліджень.

Література

1. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс від 25.10.2001 р. № 2768-III-ВР / База даних «Законодавство України» / ВР України. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Про внесення змін до статті 41 Конституції України щодо реалізації прав українських громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств [Електронний ресурс]: Проект Закону України, від 24.03.2017 р. № 6236 / База даних «Законодавство України» / ВР України. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61420
3. Аграрний устрій України: наукове видання; за ред. Ю. О. Лупенка, М. Ф. Кропивка — К.: ННЦ «ІАЕ», 2017. — 72 с.
4. Жук В. М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України: наукова доповідь. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2017. — 128 с.
5. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України, від 13.09.2017 р. № 664-р / База даних «Законодавство України» / ВР України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>
6. Яремко В., Нів'євський О., Зарицька М. Чому українці бояться ринку сільгоспземель та чи виправдані ці побоювання? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/comu-ukrainci-boatsarinku-silgospzemel-ta-ci-vipravdani-ci-pobouvanna>
7. Варивода Я. О. Масова свідомість як об'єкт національної безпеки / Людина і політика. — 2001. — № 2, С. 88–95.
8. Лебідь М. Земля — товар. Яка ціна? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agrokraina.com.ua/agropolicy/199-zemlya-tovar-yaka-cna.html>
9. Полулях М. Земля не для всіх? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://novagazeta.kr.ua/index.php/podii/603-zemlia-ne-dlia-vsikh>

10. Усі реформи в АПК відбуватимуться через призму розвитку фермерства, — Максим Мартинюк на з'їзді Асоціації фермерів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://farmer.co.ua/ru/presa/item/379-usi-reformy-v-apk-vidbuvatymutsia-cherez-pryzmu-rozvytku-fermerstva-maksym-martyniuk-na-zizdi-asotsiatsii-fermeriv>.

11. Фермери вийшли на протест проти ринку землі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agronews.ua/node/75098>.

12. Величко А. Гектари роздору, або Як фермери з міністром земельний компроміс шукали [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://agropolit.com/interview/238-gektari-rozdoru-abo-yak-fermeri-z-ministrom-zemelniy-kompromis-shukali>.

References

1. Land Code of Ukraine [Electronic resource]: Code of 25.10.2001, number 2768-III-BP / Database «Legislation of Ukraine» / The Verkhovna Rada of Ukraine. — Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

2. On amendments to Article 41 of the Constitution of Ukraine regarding the realization of the rights of Ukrainian citizens to land, preservation of ownership of agricultural land in the hands of Ukrainian citizens and sustainable rural development on the basis of farms [Electronic resource]: Draft Law of Ukraine dated 24.03.2017 № 6236 / Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. — Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61420.

3. Agrarian system of Ukraine: scientific edition; for ed. Yu. Lupenko, M. Kropivko — К.: NSC «IAE», 2017. — 72 p.

4. Zhuk V. M. The circulation of agricultural land in the village is a preserving model of the agrarian system of Ukraine: a scientific report.. — К.: NSC «IAE», 2017. — 128 p.

5. On Approval of the Concept of Development of Farmers and Agricultural Cooperatives for 2018–2020 [Electronic Resource]: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, dated September 13, 2017 No. 664-p / Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. — Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>.

6. Yaremko V., Nivievsky O., Zaritskaya M. Why Ukrainians are afraid of the agricultural land market and if these fears are justified? // [Electronic resource]. — Access mode: <http://agravery.com/uk/posts/show/comu-ukrainci-boat-sa-rinku-silgospzemel-ta-ci-vipravdani-ci-pobouvanna>.

7. Varivoda YA O. Mass consciousness as an object of national security // Man and politics.. — 2001. — № 2, pp. 88–95.

8. Lebid M. Land — commodity. What is the price? // [Electronic resource]. — Access mode: <http://agrokraina.com.ua/agropolicy/199-zemlya-tovar-yaka-cna.html>.

9. Poluliah M. Earth is not for everyone? // [Electronic resource]. — Access mode: <http://novagazeta.kr.ua/index.php/podii/603-zemlia-ne-dlia-vsikh>.

10. All reforms in the agroindustrial complex will take place through the prism of the development of farming, — Maxym Martyniuk at the congress of the Association of Farmers // [Electronic resource]. — Access mode: <https://farmer.co.ua/ru/presa/item/379-usi-reformy-v-apk-vidbuvatymutsia-cherez-pryzmu-rozvytku-fermerstva-maksym-martyniuk-na-zizdi-asotsiatsii-fermeriv>.

11. Farmers protested against the land market // [Electronic resource]. — Access mode: <http://agronews.ua/node/75098>.

12. Wieliczko A. The hectares of exaggerated, or How farmers with the minister sought a land compromise // [Electronic resource]. — Access mode: <https://agropolit.com/interview/238-gektari-rozdoru-abo-yak-fermeri-z-ministrom-zemelniy-kompromis-shukali>.

Савчук Дмитро Михайлович

*аспірант кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільського національного економічного університету*

Савчук Дмитрий Михайлович

*аспірант кафедры менеджмента и публичного управления
Тернопольского национального экономического университета*

Savchuk Dmytro

*Post-Graduate Student of the Department of Management
and Public Administration of the
Ternopil National Economic University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3681

МЕХАНІЗМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ І СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ГРОМАДИ З УРАХУВАННЯМ НЕОБХІДНОСТІ ЗБАЛАНСУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ ЇЇГО СУБ'ЄКТІВ

МЕХАНИЗМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА С УЧЕТОМ НЕОБХОДИМОСТИ СБАЛАНСИРОВАНИЯ ИНТЕРЕСОВ ЕГО СУБЪЕКТОВ

MECHANISMS OF IMPROVING THE INSTITUTIONAL SUPPORT OF ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE COMMUNITY WITH THE IMPORTANCE OF THE NECESSITY OF BALANCING INTERESTS OF ITS SUBJECTS

Анотація. В статті з'ясовані основні механізми удосконалення інституційного забезпечення управління економічним і соціальним розвитком громади. В результаті виокремлено наступні складові: створення сприятливого інвестиційного клімату, розроблення громадами якісних проектів для фінансування, вироблення механізму надання безоплатних медичних послуг, удосконалення міжрегіонального співробітництва громад, розширення повноважень громад щодо земель за межами населених пунктів.

Проаналізований сьогоденний стан та можливі економічні і соціальні досягнення при розширенні повноважень об'єднаних територіальних громад у сфері земельних відносин. Із чого було з'ясовано, що сьогодні в Україні громади здійснюють свої повноваження тільки у межах населених пунктів та не можуть вирішувати питання у сфері земельних відносин за їх межами. Такий стан справ обмежує можливості органів місцевого самоврядування здійснювати управління, спричинює неефективне використання земельних ресурсів за межами населених пунктів, ускладнює розвиток громад та зменшує їх матеріальну основу і це негативно складається для соціального розвитку.

Крім цього, автор у статті схематично відобразив навіщо розширювати повноваження об'єднаних територіальних громад у сфері земельних відносин. Із чого було виділено, що громади стають ще більш ефективними, бо отримують можливість планувати розвиток усіх своїх територій та збільшується фінансова спроможність (з'являється можливість впливати на розмір плати за землю на своїй території).

Також у статті автором проведено дослідження відносно основних плюсів та мінусів об'єднання територіальних громад (враховуючи думки практиків-експертів). Із чого було виявлено, що основними труднощами при управлінні об'єднаними територіальними громадами є недосконале законодавство, низький кадровий потенціал та відсутність достатніх повноважень у сфері земельних ресурсів.

Ключові слова: територіальна громада, соціальний розвиток, ресурсне забезпечення, організаційне забезпечення, адміністративно-територіальна реформа.

Аннотация. В статье выяснены основные механизмы совершенствования институционального обеспечения управления экономическим и социальным развитием общества. В результате выделены следующие составляющие: создание благоприятного инвестиционного климата, разработка общинами качественных проектов для финансирования, выработки механизма предоставления бесплатных медицинских услуг, совершенствование межрегионального сотрудничества общин, расширение полномочий общин относительно земель за пределами населенных пунктов.

Проанализирован сегодняшнее состояние и возможные экономические и социальные достижения при расширении полномочий объединенных территориальных общин в сфере земельных отношений. С чего было выяснено, что сегодня в Украине общины осуществляют свои полномочия только в пределах населенных пунктов и не могут решать вопросы в сфере земельных отношений за их пределами. Такое положение дел ограничивает возможности органов местного самоуправления осуществлять управление, вызывает неэффективное использование земельных ресурсов за пределами населенных пунктов, затрудняет развитие общин и уменьшает их материальную основу и это негативно складывается для социального развития.

Кроме этого, автор в статье схематично отразил зачем расширять полномочия объединенных территориальных общин в сфере земельных отношений. С чего было выделено, что общины становятся еще более эффективными, потому что получают возможность планировать развитие всех своих территорий и увеличивается финансовая состоятельность (появляется возможность влиять на размер платы за землю на своей территории).

Также в статье автором проведено исследование относительно основных плюсов и минусов объединения территориальных общин (учитывая мнения практиков-экспертов). С чего было выяснено, что основными трудностями при управлении объединенными территориальными общинами является несовершенное законодательство, низкий кадровый потенциал и отсутствие достаточных полномочий в сфере земельных ресурсов.

Ключевые слова: территориальная община, социальное развитие, ресурсное обеспечение, организационное обеспечение, административно-территориальная реформа.

Summary. The article outlines the main mechanisms for improving the institutional management of economic and social development of the community. As a result, the following components have been identified: creating a favorable investment climate, developing community-based quality projects for financing, developing a mechanism for providing free medical services, improving inter-regional cooperation of communities, expanding community powers over land outside settlements.

The present state and possible economic and social achievements with the expansion of powers of the united territorial communities in the field of land relations are analyzed. From what it became clear that today in Ukraine, communities exercise their powers only within the settlements and can not solve issues in the field of land relations outside their borders. This state of affairs limits the ability of local self-government bodies to manage, causes ineffective use of land resources outside settlements, complicates the development of communities and reduces their financial basis and negatively forms social development.

In addition, the author in the article schematically reflected why expanding the powers of united territorial communities in the field of land relations. It has been highlighted that communities are becoming even more effective as they are able to plan the development of all their territories and increase their financial capacity (there is an opportunity to influence the size of land payments on their territory).

Also, in the article the author conducted research on the main advantages and disadvantages of the association of territorial communities (taking into account the views of expert practitioners). From which it was clarified that the main difficulties in managing the united territorial communities are imperfect legislation, low staffing capacity and lack of sufficient powers in the field of land resources.

Key words: territorial community, social development, resource support, organizational support, administrative and territorial reform.

Постановка проблеми. Реформа місцевого самоврядування стосується багатьох сфер в управлінні держави. Саме тому чітко розуміння основних механізмів удосконалення інституційного забезпечення управління економічним і соціальним розвитком громади є важливою теоретико-методологічною засадою. Під децентралізацією розуміється передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самовряду-

вання, в результаті чого більше повноважень мали ті органи, які ближче до людей, де такі повноваження можна реалізовувати найуспішніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням соціально-економічного розвитку територіальних утворень займається багато науковців та практиків:

– у роботі [1] Розенфельдом Ю. Н. проаналізовані основні проблеми удосконалення право-

- вого регулювання місцевого самоврядування в Україні;
- Негода В. А. дав визначення територіальної громади як первинного суб'єкта муніципальної влади зроблено у [2];
 - у роботі [3] Джеймсом Мідглі та Мішель Лівермор досліджено місцевий економічний розвиток: наслідки для практики громадської соціальної роботи;
 - щодо впливу економічної кризи на соціальну нерівність у громадах сказано Моліна М. Е. [4];
 - основні напрямки змін територіальної організації влади досліджував Гануцак Ю. І. та Куйбіда В. С. [5];
 - Баймуратов М. А. та Григорьев В. А. досліджували актуальні проблеми становлення і розвитку України у розрізі муніципальної влади [6];
 - про стратегічне планування місцевого розвитку сказано авторами Берданова О. В., Вакуленко В. М. [7].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виявлення механізмів удосконалення інституційного забезпечення управління економічним і соціальним розвитком громади.

Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання:

1. Провести комплексний аналіз основних механізмів активізації економічного потенціалу громади.
2. Провести комплексний аналіз можливих економічних і соціальних досягнень при розширенні повноважень об'єднаних територіальних громад у сфері земельних відносин.
3. Враховуючи думки експертів провести дослідження щодо основних плюсів та мінусів об'єднання територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш складних і актуальних завдань на шляху демократизації суспільно-політичного життя України є реформування системи місцевого самоврядування. Зв'язок між демократією та місцевим самоврядуванням є очевидним. Демократія неможлива без місцевого самоврядування, на що одностайно вказують дослідники цієї проблеми [8]. Система органів місцевого самоврядування є одним з найважливіших елементів і показників демократизації суспільства [2]. Важко не погодитись із твердженням, що ключовою ознакою демократії є наявність у державі ефективної моделі місцевого самоврядування [9]. Необхідність пошуку ефективної моделі місцевого самоврядування змушує звернутись до концептуальних схем визначення сутності досліджуваного явища, базовим поняттям якого є територіальна громада.

Щодо основних механізмів активізації економічного потенціалу громади, то ми визначили, що до

механізмів активізації економічного потенціалу громади як інструменту вирішення проблем соціального розвитку можна віднести: необхідність формування спроможних об'єднаних територіальних громад, створення сприятливого інвестиційного клімату, розроблення громадами якісних проєктів для фінансування, вироблення механізму надання безоплатних медичних послуг, удосконалення міжрегіонального співробітництва громад та розширення повноважень громад щодо земель за межами населених пунктів.

Сьогодні в Україні громади здійснюють свої повноваження тільки у межах населених пунктів та не можуть вирішувати питання у сфері земельних відносин за їх межами. Такий стан справ обмежує можливості органів місцевого самоврядування здійснювати управління, спричинює неефективне використання земельних ресурсів за межами населених пунктів, ускладнює розвиток громад та зменшує їх матеріальну основу і це негативно складається для соціального розвитку.

На разі, відповідно до статті 122 Земельного кодексу України повноваження щодо передачі у власність або користування земельних ділянок за межами та в межах населеного пункту розподілені таким чином: 1) сільські, селищні, міські ради передають земельні ділянки у власність або у користування із земель комунальної власності відповідних територіальних громад для всіх потреб; 2) Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, районні ради — з відповідних земель спільної власності територіальних громад для всіх потреб; 3) районні державні адміністрації на їхній території передають земельні ділянки із земель державної власності, у власність або у користування у межах сіл, селищ, міст районного значення для всіх потреб та за межами населених пунктів для ведення водного господарства, будівництва об'єктів, пов'язаних з обслуговуванням жителів територіальної громади району; 4) Центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин та його територіальні органи передають земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності, крім випадків, визначених частиною восьмою цієї статті, у власність або у користування для всіх потреб; 5) обласні державні адміністрації на їхній території передають земельні ділянки із земель державної власності у власність або у користування в межах міст обласного значення та за межами населених пунктів, а також земельні ділянки, що не входять до складу певного району, або у випадках, коли районна державна адміністрація не утворена, для всіх потреб [10].

У разі прийняття закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління

земельними ресурсами в межах території об'єднаних територіальних громад» дозволить розширити повноваження органів місцевого самоврядування у галузі земельних відносин, надасть сільським, селищним та міським радам об'єднаних територіальних громад повноваження з управління землями в межах території відповідних територіальних громад.

За даними групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні, плата за землю займає майже 15% у структурі надходжень до загального фонду місцевих бюджетів, а в надходженнях місцевих податків і зборів — понад 50%. Експерти зазначають, що прийняття законопроекту надасть змогу об'єднаним територіальним громадам значно розширити базу оподаткування за рахунок плати за земельні ділянки та потенційно збільшити надходження до бюджету. Також положення даного законопроекту позитивно вплинуть на продовження процесу об'єднання територіальних громад і реалізацію одного з базових принципів місцевого самоврядування — принципу повсюдності місцевого самоврядування [11]. Ми вважаємо, що під час втілення

принципу повсюдності місцевого самоврядування слід було б повніше врахувати наявні реалії. Йдеться про існування зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення (території, що найбільше постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи), в яких постійне перебування населення заборонене і навіть тимчасовий доступ на територію зон суворо контролюється. На цих територіях, отже, не повинно існувати і територіальних громад, які здійснюють місцеве самоврядування. Ми вважаємо, виправданим і навіть необхідним було б встановлення винятку із принципу повсюдності місцевого самоврядування для цих територій.

Схематично можемо відобразити для чого розширюються повноваження об'єднаних територіальних громад у сфері земельних відносин (Рис. 1).

Тому ми вважаємо, що розширення повноважень у сфері земельних відносин є одним із механізмів активізації економічного потенціалу громади, оскільки збільшить фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад через їхню змогу впливати на розмір плати за землю на своїй території.



Рис. 1. Розширення повноважень ОТГ у сфері земельних відносин

З метою прогнозування перспектив розвитку подальшого процесу адміністративно-територіальної реформи ми запропонували фахівцям і одночасно практикам у сфері місцевого самоврядування дати оцінку з переліку питань, представлених для опрацювання щодо досліджуваної теми.

Експертами з проблематики об'єднання територіальних громад виступили: голова Васильковецької об'єднаної територіальної громади Гайдаш Андрій Володимирович, голова Скала-Подільської об'єднаної територіальної громади Мирончук Віктор Павлович та голова Заводської об'єднаної територіальної громади Павлінська Людмила Романівна.

В експертному висновку було два запитання, зокрема:

1. З якими труднощами, на Вашу думку, зустрічаються керівники об'єднаних територіальних громад?

2. Що, на Вашу думку, необхідно змінити в законодавстві з питань діяльності об'єднаних територіальних громад?

Голова Васильковецької об'єднаної територіальної громади Гайдаш Андрій Володимирович виділив наступні труднощі із якими зустрічаються керівники громад:

а) невідповідність законодавства щодо діяльності ОТГ сучасним вимогам їх розвитку;

б) вплив райдержадміністрацій і облдержадміністрацій (в т.ч. і неформальний) на рішення, які приймаються громадою;

в) невміння та небажання людей працювати в нових умовах розвитку органів місцевого самоврядування;

г) перекладання видаткової частини органів державного управління на громади у сфері забезпечення видатків передбачених Державним бюджетом.

е) відсутність достатніх повноважень у сфері земельних ресурсів.

Голова Скала-Подільської об'єднаної територіальної громади Мирончук Віктор Павлович виділив наступні труднощі із якими зустрічаються керівники громад:

а) на сьогодні об'єднані територіальні громади не мають достатніх повноважень для повноцінної діяльності на своїй території щодо забезпечення якісного виконання органами місцевого самоврядування їх завдань у сфері земельних ресурсів;

б) низький рівень інформованості населення про реформу.

Голова Заводської об'єднаної територіальної громади Павлінська Людмила Романівна виділила наступні труднощі із якими зустрічаються керівники громад:

а) кадровий потенціал;

б) низький рівень інформованості населення про реформу

в) відсутність участі громадськості в житті ОТГ, відсутність організацій громадського суспільства;

г) недосконале законодавство;

е) високий рівень трудової міграції, як наслідок відсутність активної молоді та вимирання села.

Щодо внесення змін у законодавство з питань діяльності об'єднаних територіальних громад, то голова Васильковецької ОТГ Андрій Володимирович Гайдаш виділив наступне:

а) визначити кінцевий термін проведення децентралізації в Україні (чим довше існуватиме сучасний стан реформи, тим менша імовірність її успішної реалізації);

б) законодавчо врегулювати відносини між державними органами та громадами у сфері їх діяльності;

Таблиця 1

Труднощі при управлінні об'єднаними територіальними громадами

Труднощі, які виникають у керівників об'єднаних територіальних громад	Автор експертного висновку
Недосконале законодавство.	А.В. Гайдаш Л.Р. Павлінська
Вплив райдержадміністрацій і облдержадміністрацій (в т.ч. і неформальний) на рішення, які приймаються громадою.	А.В. Гайдаш
Низький кадровий потенціал.	А.В. Гайдаш Л.Р. Павлінська
Перекладання видаткової частини органів державного управління на громади у сфері забезпечення видатків передбачених Державним бюджетом.	А.В. Гайдаш
Відсутність достатніх повноважень у сфері земельних ресурсів.	В.П. Мирончук А.В. Гайдаш
Низький рівень інформованості населення про реформу.	В.П. Мирончук Л.Р. Павлінська
Відсутність участі громадськості в житті ОТГ та відсутність організацій громадського суспільства.	Л.Р. Павлінська

с) завершити процес передачі земель поза межами населених пунктів від держави громадам до того, коли вже буде роздана вся земля органами Держгоскадастру.

Голова Скала-Подільської ОТГ Мирончук Віктор Павлович виділив наступне щодо внесення змін у законодавство:

а) внести зміни до Земельного кодексу щодо «передачі земельних ділянок сільського господарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних громад», так, як на сьогоднішній відповідно до Розпорядження Прем'єр-міністра з 1 лютого 2018 року дані земельні ділянки повинні передаватися тільки з погодженням об'єднаних громад, але механізму передачі немає.

б) прийняти ВР законопроект № 2489 «Про службу в органах місцевого самоврядування», який передбачає більш конкретні шляхи підходу до професійності службовців місцевого самоврядування (кадровий потенціал, навчання, підвищення кваліфікації, заробітна плата), в тому числі чітко розмежовує діяльність службовців і виборних посадових осіб місцевого самоврядування, підвищує престиж служби в ОМС (співвідношення рангів до військових звань, вислуга років, категорії і інше.)

Щодо внесення змін у законодавство з питань діяльності об'єднаних територіальних громад, то голова Заводської об'єднаної територіальної громади Павлінська Людмила Романівна зазначила:

а) удосконалити можливість розпоряджатися землями за межами населеного пункту;

б) передача функцій виготовлення закордонних паспортів ЦНАПам ОТГ, як наслідок можливість заробляти місцевим бюджетам додаткові кошти, надання жителям громади якісних адміністративних послуг;

с) удосконалити бюджетне законодавство в частині передачі функцій (діти м. Чорткова займаються в Заводській школі мистецтв, а Чортківська міська рада відмовляється повертати кошти за навчання цих дітей. Аналогічно відвідування садочків).

Таким чином, можна стверджувати, що як видно з табл. 1., основними труднощами при управлінні об'єднаними територіальними громадами є недосконале законодавство, низький кадровий потенціал та відсутність достатніх повноважень у сфері земельних ресурсів (А. В. Гайдаш, Л. Р. Павлінська, В. П. Мирончук). Основним щодо внесення змін у законодавство (табл. 2) для усіх опитаних експертів була вимога відносно можливості розпоряджатися землями за межами населеного пункту (А. В. Гайдаш, В. П. Мирончук, Л. Р. Павлінська).

Висновки з даного дослідження. Отже, ми провели комплексний аналіз основних механізмів удосконалення інституційного забезпечення управління економічним і соціальним розвитком громади і визначили основний їхній вплив.

Також ми вважаємо, що розширення повноважень у сфері земельних відносин є одним із основних механізмів активізації економічного потенціалу громади, що дозволить розширити повноваження органів місцевого самоврядування у галузі земельних відносин, надасть сільським, селищним та міським радам об'єднаних територіальних громад повноваження з управління землями в межах території відповідних територіальних громад.

Крім цього, дану думку підтвердили висновки експертів, які вважають, що можливість розпоряджатися землями за межами населених пунктів збільшить фінансову спроможність об'єднаних територіальних громад через їхню згоду впливати на розмір плати за землю на своїй території.

Таблиця 2

Рекомендації стосовно внесення змін у законодавство щодо об'єднання територіальних громад

Рекомендації щодо внесення змін у законодавство	Автор експертного висновку
Визначити кінцевий термін проведення децентралізації в Україні.	А.В. Гайдаш
Законодавчо врегулювати відносини між державними органами та громадами у сфері їх діяльності.	А.В. Гайдаш
Удосконалити можливість розпоряджатися землями за межами населеного пункту.	А.В. Гайдаш В. П. Мирончук Л. Р. Павлінська
Прийняти ВР законопроект № 2489 «Про службу в органах місцевого самоврядування», який передбачає більш конкретні шляхи підходу до професійності службовців місцевого самоврядування.	В.П. Мирончук
Передача функцій виготовлення закордонних паспортів ЦНАПам ОТГ.	Л.Р. Павлінська
Удосконалити бюджетне законодавство в частині передачі функцій.	Л.Р. Павлінська

Література

1. Розенфельд Ю. Н. Проблемы удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні. — Х.: Ін-т державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України. — 2004. — С. 121–122.
2. Негода В. А. Децентралізація влади. Цього року Україна відкрила реальні можливості для розбудови місцевого самоврядування. 2015. Дата оновлення: 03.12.2015. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1006> (дата звернення: 20.01.2018).
3. James Midgley, Michelle Livermore.(1998).Social Capital and Local Economic Development: Implications for Community Social Work Practice. Journal of Community Practice volume 5 issue 1–2 on pages 29 to 40.
4. Máximo Ernesto Jaramillo Molina. (2015). The Effects of Economic Crises on Social Inequality. The International Journal of Interdisciplinary Social and Community Studies volume9 issue 2 on pages 13 to 31.
5. Ганущак Ю. І., Куйбіда В. С. Територіальна організація влади: Напрямки змін / [Монографія]. — Львів: Видавництво «Астролябія», 2013. — 166 с.
6. Баймуратов М. А., Григорьев В. А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине [Текст]— Одеса: Юридична література, 2003. — С. 104.
7. Берданова О.В, Вакуленко В. М. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні — DESPRO. — К.: ТОВ «Софія-А». — 2012. — 215 с.
8. Мороз О. Ю. Територіальна громада: сутність, становлення та сучасні українські реалії / Науковий вісник. — 2008. — № 2. — С. 18.
9. Михайлишин Л. М. Місцеве самоврядування в Україні: виникнення, розвиток та сучасні проблеми / зб. наук. пр. 2005. № 9. — Львів: ЛРІДУ НАДУ. — С. 391.
10. Органи місцевого самоврядування хочуть розпоряджатися землями за межами населених пунктів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://khersonska.land.gov.ua/органи-місцевого-самоврядування-хоч/>
11. Питання землі залишається відкритим / Децентралізація надає можливості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/7455>

References

1. Rozenfeld Yu. N. (2004) Problemy udoskonalennia pravovoho rehuliuvannia mistsevoho samovriadiuvannia v Ukraini. — X.: In-t derzhavnogo budivnytstva ta mistsevoho samovriadiuvannia APrN Ukrainy, 121–122.
2. Nehoda V. A. (2015) Detsentralizatsiia vlady.Tsoho roku Ukraina vidkryla realni mozhlyvosti dlia rozbudovy mistsevoho samovriadiuvannia. Retrieved from: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1006>
3. James Midgley, Michelle Livermore.(1998).Social Capital and Local Economic Development: Implications for Community Social Work Practice. Journal of Community Practice volume 5 issue 1–2 on pages 29 to 40.
4. Mximo Ernesto Jaramillo Molina. (2015). The Effects of Economic Crises on Social Inequality. The International Journal of Interdisciplinary Social and Community Studies volume9 issue 2 on pages 13 to 31.
5. Hanushchak Yu.I., Kuibida V.S. (2013) Terytorialna orhanizatsiia vlady: Napriamky zmin / [Monohrafiia]. — Lviv: Vydavnytstvo «Astroliabii», — 166 s.
6. Baimuratov M. A., Hryhorev V. A. (2003) Munitsypalnaia vlast: aktualnye problemy stanovleniia y razvytiia v Ukrainy [Tekst]— Odesa: Yurydychna literatura, — S. 104.
7. Berdanova O.V, Vakulenko V.M (2012). — Stratehichne planuvannia mistsevoho rozvytku. Praktychnyi posibnyk / Shveitsarsko-ukrainskyi proekt «Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini — DESPRO. — К.: TOV «Sofyia-A». — 215 s.
8. Moroz O. Iu.(2008) Terytorialna hromada: sutnist, stanovlennia ta suchasni ukrainski realii / Naukovyi visnyk. — № 2. — S. 18.
9. Mykhailyshyn L. M. (2005) Mistseve samovriadiuvannia v Ukraini: vynyknennia, rozvytok ta suchasni problemy / zb. nauk. pr. № 9. — Lviv: LRIDU NADU. — S. 391.
10. Orhany mistsevoho samovriadiuvannia khochut rozporiadzhatysia zemliamy za mezhamy naselenykh punktiv [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://khersonska.land.gov.ua/orhany-mistsevoho-samovriadiuvannia-khoch/>
11. Pytannia zemli zalyshaietsia vidkrytyy,-Detsentralizatsiia nadaie mozhlyvosti/ [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://decentralization.gov.ua/news/7455>

Даллакян Светлана Аркадьевна

кандидат экономических наук, научный сотрудник

Институт экономики Национальной академии наук Армении

Dallakyan Svetlana

the Degree of Doctor Philosophy (PhD) in Economics, Research

Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Armenia

Саркисян Саркис Арутюнович

АССА, заместитель генерального директора,

руководитель отдела рисков

ЗАО «АКБА КРЕДИТ АГРИКОЛЬ БАНК»

Sargsyan Sargis

АССА, Deputy General Manager,

Head of Risk Management Division

«ACBA LEASING» co CJSC

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3680

ОСОБЕННОСТИ ДЕМО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В РА

FEATURES OF DEMO-ECONOMIC PROCESSES IN RA

Аннотация. В статье представлены проблемы, связанные с воздействием демографических факторов на экономику, которые называют демо-экономическими. В частности, представлены влияние демографических факторов на сокращение внутреннего спроса, увеличение расходов государственного бюджета в РА. Демографические факторы непосредственно повлияли на экономическую ситуацию в Армении. Снижение численности населения, являющееся результатом снижения уровня рождаемости и миграции, привело к сокращению внутреннего спроса, что, в свою очередь, повлияло на сокращение расходов домашних хозяйств, направленных на конечное потребление. Сокращение расходов домашних хозяйств на конечное потребление, валовой выручки компаний способствовало также сокращению спроса на импортируемые товары и услуги, и привело к негативным темпам роста валовое накопление основных средств. Демографическая ситуация в Армении характеризуется также процессом старения населения, что приведет к увеличению государственных расходов и росту дефицита бюджета, а при негативном росте потребления населения, сокращения инвестиций повлечет за собой ухудшение демографической и экономической ситуации.

Ключевые слова: демо-экономические процессы, внутренний спрос, показатель фертильности, бюджет государство, ВВП, численности населения.

Summary. In article illustrate problems are related to the impact of demographic factors on the economy, which are called demo-economic, in particular upon the reduction of internal demand, enhancement of the expenditures of the state budget in the RA. The demographic factors had a direct impact upon the economic situation of Armenia. The decrease of the number of population as a result of birth rate decrease and migration entailed the reduction of internal demand which in its turn elicited a reduction of the expenditures of households envisaged for the purchase of the final products. The reduction of the expenditures of households envisaged for the purchase of the final products and the gross revenue of the companies also contributed to a reduction of demand for imported goods and services, and led to negative growth rates of gross fixed asset accumulation. The demographic situation is also characterized by the aging of the population which would entail increase of state expenditures and consequently budget deficit and in case of negative growth of demand of population; the reduction of investments would provoke further worsening of the demographic and economic situation.

Key words: Demo-economic process, internal demand, fertility rate, state budget, GDP, number of population.

Постановка проблемы. Исследование взаимосвязи между экономикой и населением в последнее время представляет собой большой интерес. Очевидно, что данная зависимость имеет двусторонний характер: с одной стороны экономическая конъюнктура прямым образом влияет на демографическую ситуацию. С другой стороны, нельзя упускать из вида тот факт, что трудовые ресурсы (население) являются ключевым фактором производства, а значит, и экономического развития в целом. Отсюда и специальный раздел демографии, занимающийся изучением проблем, которые называют демоэкономическими. Эти проблемы связаны с воздействием демографических факторов на экономику. В целом демоэкономические процессы изучены гораздо менее, чем обратные. Это говорит о том, что имеет место недооценка влияния, оказываемого демографическим фактором на экономическое развитие. В действительности экономико-демографические и демоэкономические процессы невозможно разделить, поскольку они протекают одновременно, переплетаются между собой и образуют непрерывную цепь причинно-следственных связей.

Для предоставления экономической развитию должны быть обеспечены рост демографических показателей, в частности уровень рождаемости, смертности и миграции. Учитывая важность численности населения, уровня рождаемости и других демографических показателей, в статье детально представлен анализ последних в РА. Демографическая ситуация в Армении дошла до критической отметки вследствие низкой рождаемости, небольшого роста смертности и быстрых темпов роста миграционных потоков. Так, показатель фертильности (суммарный коэффициент рождаемости) на одну женщину репродуктивного возраста составляет 1.6 ребенка [9], в том случае, когда для обеспечения простого воспроизводства населения необходим показатель 2.1 ребенка [7].

Анализ последних исследований и публикаций. По мнению исследователя Кембриджского университета Х. Струлика, для обеспечения экономического роста за счет увеличения численности населения следует стимулировать уровень рождаемости. В этой связи он выдвинул две математические модели, с помощью которых показал, что сбалансированный рост в отношении структурных изменений возможно обеспечить посредством демографического перехода. С его точки зрения, нестабильное развитие всегда совпадает с явным снижением рождаемости [3, с. 333].

На основе разработки модели экономического развития Боливии исследователь Кембриджского

университета Ц. Пикарди пришел к заключению, что на экономический рост влияет ряд демографических факторов. Согласно его модели, средняя продолжительность жизни и темпы экономического роста обусловлены программами государственной здравоохранительной системы и планирования семьи. Из модели следует, что программы планирования семьи и система контроля деторождения должны сопровождаться программами, направленными на снижение смертности, в частности, детской и материнской смертности [4, с.109].

О значительном влиянии демографических факторов на экономическую ситуацию свидетельствует также исследование, проведенное со стороны Д. М. Фанели и Рамиро. Согласно исследованию, демографические факторы могут существенно повлиять на макроэкономическое развитие страны, а также на внешний сектор экономики в виде увеличения дефицита текущего счета, который, в свою очередь, может оказать влияние на дефицит бюджета, что в целом отражается на уровне сбережений [5, с. 106]. Однако, в рамках данной статьи мы не будем рассматривать дефицит текущего счета, и влияющие на него факторы, поскольку дефицит торгового баланса в основном обусловлен импортом, а дефицит текущего счета — сокращением доходов от факторов производства и личных трансфертов.

Формулировка целей статьи. Цель статьи представить влияние демографической ситуации на экономические факторы, в частности, на сокращение внутреннего спроса, увеличение расходов государственного бюджета, а также изменение рынка труда в РА посредством всестороннего ее изучения и анализа.

Изложение основного материала исследования. Таким образом, резюмируя вышеизложенное, можем констатировать, что на экономическую ситуацию страны влияют демографические факторы, в частности, уровень рождаемости, соотношение численности трудоспособного и нетрудоспособного населения, уровень смертности. Последние же влияют на расходы государственного бюджета, сбережения, инвестиции, а также на уровень ВВП на душу населения.

Для того, чтобы лучше представить особенности влияния демографических показателей на развитие экономики РА, проведем их анализ.

Из рисунка 1 следует, что коэффициент рождаемости в расчете на 1000 человек в 2016 г. по сравнению с 2015 г. снизился на 0.4 промилльных пункта, а коэффициент естественного прироста на 1000 жителей — на 0,4 промилльных пункта. В РА не обеспечивается даже простое воспроизводство,

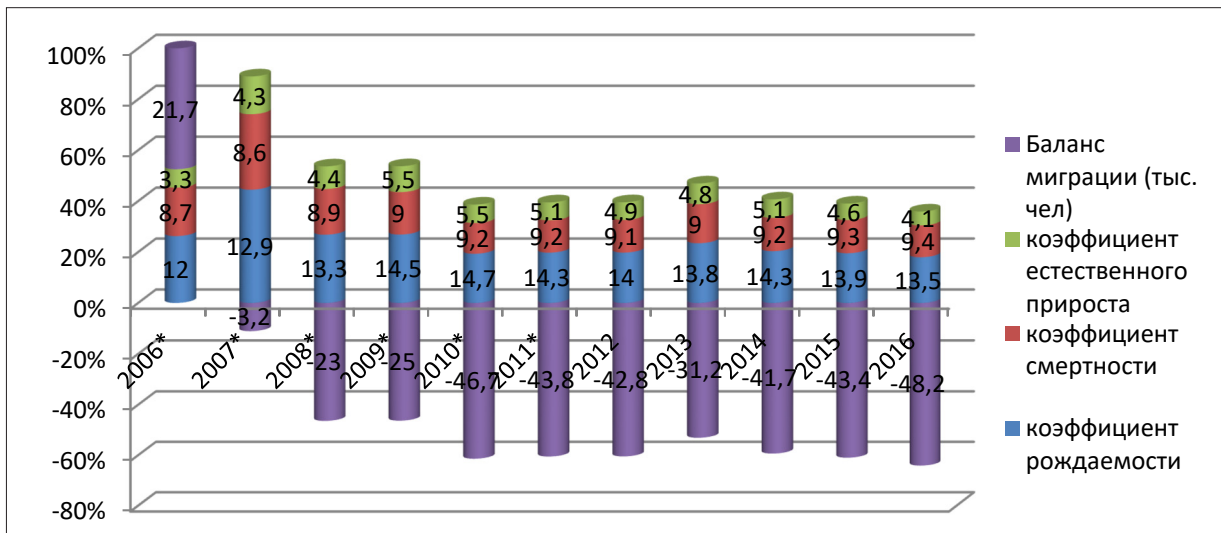


Рис. 1. Динамика коэффициентов естественного прироста, рождаемости, смертности и баланс миграции за 2006–2016 гг. (в расчете на 1000 человек населения, ‰)

Источник: рисунок составлен на основе данных НСС РА

поскольку коэффициент фертильности (или суммарный коэффициент рождаемости) в расчете на одну женщину детородного возраста (15–49 лет) в 2016 г. составил 1,706 по сравнению с 1,724 в 2015 г., что значительно ниже показателя 2,150, необходимого для обеспечения простого воспроизводства населения [7].

Важнейшим условием обеспечения роста населения является снижение числа смертей (см. Рис. 1). Как видно из рисунка 1, коэффициент смертности в 2015 г. по сравнению с 2016 г вырос соответственно с 9,3‰ до 9,4‰. На коэффициент смертности влияет целый ряд факторов.

В результате этого в общей структуре населения растет доля лиц пожилого возраста, одной из основных причин которой является миграция, в частности, трудовая миграция, поскольку среди мигрантов высокий удельный вес имеют лица в возрасте 20–29 лет (27,2%) и 30–39 лет (27,7%), или обе эти группы вместе взятые, которые составляют более половины общего числа мигрантов [6]. Таким образом, как видим, мигрантами в основном являются лица молодого возраста. Следует отметить, что в потоках миграции высока доля лиц в возрасте 40–49 лет (20,2%) и 50–59 лет (16,9%) [6] 16,3% населения Армении — лица в возрасте 60 лет и старше, в то время как, согласно международной классификации, население страны считается стареющим, если этот показатель превышает 12%. Доля лиц в возрасте 65 лет и более составляет 10,6% [9]. Здесь уместно добавить также понятие медианного возраста населения (то есть возраста, по отношению к которому численность населения делится на две равные части:

половина моложе его, другая половина старше, и чем выше медианный возраст, тем старее население). Для сравнения в Армении этот показатель составляет 34,6 лет, а в соседних с Арменией Азербайджане, Грузии, Турции и России соответственно — 30,9, 37,5, 29,8 и 38,7 (лет) [10].

Таким образом, миграция считается важнейшим показателем, влияющим на демографическую ситуацию. Основными факторами, влияющими на рост численности населения являются миграционные процессы. РА считается страной, обеспечивающей сверхактивные миграционные потоки, что обусловлено рядом экономических, социальных и политических факторов (см. Рис. 1). Как видно из рисунка 1, в 2004–2006 годах было зарегистрировано положительное сальдо миграционных потоков, а начиная с 2007 года — отрицательное сальдо, которое достигло наивысшей точки (48200 человек) в 2016 году. В 1988–2001 гг. в результате внешнего миграционного потока за рубежом остались до 1,1 млн граждан Республики Армения. Основываясь на данных Национальной статистической службы РА относительно численности постоянного населения, можем отметить, что начиная с 2002 года по 2016 год население РА сократилось на 219300 человек (соответственно с 3211,8 млн чел. до 2992,5 млн чел.). Указанное число достаточно значимо для страны, имеющей столь малочисленное население. Миграционные потоки РА имеют разные причины. Обобщая результаты разных исследований, можем отметить, что основными причинами миграции являются:

- отсутствие рабочих мест;
- низкая заработная плата;

- политическая нестабильность и возможность возобновления войны;
- недооценка социальной сферы и общественных отношений;
- низкая привлекательность инвестиционной среды, наличие монопольной экономики, реализация не в полной мере мероприятий в отношении малого и среднего бизнеса;
- отсутствие практических шагов по формированию у граждан надежды и веры в будущее;
- изменение моральной системы ценностей.

Вышеуказанные демографические изменения непременно будут иметь следующие социальные и экономические последствия:

1. Сокращение внутреннего спроса. Происходит сокращение спроса на товары и услуги (как местного производства, так и импортируемого), на который в основном влияют сложившаяся миграционная ситуация и темпы естественного прироста населения. Отрицательное же влияние указанных демографических показателей сказывается на основных расходных компонентах ВВП и на темпах его роста. Если в 2012 году рост ВВП составил 7.2%, в 2013–2015 годах колебался в пределах 3.3–3.6% (см. таблицу 1), то в 2016 году он уже составлял 0.8%. Так, в структуре ВВП (по основным расходным компонентам) доля расходов на конечное потребление домашних хозяйств в 2013–2016 гг. постоянно сокращалась, темпы роста расходов были довольно низкими, а в 2015 и 2016 году темп роста был отрицательным. Следовательно, незначительный рост или сокращение уровня потребления приводит к сокращению спроса на товары и услуги, вследствие чего может быть зафиксировано сокращение инвестиций.

Доля валового накопления в ВВП в 2013–2016 годах постоянно сокращалась, темпы роста были от-

рицательными, а в 2015 году был зафиксирован некоторый рост, который не был обусловлен внутренним спросом. Сокращение расходов домашних хозяйств на конечное потребление, сокращение валовой выручки компаний способствует также сокращению спроса на импортируемые товары и услуги, в результате чего в 2016 году импорт по отношению к ВВП составил 42.7%, вместо 48.2% в 2012 году, а темп роста всегда был отрицательным, кроме 2016 г., в частности, в 2015 году он составил –15.1% (см. таблицу 1). Необходимо отметить, что сокращающиеся темпы роста ВВП в 2014–2016 гг. также были связаны с сокращением объемов денежных переводов из зарубежных стран (в частности, денежных переводов мигрантов) [12].

Как видно из рисунка 2, общая сумма частных переводов с некоммерческой целью в 2016 году по сравнению с 2015 годом увеличилась на 32441 долларов или на 21.1%, а в 2015 году по сравнению с 2014 годом сократилась на 52008 долларов или на 30.1%. Следует отметить, что денежные переводы мигрантов играют большую роль как в удовлетворении основных потребностей их семей, повышении их общего жизненного уровня, решении проблем в сфере образования и здравоохранения, так и в формировании социально-экономических показателей и обеспечении экономического роста Республики Армения.

С другой стороны, сокращение валовой выручки компаний может привести как к сокращению налоговых доходов бюджета, так и отрицательно сказаться на рынке труда, вследствие чего правительство Республики Армения должно увеличить свои расходы, на что, в свою очередь, особенно повлияет нынешнее демографическое положение.

Таблица 1

Структура расходных компонентов ВВП в Республике Армения в 2013–2016 гг. [8]

Название	2013 г.		2014 г.		2015 г.		2016	
	%, ВВП	Темп роста (%)	%, ВВП	Темп роста (%)	%, ВВП	Темп роста (%)	%, ВВП	Темп роста (%)
Темп реального роста ВВП [9]	3.3	-	3.6	3.6	3.2	3.0	0.2	
Расходы конечного потребления (домашние хозяйства)	86.7	0.9	85.1	1	77.7	-7.9	76.5	-6.5
Валовое накопление	22.3	-7	20.9	-2.2	20.7	3	18.4	-7.5
Валовое накопление основных средств	21.2	-7.0	20.0	-2.2	20.6	3.0	17.8	-13.9
Изменение запасов материальных оборотных средств	1.1	-	0.9	-	0.1	-	0.7	-
Импорт	48.2	-2.1	47	-1	41.9	-15.1	42.7	22.7
Соотношение расходов государственного бюджета к ВВП, %	25.1	0.11	25.6	0.07	28	0.12	28.5	

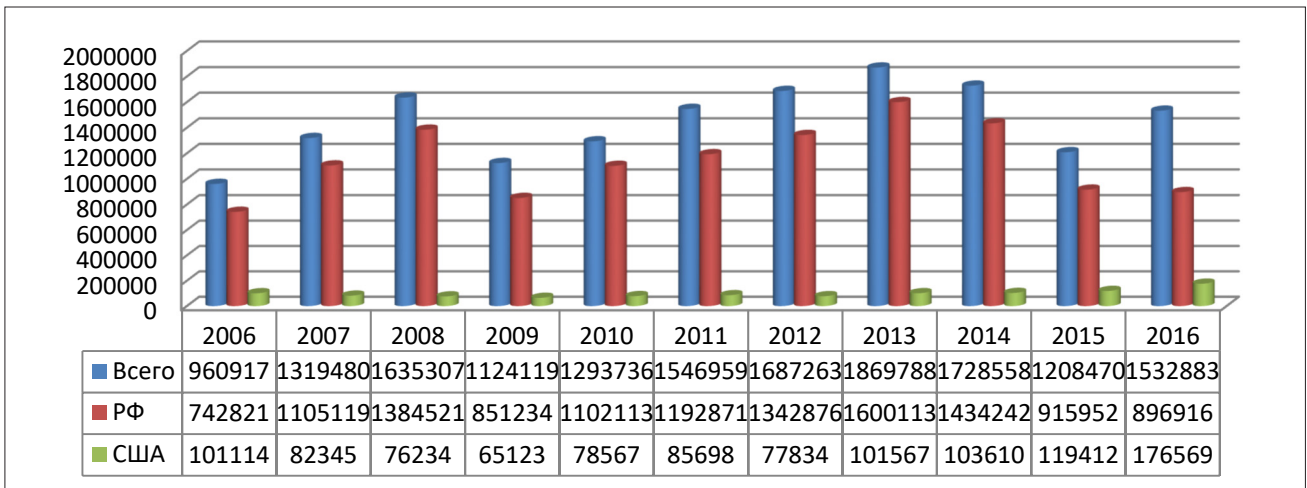


Рис. 2. Динамика денежных переводов с некоммерческой целью на имена физических лиц посредством банковской системы Республики Армения в 2006–2016 гг.

Источник: рисунок разработан автором на основании данных Миграционной государственной службы МЧСРУ РА http://www.smsmta.am/?menu_id=52/

2. Увеличение расходной части бюджета. Как было представлено в анализе демографических показателей, из Армении в основном мигрирует молодежь, в частности 20–30-летние граждане, а также большой процент составляют 40–49-летние — 20,6%, в результате чего в республике в основном остаются граждане старше 60 лет, что способствует сокращению численности трудоспособного населения Армении (см. рисунок 3).

Так, согласно данным рисунка 3, в 2012 году численность населения трудоспособного возраста, зафиксировав спад, составила 2051,5 тыс. человек, а в 2016 году составила 1962,9 тыс. человек, то есть в 2012–2016 годах численность трудоспособного населения сократилась на 88,600 тыс. человек.

Вместе с этим, из года в год увеличивается численность населения старше трудоспособного возраста. В 2012 году данный показатель составил 365,6 тыс. человек, а уже в 2016 году — 394,4 тыс. человек, увеличившись на 2880 человек. Представленная ситуация служит доказательством стареющего населения Армении, что является тяжелым бременем для государственного бюджета РА.

Вследствие ухудшения вышеописанных показателей, а также сокращения внутреннего спроса правительство РА должно увеличивать расходы государственного бюджета посредством увеличения его дефицита. В частности, увеличатся расходы социальной направленности (социальная защита, здравоохранение). В 2013 году расходы государ-

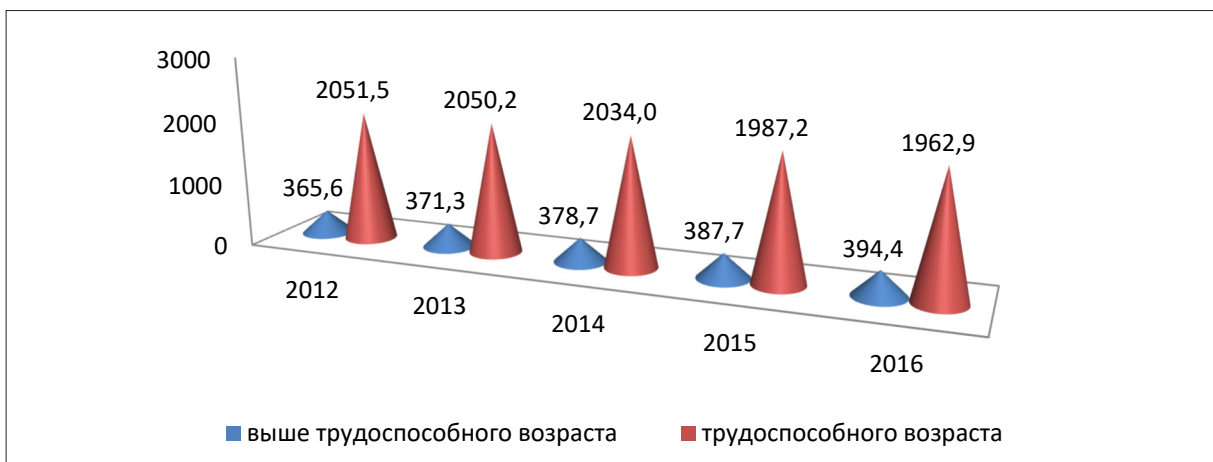


Рис. 3. Численность граждан Армении по возрастным группам и трудоспособному возрасту в 2012–2016 гг. (1000 человек)

Источник: рисунок разработан автором на основании данных Статистического ежегодника РА за 2016 год <http://armstat.am/file/doc/99504343.pdf>

Таблица 2

Расходы государственного бюджета РА на социальную защиту и здравоохранение в 2013–2016 гг.

Название	2013 г.		2014 г.		2015 г.		2016	
	млн драм	%, ВВП	млн драм	%, ВВП	млн драм	%, ВВП	млн драм	%, ВВП
социальные пособия и пенсии	296242.7	6.5	348955.0	7.2	392740.1	7.8	406865.8	8.0
Всего расходы	1142890.4	25.1	1235054.4	25.6	1408996.4	28	1485250.9	29.2
Дефицит бюджета	-71519.9	-1.6	-90290.7	-1.9	-242262.7	-4.8	-279485.5	-5.5

Источник: таблица составлена автором на основании базы данных Национальной статистической службы РА

ственного бюджета составили 1142890.4 млн драмов, а уже в 2016 году — 1485250.9 млн драмов, в результате чего соотношение дефицита государственного бюджета к ВВП из года в год увеличилось и уже в 2016 году составило — 5.5% (см. таблицу 2).

Методология. Аналитическая часть статьи выполнена, основываясь на анализ статистических данных, которые были определены посредством обзора литературы. В частности, как основные показатели демографической ситуации в стране были рассмотрены рождаемость и смертность населения, количество регистрируемых браков и разводов, численность населения, миграционные потоки, в частности рабочая миграция. В статье применены экономико-статистические и графические методы, а также методы факторного и сравнительного анализа, которые позволили выявить влияние демографических факторов на социально-экономическое развитие страны.

Выводы и предложения. Таким образом, ухудшающаяся демографическая ситуация свидетельствует о продолжающемся сокращении численности населения, представляющего собой как экономическую и социальную угрозу, так и угрозу безопасности страны. Эта ситуация оказывает влияние как на внутренний спрос, дефицит государственного бюджета, а наиболее примечательным является снижение уровня внутреннего спроса. В структуре ВВП постоянно сокращается доля расходов домашних

хозяйств на конечное потребление, а темпы роста достаточно низкие, следовательно, незначительный рост или снижение уровня потребления населения способствует сокращению спроса на товары и услуги, в результате чего может быть зафиксировано сокращение инвестиций. Пониженные темпы роста ВВП связаны также с сокращением объемов денежных переводов из за рубежа (в частности, мигрантов). Демографическая ситуация в Армении характеризуется также процессом старения населения, что приводит к увеличению государственных расходов, в частности, социальных пособий и пенсиях.

Для смягчения сложившейся тяжелой демографической ситуации и последствий ее влияния на экономику, а также для обеспечения стабильности демографической ситуации в РА правительство может предпринять следующие меры:

- повысить степень социальной защищенности населения;
- обеспечить прогресс сферы образования в целях развития человеческого капитала и стимулирования технологического прогресса;
- контролировать уровень здоровья населения, в частности, репродуктивного здоровья.

Практическое применение. Полученные результаты могут быть использованы Правительством РА при разработке политики, направленной на улучшение демографической ситуации.

Литература

1. «KUZNETS, SIMON. National Product Since 1869. Pp. xvii, 239. New York: National Bureau of Economic Research, 1946.» The Annals of the American Academy of Political and Social Science 252(1): 142–143. DOI: 10.1177/000271624725200163.
2. J. J. Spengler (1955) Marshall on the population question. I, Population Studies: A Journal of Demography, 8:3, 264–287 To link to this article: DOI: 10.1080/00324728.1955.10415571.
3. Holger Strulik (2000) On demographic transition, structural change, and economic growth and stagnation, Mathematical Population Studies: An International Journal of Mathematical Demography, 8:4, 333–356, DOI: 10.1080/08898480009525490.
4. Picardi C. (1973) A demographic and economic growth model for Bolivia, Department of Civil Engineering Massachusetts Institute of Technology Cambridge, 109–118, DOI: 10.1177/003754977302000402.

5. Fanelli J. M. (2015) Demography and the Macroeconomy: A Methodological Framework, Chapter in 2 in: Fanelli J. M. (ed.), *Asymmetric Demography and the Global Economy: Growth Opportunities and Macroeconomic Challenges in an Ageing World*, New York: Palgrave Macmillan pp. 53–81.

6. «Внешняя трудовая миграция. Оценки и раздумья», серия «Амберд-4», руководитель группы исследования Тадевосян З. А., Ереван, изд-во «ТНТЕСАГЕТ», 2014 г., 79 стр. [12]

7. НСС, Исследования вопросов демографии и здоровья в Армении, 2016–17, доклад основных показателей, программа по вопросам демографии и здоровья ICF Интернешнл Роквилл, штат Мэриленд, США, Ер. — 2017 г, 61 стр. Национальная статистическая служба РА

8. <http://armstat.am/am/?nid=126&id=01002>

9. http://armstat.am/file/article/sv_06_17a_520.pdf UNFPA Armenia

10. <http://www.unfpa.am/demographic-situation>

11. <http://www.unfpa.am/aging> Миграционная государственная служба МЧСПУ РА

12. http://www.smsmta.am/?menu_id=52

13. http://www.smsmta.am/?menu_id=52/

References

1. «KUZNETS, SIMON. National Product Since 1869. Pp. xvii, 239. New York: National Bureau of Economic Research, 1946.» *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 252(1): 142–143. DOI: 10.1177/000271624725200163.

2. J. J. Spengler (1955) Marshall on the population question. I, *Population Studies: A Journal of Demography*, 8:3, 264–287 To link to this article: DOI: 10.1080/00324728.1955.10415571.

3. Holger Strulik (2000) On demographic transition, structural change, and economic growth and stagnation, *Mathematical Population Studies: An International Journal of Mathematical Demography*, 8:4, 333–356, DOI: 10.1080/08898480009525490.

4. Picardi C. (1973) A demographic and economic growth model for Bolivia, Department of Civil Engineering Massachusetts Institute of Technology Cambridge, 109–118, DOI: 10.1177/003754977302000402.

5. Fanelli J. M. (2015) Demography and the Macroeconomy: A Methodological Framework, Chapter in 2 in: Fanelli J. M. (ed.), *Asymmetric Demography and the Global Economy: Growth Opportunities and Macroeconomic Challenges in an Ageing World*, New York: Palgrave Macmillan pp.53–81.

6. External Labor Migration: Assessment and Considerations, Series «Amberd-4», Research Project Leader Tadevosyan, Z.A., Yerevan, Tntesaget, 2014, 79p. (in Armenian)

7. NSS, Research on Issues of Demography and Health in Armenia, 2016–17, Report on main indicators, the program on demographic and health issues, ICF International, Rockville, Maryland, The United States, Yerevan, 2017, 61p. (in Armenian), Government Protocol decree N51 dated December 30, 2010. (in Armenian) National Statistical Service of Armenia

8. <http://armstat.am/am/?nid=126&id=01002> (in Armenian)

9. http://armstat.am/file/article/sv_06_17a_520.pdf (in Armenian) UNFPA Armenia

10. <http://www.unfpa.am/demographic-situation> (in Armenian)

11. <http://www.unfpa.am/aging> (in Armenian)

State migration service of the ministry of emergency situations of the Republic of Armenia

12. http://www.smsmta.am/?menu_id=52

13. http://www.smsmta.am/?menu_id=52/

Лащик Ірина Ігорівна

*кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»*

Лащик Ирина Игоревна

*кандидат экономических наук, ассистент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»*

Lashchuk Iryna

*PhD, Assistant Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University*

Віблій Петро Іванович

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»*

Вибльий Пётр Иванович

*кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»*

Viblyi Petro

*PhD, Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University*

Бондаренко Лідія Петрівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»*

Бондаренко Лидия Петровна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»*

Bondarenko Lida

*PhD, Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-4-3691

МОДЕЛЬ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІЙНИМ БАНКОМ
МОДЕЛЬ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ КОММЕРЧЕСКИМ БАНКОМ
MODEL OF ANTICRISM MANAGEMENT BY COMMERCIAL BANK

Анотація. Економічний розвиток будь якої країни насамперед залежить від стану розвитку фінансової системи, важливим елементом якої є комерційні банки. Так як ефективне фінансування та обслуговування фізичних та юридичних осіб може бути забезпечене лише за умови стійкого функціонування комерційних банків, проблема забезпечення їх фінансової стійкості, а також антикризового управління набуває все більшої актуальності.

На сьогоднішній день питанню фінансової стійкості комерційних банків та антикризового управління присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Проте, автори здебільшого акцентують увагу на сутності, видах та чинниках криз, тоді як антикризове управління, його система та послідовність реалізації залишаються недостатньо дослідженими як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Відповідно, на вирішення зазначених вище проблем спрямоване дане дослідження.

Проведений аналіз основних показників діяльності комерційних банків та банківської сфери загалом, показав, що більшість із них перебувають у кризовому стані чи на межі банкрутства. Однею із причин такої ситуації є відсутність чи

недосконалість моделі антикризового управління, реалізація якої повинна здійснюватися незалежно від того перебуває банківська установа у кризовому стані чи ні, і яка лежить в основі загальної системи антикризового управління.

Задля кращого розуміння необхідності та важливості антикризового управління нами була запропонована модель його здійснення, адаптована до особливостей діяльності вітчизняних комерційних банків. Розроблена модель антикризового управління комерційним банком передбачає проведення одинадцяти взаємопов'язаних етапів, для кожного із яких визначено послідовність та способи реалізації.

Ключові слова: комерційний банк, антикризове управління, система, модель.

Аннотация. Экономическое развитие любой страны в первую очередь зависит от состояния развития финансовой системы, важным элементом которой являются коммерческие банки. Так как эффективное финансирование и обслуживание физических и юридических лиц может быть обеспечено только при условии устойчивого функционирования коммерческих банков, проблема обеспечения их финансовой устойчивости, а также антикризисного управления приобретает все большую актуальность.

На сегодняшний день вопросу финансовой устойчивости коммерческих банков и антикризисного управления посвящено немало работ как отечественных, так и зарубежных ученых. Однако, авторы в основном акцентируют внимание на сущности, видах и факторах кризисов, тогда как антикризисное управление, его система и последовательность реализации остаются недостаточно исследованными как в теоретическом, так и в практическом аспектах. Соответственно, на решение указанных выше проблем направлено данное исследование. Проведенный анализ основных показателей деятельности коммерческих банков и банковской сферы в целом, показал, что большинство из них находятся в кризисном состоянии или на грани банкротства. Одной из причин такой ситуации является отсутствие или несовершенство модели антикризисного управления, реализация которой должна осуществляться независимо от того находится банковское учреждение в кризисном состоянии или нет, и которая лежит в основе общей системы антикризисного управления.

Для лучшего понимания необходимости и важности антикризисного управления нами была предложена модель его осуществления, адаптированная к особенностям деятельности отечественных коммерческих банков. Разработанная модель антикризисного управления коммерческим банком предусматривает проведение одинадцати взаимосвязанных этапов, для каждого из которых определена последовательность и способы реализации.

Ключевые слова: коммерческий банк, антикризисное управление, система, модель.

Summary. The economic development of any country depends, first of all, on the state of development of the financial system, an important element of which is commercial banks. Since effective financing and servicing of individuals and legal entities can be ensured only under the condition of stable functioning of commercial banks, the problem of ensuring their financial sustainability, as well as crisis management, is becoming increasingly urgent. To date, the issue of financial stability of commercial banks and anti-crisis management is devoted to many works of both domestic and foreign scientists. However, the authors mostly focus on the nature, types and factors of crises, while the anti-crisis management, its system and the sequence of implementation remain inadequately investigated both in the theoretical and practical aspects. Accordingly, this study is aimed at solving the problems mentioned above.

The analysis of the main indicators of the activity of commercial banks and the banking sector as a whole has shown that most of them are in crisis or on the verge of bankruptcy. One of the reasons for this situation is the absence or imperfection of the crisis management model, which must be implemented regardless of whether the banking institution is in a crisis situation or not, and which is the basis of the general system of crisis management.

In order to better understand the necessity and importance of crisis management, we proposed a model for its implementation, adapted to the peculiarities of domestic commercial banks. The developed model of anti-crisis management by a commercial bank provides for eleven interrelated steps, for each of which the sequence and methods of implementation are defined.

Key words: commercial bank, anti crisis management, system, model.

Постановка проблеми. Останніми роками не лише в Україні але й у багатьох країнах Європи все частіше спостерігається кризові явища, особливо у сфері діяльності банківських установ. Найчастіше такі кризові явища мають негативні наслідки, які відбиваються не лише на діяльності самого банку, але й стають причиною масової

неплатоспроможності населення та економічного дисбалансу країни загалом. Оскільки кризові явища здебільшого носять локальний характер, тобто спочатку виникають на рівні функціонування окремої банківської установи то для недопущення її подальшого розвитку у дію повинно вступати антикризове управління. Зазначене вище є підтвер-

дженням необхідності дослідження проблем розвитку та удосконалення антикризового управління банківськими установами, насамперед в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку антикризового управління на сьогоднішній день присвячено чимало наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів. Серед найбільш відомих із них варто виокремити таких як: Коваленко В. В., Фучеджи В. І. [2], Колісник М. К., Ільчук П. Г., Віблій П. І. [3], Костогриз В. І. [4], Носань Н. С. [5], Сугоняка М. В. [7], Тарасевич Н. В., Литвиненко А. М. [8], Тарасова О. В. [9], Топій І. І., Кондрат І. Ю. [10] тощо.

Слід зазначити, що поняття антикризового управління банківською установою по-різному трактується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так, більшість зарубіжних науковців дотримується думки, що кризові явища носять позитивний характер у діяльності банків, адже дають поштовх до удосконалення діяльності. У свою чергу антикризове управління вони розглядають виключно як інструмент подолання кризових явищ та їх наслідків.

У вітчизняній літературі антикризове управління здебільшого трактується як інструмент попередження та подолання кризових явищ за допомогою спеціальних дій та процедур, а саме санації, реструктуризації, ліквідації та банкрутства.

Постановка завдання. Задля усунення зазначених вище розбіжностей метою статті було визначено уточнення трактування сутності поняття «антикризове управління банком», його необхідності, місця у загальній системі управління банком та послідовності здійснення.

Виклад основного матеріалу. Необхідність антикризового управління вітчизняними банківськими установами підтверджується динамікою розвитку окремих банків та банківського сектору загалом. Відповідно, перш ніж перейти до визначення сутності та особливостей антикризового управління проведемо аналітичний огляд стану та тенденцій розвитку вітчизняного банківського ринку. Для цього скористаємося даними Аналітичного Департаменту НРА «Рюрік» [1].

У 2017 році ліцензію Національного банку України отримали 96 банківських установ, з яких 38 з іноземним капіталом. У порівнянні з попереднім роком кількість банківських установ скоротилася на 21.

За останні три роки у 82 банківських установах було запроваджено тимчасову адміністрацію у зв'язку зі зниженням рівня платоспроможності. Зокрема, за цей період стосовно 75 банків було прийнято рішення про ліквідацію. Протягом 2016–2017 року Правлінням Національного банку України було прийнято декілька рішень про надання згоди на самоліквідацію банківських установ. Першими випадками такої самоліквідації стали ПАТ «Фінанс Банк» та ПАТ «Інвестиційно-Трастовий Банк». Основними причинами ситуації, що склалася стало погіршення фінансового становища банків, а також невизначеність та відсутність капіталу для забезпечення подальшої діяльності [1].

Що стосується чистих активів банківської системи то за останній рік їх обсяг зріз не суттєво, а саме 1,256 млрд грн. у 2017 році проти 1,254 млрд грн. у 2016 році. Зазначена ситуація стала наслідком негативної динаміки валютних курсів, виходу із

Таблиця 1

Динаміка основних показників розвитку вітчизняних банківських установ за період 2016–2017 рр.

Показники	2016 рік	2017 Ви рік	Відхилення	
			+/-	%
Кількість банків з ліцензією НБУ, од.	117	96	-21	-17,9
Чисті активи, млн грн.	1254,39	1256,30	1,91	0,15
Високоліквідні активи, млн грн.	191,26	199,5	8,24	4,3
Кредитний портфель, млн грн.	965,09	1005,92	40,8	4,2
Вкладення в цінні папери, млн грн.	198,84	332,27	133,4	67,1
Середній валютний курс UAH/USD, грн.	24,0	27,2	3,2	13,3
Зобов'язання банків, млн грн.	1150,7	1132,5	-18,2	-1,6
Чистий операційний дохід, млн грн.	83124	76592	-6532	-7,8
Фінансовий результат поточного року, млн грн.	-66600	-159387	-92787	139,3
Коефіцієнт ефективності діяльності, %	167,14	152,34	-14,8	-8,6
ROA, %	-5,46	-2,48	2,98	-54,5
ROE, %	-51,9	-26,5	25,4	-48,9

Джерело: складено авторами на основі [1, 6]

ринку окремих банківських установ, скорочення кредитних портфелів тощо. У свою чергу високий вплив коливання курсу національної валюти на обсяг активів банківського сектору пояснюється значною часткою активів в іноземній валюті в загальному обсязі (42,1% станом на кінець 2017 року). Скорочення обсягу кредитного портфелю відбулося за рахунок суттєвого зменшення обсягу кредитування фізичних осіб, а саме на 10,5% у 2017 році у порівнянні із попереднім роком.

Сукупний обсяг зобов'язань українських банків протягом 2016 року скоротився на 1,6% до 1132,5 млрд грн. За цей же час обсяг клієнтського портфелю БСУ збільшився на 14,2% [1].

За період 2016–2017 роки фінансовий результат діяльності банків був збитковим та зріс на 92787

млрд грн. (139,3%). Така ситуація стала наслідком збиткової торговельної діяльності (торгівля іноземною валютою та банківськими металами), а також скорочення обсягу процентних доходів.

Більш детально динаміка основних показників розвитку вітчизняних банківських установ за період 2016–2017 роки наведена у таблиці 1.

Виходячи з даних таблиці 1 та ситуації що склалася у банківському секторі, антикризове управління слід вважати невід'ємною складовою загальної системи управління, яке повинно здійснюватися незалежно від наявності чи відсутності проблем у діяльності банківської установи з метою збереження його цінності як господарської одиниці.

Оскільки антикризове управління банком має постійний характер, складові його системи практично

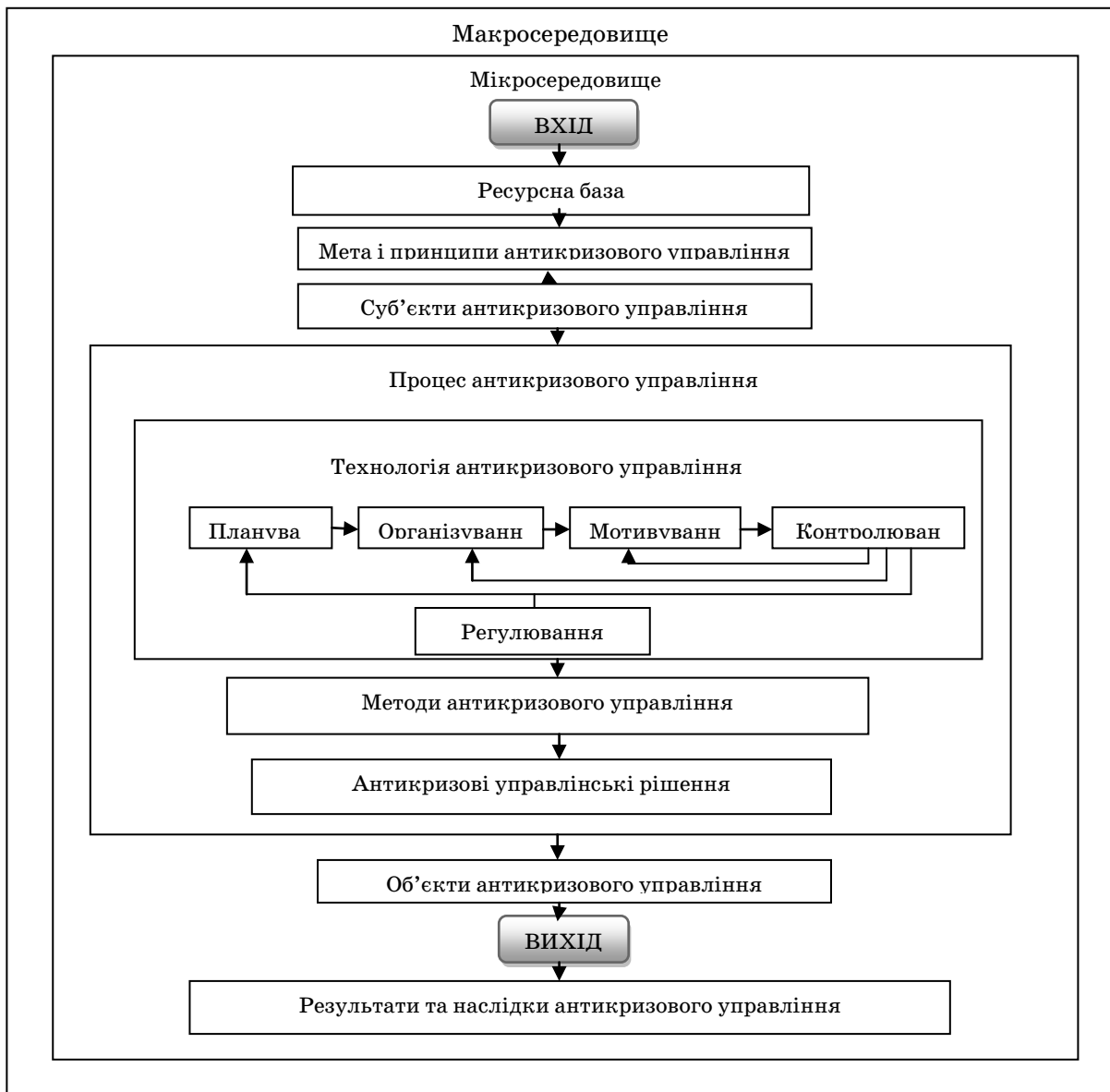


Рис. 1. Графічна інтерпретація системи антикризового управління комерційним банком
Джерело: розроблено авторами

не відрізнитимуться від складових загальної системи управління будь-якої господарської одиниці (рис. 1).

Основним елементом системи антикризового управління комерційним банком є процес його здійснення, який складається із певної сукупності послідовних, взаємопов'язаних етапів [2, с. 86; 3, с. 54]. Графічна інтерпретація моделі процесу антикризового управління комерційним банком наведена на рисунку 2.

Перелік етапів антикризового управління комерційним банком не є вичерпним, адже може змінюватися залежно від конкретних умов діяльності

банку, його виду та ситуації, що склалася [4, с. 289]. Однак, дотримання запропонованого нами переліку та послідовності етапів антикризового управління дозволить зробити цей процес неперервним і, як наслідок, більш ефективним.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Незадовільний стан та тенденції розвитку комерційних банків України та банківської сфери загалом є підтвердженням недосконалості та нерозвиненості антикризового управління. Проаналізувавши підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до даної проблеми, а також виокремивши їх позитивні та



Рис. 2. Графічна інтерпретація моделі антикризового управління комерційним банком
Джерело: розроблено авторами

негативні сторони, ми запропонували підхід до побудови системи антикризового управління, провідну роль у якій відвели процесу його здійснення. Зокрема, розробили модель антикризового управління комерційним банком, яка передбачає послідовне проведення 11 етапів, та спрямована не лише допомогти банкам подолати кризові моменти, але й не допустити їх виникнення чи повторення.

Література

1. Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2017 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rurik.com.ua>.
2. Коваленко, В. В. Антикризове фінансове управління в системі суб'єктів економічної діяльності: методи та інструменти оцінювання: монографія / В. В. Коваленко, М. В. Суганяка, В. І. Фучеджи. — Одеса:, 2013. — 381 с.
3. Колісник М. К. Фінансова санація і антикризове управління підприємством: навч. посіб. / М. К. Колісник, П. Г. Ільчук, П. І. Віблій. — К.: Кондор, 2007. — 183 с.
4. Костоґриз В. І. Аспекти антикризового управління банківською діяльністю в Україні / В. І. Костоґриз // Економічний аналіз. — 2010. — Вип. 7. — С. 156–158.
5. Носань, Н. С. Адаптація європейського досвіду функціонування механізму банкрутства підприємств у вітчизняній практиці / Н. С. Носань // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 18. — С. 52–56.
6. Офіційний сайт Національного банку України, розділ Статистика. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>
7. Сугоняка М. В. Формування механізму антикризового управління системним банком: [монографія] / М. В. Сугоняка. — Дніпропетровськ, 2013. — С. 134–138.
8. Тарасевич Н. В., Литвиненко А. М. Антикризове управління діяльністю банків в сучасних умовах / Н. В. Тарасенко, А. М. Литвиненко // Економіка і організація управління. — 2014. — № 1(17). — С. 285–291.
9. Тарасова О. В. Стан і тенденції розвитку банківської системи України / О. В. Тарасова // Економіка харчової промисловості. — 2014. — № 3(23). — С. 79–86.
10. Топій І. І., Кондрат І. Ю. Антикризове управління фінансами банків на прикладі ПАТ «БРОКБІЗНЕСБАНК» / І. І. Топій, І. Ю. Кондрат // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємство в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2014. — № 797. — С. 461–469.

References

1. Analytichniy ohlyad bankivskoi systemy Ukrainy za rezultatamy 2017 roky [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://rurik.com.ua>.
2. Kovalenko V. V., Suganiaka M. V., Fuchedzhi V. I. Antykryzove finansove upravlinnia v systemi subiektiv ekonomichnoi dialnosti: metody ta instrumenty otsiniyvannia: monografiia / V. V. Kovalenko, M. V. Suganiaka, V. I. Fuchedzhi. — Odesa:, 2013. — 381 s.
3. Kolisnyk M. K. Finansova sanatsiia i antykryzove upravlinnia / M. K. Kolisnyk, P. G. Ilchuk, P. I. Viblyi. — Lviv. — 2007. — 183 s.
4. Kostogryz V. Aspekty antykryzovogo upravlinnia bankivskoiu dialnistiu / V. Kostogryz // Ekonomichnyy analiz. — 2010. — Vup. 7. — s. 156–158.
5. Nosan N. S. Adaptatsiia yevropeyskogo dosvidu funktsionuvannia mekhanizmu bankrutstva pidpriumstv u vitchyzniani praktytsi / N. S. Nosan // Investytsii: praktyka ta dosvid. — 2016. — № 18. — s. 52–56.
6. Ofitsiyinyi sayit Natsionalnogo banku Ukrainy, rozdil statystyka [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.nbu.gov.ua>
7. Sugoniaka M. V. Formuvannia mekhanizmu antykryzovogo upravlinnia systemnym bankom: monografiia / M. V. Sugoniaka. — Dnipropetrovsk, 2013. — s. 134–138.
8. Tarasevych N. V., Lytvynenko A. M. Antykryzove upravlinnia diyalnistiu bankiv v suchasnykh umovakh / N. V. Tarasevych, A. M. Lytvynenko // Ekonomika I organizatsiia upravlinnia. — 2014. — № 1(17). — s. 285–291.
9. Tarasova O. V. Stan I tendentsii rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy / O. V. Tarasova // Ekonomika kharchovoi promyslovosti. — 2014. — № 3(23). — s. 79–86.
10. Topiyi I. I., Kondrat I. U. Antykryzove upravlinnia finansamy bankiv na prykladi PAT «BROKBIZNESBANK» / I. I. Topiyi, I. U. Kondrat // Visnyk Natsionalnogo universytetu «Lvivska politekhnika». Menedgment i pidpriumnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problem rozvytku. — 2014. — № 797. — s. 461–469.

РЕЦЕНЗІЯ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК «КОНСОЛІДАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ» (Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2016. – 429 с.)

Автори: д.е.н., професор, декан економіко-статистичного факультету, професор кафедри бухгалтерського обліку Національної академії статистики, обліку та аудиту Пантелеев В. П.; к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту Київського національного університету технологій та дизайну Безверхий К. В.

Глобалізація супроводжується широким полем відкритої інформації про діяльність суб'єктів господарювання. З необхідністю консолідації звітності відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) сьогодні стикаються будь-які підприємства, що мають дочірні і залежні товариства. На відміну від індивідуальної звітності юридичної особи консолідована фінансова звітність дає найбільш повне уявлення про те, як «працюють» гроші інвестора або акціонера у групі підприємств, як менеджмент компанії управляє наданими йому ресурсами. Консолідована фінансова звітність має велике значення для інвесторів та акціонерів, оскільки відображає фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства та його дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці.

Консолідована фінансова звітність, є результатом здійснення процедур консолідації фінансової звітності групи підприємств. У навчальному посібнику, що рецензується «лейтмотивом» є безумовний пріоритет вимог користувачів фінансової звітності.

Навчальний посібник «Консолідація фінансової звітності» запропонований студентам для опанування ними теоретичних знань і практичних навичок з організації, методики складання та порядку затвердження і подання консолідованої фінансової звітності групи підприємств.

Навчальний посібник містить 8 тем, з яких студент отримує необхідну кількість доречних знань стосовно теоретичних та економіко-правових засад консолідації фінансової звітності групи підприємств; організації і методики складання консолідованого Балансу (Звіту про фінансовий стан); методики складання Консолідованого звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід); п методики складання Консолідованого звіту про рух грошових коштів; методики складання консолідованого звіту про Власний капітал; методики складання Приміток до консолідованої річної фінансової звітності, форма № 5; виправлення помилок і змін у консолідованих фінансових звітах; консолідації фінансової звітності в холдингах України. У кінці кожної теми студентам запропоновано перевірити рівень якості засвоєння навчального матеріалу через контрольні питання, тестові та практичні завдання, що стимулює самостійну роботу студента.

Із практичної точки зору навчальний посібник є корисним для набуття студентами вмінь застосовувати теоретичні та методологічні засади для організації і підготовки консолідованої звітності; складати встановлені нормативними актами України форми консолідованої фінансової звітності; використовувати показники консолідованої фінансової звітності для прийняття відповідних управлінських рішень.

Завідувач кафедри бухгалтерського обліку
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця
доктор економічних наук, професор

Пилипенко Андрій Анатолійович

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 4(12)

Головний редактор — *Камінська Т.Г.*

Київ 2018

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 23.04.2018. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 8.84. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.